Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

TO HUNDREDE AARS TROSLIV

AF SKJERN SOGNS HISTORIE

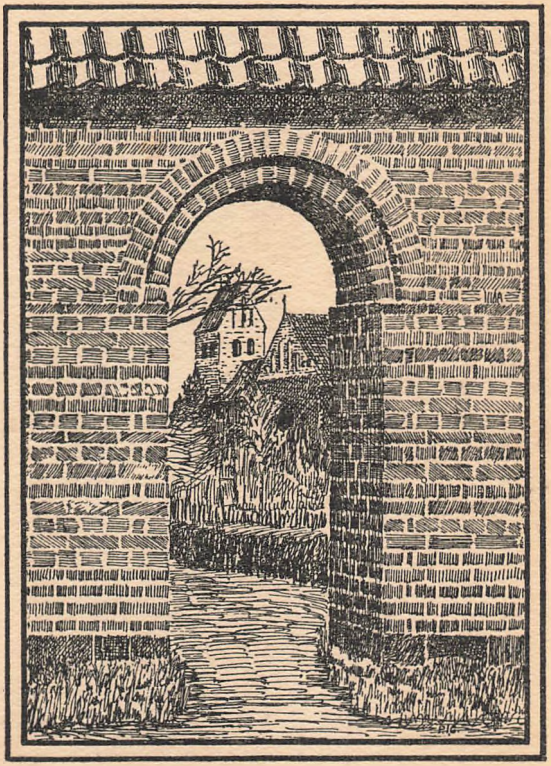

O. LOHSE - KØBENHAVN

TO HUNDREDE AARS TROSLIV

TO HUNDREDE AARS TROSLIV

AF SKJERN SOGNS HISTORIE

VED

L. PETERSEN

(LÆRER I MARUP)

O. LOHSE · KØBENHAVN

1926

Følgende Udarbejdelse af det aandelige Livs Historie i Skjern Sogn er et Begynderarbejde, og der kan vel sagtens findes en Del at kritisere ved Fremstillingen. Men jeg er dog ogsaa vis paa, at mange ved Gennemlæsningen vil finde Ting, hvis Fremkomst synes dem Tak værd, og Takken skal da rettes til Provst Andersen, Skjern som den, der har givet det første Stød til Udarbejdelsen, ligesom Provsten ogsaa har rakt en hjælpende Haand af og til under Arbejdets Fremadskriden, hvorfor jeg skylder at sige Tak.

En stor Hjælp har ogsaa Redaktør H. Graversen, Skjern ydet mig baade med Raad og Daad og ligesaa Overlærer Lillelund, og jeg takker dem herved begge hjerteligt derfor.

Oprindelig var det Meningen, at Sognets almindelige Historie skulde have udgjort første Del af Bogen, og Stoffet dertil foreligger udarbejdet; men Planen stødte paa Vanskeligheder og maatte opgives. Jeg haaber, at den almindelige Historie saa senere kan udkomme særskilt.

Marup Skole, August 1926.

L. Petersen.

INDLEDNING

Det aandelige Liv i Skjern Sogn er ikke af ny Dato.

»Jeg takker Gud, hvem jeg fra mine Forfædre af har tjent i en ren Samvittighed,« siger Paulus i 2. Thim. 1_3. Der er Mennesker i Skjern, der paa lignende Vis kan se tilbage paa henfarne hellige Forfædre og takke Gud for dem. Slægt efter Slægt har her i Sognet kendt Vejen til Gud ved hans Søns Død og Opstandelse og har vandret den til Gavn for sig selv og til Velsignelse for deres Børn i Led paa Led.

Historien om det aandelige Liv i Skjern Sogn er en Historie om Guds Naade og Trofasthed. Op og ned har det gaaet; men siden Lyset tændtes her for to Hundrede Aar siden, er det aldrig slukket. Gud være priset derfor!

I *Katolicismens* Tid skjuler det aandelige Liv sig i Dunkelhed for denne Egns Vedkommende. Men det har dog efterladt eet Vidnesbyrd: den gamle, smukke Kampestenskirke.

Den lutherske Bevægelse kom tidligt hertil.[1]) Men heller ikke dens Historie kan oplyses i Enkeltheder. Vi ved, den var her og ytrede sig i kraftig Modstand mod at svare Bispetiende til de katolske Bisper; men hvor stærk den var i »at give Gud det, som Guds er«, det ved vi ikke. Vi vil dog huske, at fra den har vi det høje, slanke Kirketaarn. Men ellers gælder det vist for denne Egn, hvad der gjaldt for største Delen af Landet, at Bevægelsen holdt sig meget kort i Folkets brede Lag. Præsternes Arbejde gik snart kun ud paa at befæste »den rene Lære«, og om den rene Lære er der kun godt at sige. Man havde jo lige set, hvorledes Pavekirkens Vildfarelser kunde vinde Indpas hos og beherske den

[1]) Histor. Tidsskr. 4. R. 5. B. S. 291.

uoplyste Befolkning. Nu gjaldt det om at være paa Vagt over for sligt; men saa sørgeligt mange glemte da, at selv den reneste Lære maa længere end i Folks Hoveder, hvis den skal nytte dem noget; den maa modtages med Hjertets Tro, og derpaa sigtede Præsternes lange og ofte lærde Prædikener i Regelen ikke. De blev saa omfangsrige, at Kristian den Femtes »Danske Lov« (1683) maatte paalægge Præsterne »ikke at gøre deres Prædikener alt for vidtløftige og ej dem over een Time forlænge, den gemene Mand til Kedsommelighed og desmindre Opbyggelse, som alt for meget paa een Gang ikke fatte og beholde kan«.[1])

Men dette Dødvande begyndte omkring Aar 1700 at vige for *Pietismen*, og fra den Tid falder der mere Lys over de aandelige Forhold paa denne Egn.

[1]) Se Elle Jensen: Pietismen i Danmark.

I. FRA PIETISMENS DAGE

Pietismen opstod i *Tyskland* ved Mænd som Præsten *Spener* i Berlin (død 1705) og *Franche,* Præst og Professor i Halle (død 1722), der stærkt fremhævede, at Læren alene slaar ikke til til Frelse, men at hvad det først og fremmest gælder om, er *en levende Tro i Hjertet og et helligt Liv.* Deres Forkyndelse vakte betydeligt Røre og vandt mange Tilhængere, Pietisterne, de fromme, kaldte man dem, og det er jo et Navn, som det nok var værd at blive værdig til at bære, selv om det i Tidens Løb er blevet næsten til et Skældsord.

I *Halle* var Bevægelsens Hovedsæde. Ved Universitetet her, hvis theologiske Fakultet satte *Vækkelse* som sit Arbejdes egentlige Maal — uden dog derfor at forsømme en grundig Kundskabsmeddelelse —, samledes ca. 3000 Studenter fra hele Nordeuropa, og Pietismen bredte sig derved snart ud over Landene.

1705 kom Bevægelsen til *Kjøbenhavn* ved et Par theologiske Studenter, som begyndte at holde Forsamlinger i private Hjem.[1]) Men deres Lære var nok ikke helt i Orden, og deres Møder blev standset ved et kongeligt Forbud. Senere kom der mere Sundhed over Røret, og ved Vajsenhuspræsten *Enevold Evald* bredte det sig stærkt i Hovedstaden trods megen Modstand fra Byens øvrige Gejstlighed.

Til denne Egn kom Pietismen med Præsten *Peder Nissen Wedel,* der kaldedes til Præst for Stavning Menighed 1722. Han havde studeret i Halle og var udpræget Pietist.

[1]) Se Storgaard Pedersen: Fra Skjernegnen i Pietismens Tid. Hardsyssels Aarbog 1908.

Snart efter sin Ankomst til Sognet begyndte han at holde *gudelige Forsamlinger*, en *Vækkelse* brød frem, og mange Mennesker strømmede til baade til Forsamlingerne og til Søndagsgudstjenesterne i Kirken; ogsaa fra de omliggende Sogne kom der Folk og særlig fra *Skjern*. Men at Folk saadan søgte deres Opbyggelse udensogns, kunde Nabopræsterne ikke taale; især fortørnede det Pastor *Hammerich* i Skjern,[1]) og han spurgte Provst *Allerup* i Lem til Raads. Denne mente, det vilde hjælpe at formane de paagældende med Guds Ord;[2]) men det nyttede imidlertid ikke, og Biskoppen i Ribe beordrede da nedsat en Provsteret til at dømme i Sagen.

Stævningen lyder saaledes:

Christen Allerup, Provst i Bølling Herred og Sognepræst for Lemb Sogn, gøre vitterligt, at for mig haver andraget velærværdige Hr. J. F. Hammerich, Sognepræst i Schiern, hvorledes *Michel Nielsen* boende i Knude i Schiern Sogn fører en sær Lærdom, som ikke aldelis kommer overens med den hellige Skrift og den uforandrede augsburgske Bekjendelse, hvortil han og tværtimod kgl. Majestæts allernaadigste Forordn. af 2. Oktobris 1708 (den, som blev givet mod Røret i Kbhvn.) fordrister sig til at holde sine egne Forsamlinger og Samkvem med andre, som han har overtalt til at lade sig undervise af ham, taler ilde paa sin Sognepræsts Lærdom, sigende, at der har ikke mange funden baade (Velsignelse) ved den og derfor raader andre til at forføje sig nu og da til et andet Sogn, hvor de kan finde baade, som han og selv ofte begiver sig til et fremmed Sogn saavel paa hellige som paa søgne Dage, ler og har usømmelige Lader, naar Guds Ords Tjeneste forrettes i Schiern Kirke, retfærdiggør sig selv, idet han siger sig fri for gjørlig Synd og fordømmer andre, som ikke er af samme Sind, og vil indbilde gode Kristne, at de har ingen Nytte af deres Bønner, Kirke- og Altergang, ja taler derom med ublu Ord, som ikke burde høres iblandt Kristne, indsniger sig her og der i Huse og vil trænge sig paa kristelige og skikkelige Folk med Lærdom om Vejen til Salighed med videre usømmelig og forargelig Tale andre til

[1]) Præst i Skjern fra 1706 til 1761.
[2]) Bøll. Herreds Provstiprotokol, Landsarkivet, Viborg.

Anstød og billig Paaklage. I bemeldte Schiern Sogn skal og findis tvende unge Karle, navnlig *Jens Matsen* tienendes i Lakier og *Jens Mikkelsen* i V. Smeegaard, som er nidkjære for at undervise Folk om den rette Vej – som de kalder det – til Saligheden, som bemeldte deres Sognepræst efter deres Sigende ikke haver lært dem. Løber og jævnligen til et andet Sogn paa Søndage og andre hellige Dage og lader sig finde i forbemeldte hemmelige, forbudne Conventer som og bemeldte Michel Nielsens Hustru *Birthe Andersdatter, Morten Erichsen* i Rahbæk, *Christen Mathsen* i Kragsig, *Christen Matsen, Kirsten Christensdatter, Frans Clausen, Ole Frandsen, Karen Olesdatter* i Vester Ganer, *Christen Christensen* og *Kirsten Christensdatter* i Kloster, *Niels Olesen* og *Karen Olesdatter* i Vraa Vejle, *Jens Pedersen* i Vraa og *Karen Nielsdatter* i Nørgaard, hvilke holder sig alle til ovenbemeldte Conventer, forlader i da og da deres eget Sogn og begiver sig til et andet Sogn paa Søndage og andre hellige og prædike Dage og taler nogle iblandt dem usømmelige og ubevislige Ord, uanset de af deres Sognepræst er offentlig – efter Provstens Raad – blevet advaret paa sidste Søndag Septuagesima, da han efter Tjenesten holdt en Tale paa Kirkegulvet og forestillede de særsindede i Sognet deres Vildfarelser og formanede dem til at søge deres egen Sognekirke efter kgl. Maj.s Lov, naar de ikke var indbudne i andet Sogn til Brylup, Barsel, Begravelse eller deslige saa og at holde Gudsfrygt hver i sit Huus og at holde sig fra de mistænkelige og forbudne Forsamlinger. Dette uagtet har nogle af dem siden den Tid begivet sig til et andet Sogn paa hellige Dage og holdt sig til deres forbudne Conventer, hvilke paa Skjærtorsdag sidst efter forrige gjorte Advarsel bleve herom af deres Sognepræst tilspurgte, men de gave studsig og haardt Svar og gik nogle af dem Dagen næstefter (Langfredag) til et andet Sogn, hvorover Citanten Hr. J. F. Hammerich har fundet sig foraarsaget at anmode mig om en *Provsteret* at ansætte; thi er da efter samme hans Begjæring denne Sag berammet at foretages i Schiern Kirke Torsd. d. 12. April førstkom. om Morgenen Kl. 8, til hvilken Tid for mig og Assessores indkaldes merbemeldte Michel Nielsen med Hustru i Knude (her følger saa atter Navnene, som allerede er meddelt, ialt paa 17 Personer) .... Vidner at paahøre og til Spørgsmaal

at svare samt for andre Lovmaal, som af Sagen kan dependere. Til samme Tid og Sted at møde stevnes ogsaa samtlige de øvrige Schiern Sogns Beboere med deres Børn, Tyende og Huusfolk saa vel de i Sognet som de i Birket deres Sandhed i denne Sag at vidne og paa Spørgsmaal at svare, hvis dem kan være bevidst.«

Denne lange provstelige Skrivelse giver et godt Vidnesbyrd om, hvor uforstaaende den Tids Gejstlighed var blevet for levende Kristendom, og hvilken Bedømmelse og Behandling Pietisterne fik.

PROVSTERETTEN.

Den 12. April 1731 er saa det ganske Skjern paa Benene fra Morgenen af; alt, hvad der kan krybe og gaa, stævner mod Kirken Kl. 8 Fm. Her fik først Degnen *Povel Boll* en Irettesættelse og maatte bede Provsten om Forladelse for Beskyldninger, han havde rettet mod ham, og »derefter fremkom for Retten velærværdig og høyfornemme lærde Hr. *Just Frederich Hammerich,* Sognepræst for denne Guds Menighed i Schiern, som begierte at maatte faa indført den højnødvendig Aarsag, som havde drevet og bevæget hannem til at begiere denne Provsteret, og beklagede han, at som han nu i 24 Aar og derover, medens han havde betjent Præsteembedet, aldrig havde stævnet nogen af sine kiere Sognefolk eller andre til Tinge, men er nu bleven nødsaget at indkalde nogle særsindede, som skiller sig fra andre udi deres Kristendom og daglige Omgiengelse – og løbe omkring i Huse med Spørgsmaal om Folks Sjæletilstand, sige sig selv retfærdige og fordømmer andre, paastaaende, at de har den Helligaand, og ved Aandens Drift vil de lære andre Omvendelse og den rette Vej til Salighed, hvorimod de dømmer ilde om Ordet, som prædikes og den offentlige Gudstjeneste, lærer andre og taler hel foragtelig og ubevislig Ord om alle dem, som ikke har ladet sig forlede af dem til at være af deres Flok og

Følge, løber i da og da til et andet Sogn og holde her i Sognet deres hemmelige Forsamlinger til en Forklejnelse paa den offentlige Gudstjeneste«. Han taler videre om, hvorledes han flere Gange har advaret efter Provstens Raad, men uden Frugt, og hvorledes han da nu efter Biskoppens Henstilling maatte skride til denne Provsteret.

De 17 indstævnede kaldes nu ud paa Kirkegulvet, og Sognepræsten begynder at tilspørge dem. Et enkelt Spørgsmaal er rettet til *Peder Nielsen*, Kjærgaard; men ellers er det naturligvis de særligt indstævnede, der maa holde for, og især *Michel Knude*. Præsten fremsætter ialt 45 Spørgsmaal, der især gaar ud paa at faa bekræftet forskellige Udtalelser af Michel Nielsen.

Nedenfor fremsættes nogle af de stærkeste:

Engang var han inde hos Thomas Christensen, hvor han traf Pigen Edel Pedersdatter og spurgte til hendes syge Moders Befindende. Pigen sagde da blandt andet: »Kanske Vorherre vil have hende.« — »Nej«, sagde Michel Nielsen, »det vil Fanden; han er næst til hende.« — Pigen gik saa i Rette med ham for hans haarde Ords Skyld og for hans Stilling til Præsten; hun sagde, han bar sig ad med Præsten som Jøderne, der vilde stene Jesus. Nu blev M. N. ivrig. »Haver din tumped Hund ikke bedre Vid«, sagde han, »end at du bilder dig ind, du haver got af Evangelio (?). De fleste, vi gaar iblandt, er Diævels Lemmer!« — Thomas Christensen bemærkede: »Du tør ikke disputere med hende; hun er lige saa vel belæst som du.« — »Ja, Fanden kan og læse den ganske Bibel«, svarede Michel Nielsen.

Dette Ordskifte foreholdes ham, og det bekræftes, at han har udtalt sig saaledes.

Ved en anden Lejlighed havde han sagt: »Det hele Sogn tror paa Præsten; men Præsten tror paa Fanden.«

Og han havde raadet Folk i Sognet til at bede godt for Præsten, saa denne kunde komme paa den rette Vej.

Han skulde ogsaa have sagt, at Stavning Præst havde ført mange flere Sjæle til Himlen end andre; for han havde den Helligaand, hvad andre Præster manglede.

Og om Præstens Søn, theologisk Student, som en Søndag havde prædiket i Kirken, havde M. N. sagt, at han prædikede af den onde Aand, — »endda« — føjer Hammerich til i krænket Faderstolthed — »han prædikede til samtlige Menighedens Fornøjelse.«

Alt dette og meget mere foreholdtes Michel Nielsen og bekræftedes af Vidner. En Del af hans stærke Udtryk havde Folk opfattet galt, saa han paa Tilspørgsel maatte svare, at det var ikke saadan ment; men ellers vedstod han sine Udtalelser.

Derefter gik baade Præst og Provst haardt i Rette med de indstævnede, og omsider faldt de alle til Føje og lovede at afholde sig fra Forsamlingerne baade her og udensogns, og Michel Nielsen bad Præsten om Forladelse.

En Del af de indstævnede holdt deres Løfte, men ikke Michel Nielsen, og længere fremme i Provstiprotokollen findes da Beretning om en ny Provsteret afholdt 26. Sept. s. A.; for, som det hedder: »Michel Knude haver ikke holdt det Løfte, han i April afgav, om at lade det onde og sælsomme Væsen fare — — han kommer stadig i Folks Huuse og spørger, om de ikke endnu vil omvende sig.«

Denne Gang staar Mikkel Knude fast trods alle Forestillinger og Trusler, og han og hans Sognepræst stævnes saa for *Biskoppen*.

— Det vilde sikkert være urigtigt at bedømme Mikkel Knude og hele dette Livsrøre efter de løsrevne Udtalelser af ham, som vi gennem den første Provsteret har stiftet Bekendtskab med.

Selv om der er blevet brugt stærke Udtryk, som ikke kan billiges, saa laa der bagved en *Iver for Sjæles Frelse*, som Præst og Provst ikke kendte til, og der laa ogsaa en

stærk *Trang til Samfund* med andre levende Guds Børn. Kristendom var for disse Mennesker blevet Liv i Hjertet og en Drivkraft til Tjeneste for Herren. Men den Slags taaltes ikke i hin Tid af de høje Herrer i de kirkelige Embeder — det skulde slaas ned.

EN »REDEGØRELSE« FRA PROVSTEN.

I Anledning af, at Pastor Hammerich og Michel Nielsen er stævnet til at møde for Stiftsøvrigheden, tilskriver Provst Allerup Bisp *Matthias Anchersen* (Biskop i Ribe fra 1731) saaledes:

»Høyædle, Høyærværdige Hr. Biscop,
Høygunstige Welyndere.

Siden jeg har fornummet, at den kiere Guds Mand Hr. Just Hammerich er indkaldt angaaende det slemme og fortrædelige Væsen, som har indsnegen sig til nogle af hans sogne-folch, blant hvilke een, den Michel Knude er *primipilus* (Hovedmanden), saa har jeg ej kundet efterlade at lade dette ringe ydmygst insinuere, med aller indstændigst begjering, som jeg desforuden giør mig vis forsichret, deres Høyærværdigheds egen Zele (?) ej andet vil tillade end at bemeldte Mand, som rædelsfører, bliver saa exemplariter anseet, at hans adhærenter (Tilhængere) og andre lige sindede kand see ved; thi det Væsen som en gangræna (?) æder vidt og bredt omkring sig, og har spred sig ud i adskillige sogner, Ordet og Ordets Tienere til Foragt som vel og kand eragtes af de tvende *Provstevidner* den retsindig og meget skichelig Mand nødvendig har maattet føre. Og kand ieg i Sandhed vidne for Gud, at dette onde Væsen hart krænchер baade mit og andre religieuse og brave Mænds hierter, saasom det er at befrychte, at disse fanatici formedelst deres søde Ord og smigrende Tale skal forføre mange uskyldiges hierter, og kommer de mig for ret ligesom Pharisæerne, der stolede paa sig selv, at de vare retfærdige, og forachtede andre, ja disse endog fordømmer andre, saa det noch maa være i de sidste Dage, da der skal være at forvente vanskelige tider; thi der skal være mennisker, som holde af sig selv, som have Gudfrychtigheds skin, men negte dens krafft, og af dem ere de,

som snige sig ind i Huusene etc. Og bliver dette forargelig og skadelig Væsen icke hemmet ved exemplariske straf, der kand jage lige sindede en frycht ind, skal mand inden kort tiid se og høre mere, end mand gierne vilde; thi der er mange, som under skrømt nu holde sig stille, siden mand har begyndt saa vidt at røre ved dette tøy; men mand kand dog noch kiende klochen af sin klang og fuglen af sine fiedre; de lurer kun effter, hvad udfald dette vil faae. Og mand kand forstaae, hvor ublue og uforskammet denne *compan* er, siden hand, der fører vel sine consorters Ord tillige med hans egne, undseer sig icke ved at kaste foracht paa duelige og danlige Præstemænd, og taler saa honsk og bespottelig om dem; ja hand har ei heller gaaet min person forbi. Hvorfor jeg paa egne og mine elskelige Medbrøderes Vegne beder allerydmygst og indstændigst om tilstrækchelig satisfaction, ei af Had til Manden, nei ingenlunde, Gud er vidne, men andre til exempel, at deslige sindede maa vide, hvad det er at skamfere ærlige og skichelige Præstemænd og kaste dem en skandfliche paa.

Deres Høyærværdigheds
min Høygunstig Hr. Biscops
hørsomste og tienistergivneste tiener.
Lemb Præstegaard d. 10. Novbr. 1731.
C. Christensen Allerup.[1])

Som Redegørelse i Sagen er denne Skrivelse ikke meget værd; men Biskoppen havde jo de to Provstevidner af $^{12}/_{4}$ og $^{26}/_{9}$ at søge Oplysning af. Derimod er Brevet en god Redegørelse for Provstens egen Stilling; man leder i det forgæves efter — endog blot Forsøg paa — at være upartisk.

FOR STIFTSØVRIGHEDEN OG VIDERE FREM.

Det var med bange Anelser, *Michel Nielsen* sidst i November 1731 rejste til Ribe; Modet fra 26. September havde ganske forladt ham. Ene og uden Fortalere skulde han staa for den høje Ret, hvorimod Pastor *Hammerich* havde baade Provst og kongelige Forordninger i Ryggen. Han prøvede

[1]) Akterne findes i Bøll. Herreds Arkiv Pk. 4. Landsark. Viborg.

sikkert nok paa, ja vel mange Gange at holde fast paa Guds Løfter og trøste sin Sjæl med Forsikringen om, at Herren var med og ikke vilde lade ham ene; men det var, som om alle Holdepunkter brast for ham, og da han stod for Øvrigheden, bøjede han igen af som ved den første Provsteret. – »Michel Nielsen vedgik rent ud, at det fortrød hannem, hvad var passeret imod hans Sognepræst, som han intet hafde at sige paa i nogen Maader – – – han er, som det ansees, en hæderlig og velegnet Præstemand,« hedder det i Sagens Akter. Han lover derefter, at Præsten ikke oftere skal faa Grund til Fortrydelse paa ham, og »Hr. Just Hammerich tilgav hannem da alt, hvad han af Skrøbelighed havde forseet sig imod hannem«.

Michel Nielsen slap altsaa med Skrækken og blev ikke saa »exemplariter afstraffet«, som Provst Allerup havde henstillet. – Men *hans Samvittighed?* – – Da Luther stod for Rigsdagen i Worms, havde han ogsaa en Kamp at bestaa med Tvivl og Vankelmodighed; men de blev besejrede, og han stod fast. »Det er ikke raadeligt at handle imod sin Samvittighed,« sagde han. Hvordan Michel Nielsens Samvittighed havde det efter Ribeturen, kan Historien desværre ikke oplyse; vi kan vist næsten slutte os til, at den ikke har været ganske rolig.

Men hvad skal man sige om en Gejstlighed, der ved skarp *Forfølgelse* og maaske *Trusler* om strenge Straffe, faar en jævn Bondemand »gjort blød«, saa han fornægter det, der har staaet for ham som usvigelig Sandhed. Selv om hans Svaghed, da det kneb haardest, maa beklages, er hans Bødler vel i Virkeligheden mere at ynke.

– – – – –

Vi ved ikke sikkert, om Bevægelsen i Sognet har holdt sig, efter at dens Leder er blevet bøjet; men der kan næppe være Tvivl derom.

Af Kirkebogen ses Mikkel Knudes Hustru at være død 1773

68 Aar gl. og Manden Aaret efter 84 Aar gl. Han har altsaa de Aar, Striden stod paa, været omkring fyrretyve Aar, og den Opvækkelse, han har haft, har da næppe været opblussende Ungdomsbegejstring; des større Udsigt, menneskeligt set, maatte der være til, at den kunde holde sig. I et Brev, som Pastor *Wedel* skrev til *Stavning* Menighed nogle Aar efter sin Forflyttelse til Frederiksborg (det er antagelig skrevet 1742), sender han Hilsen til Mikkel Knude og hans Hus og til Ole Frandsen, V. Ganer; ogsaa det viser, at Mikkel Nielsen er forblevet tro. Havde der været noget i Vejen med ham, kunde Hilsenen vel derfor have været der; men saa havde den nok haft en Tilføjelse.

Brødremenighedens Missionær *Gert Hansen* var først paa Aaret 1840 i Stavning; han nævner i en Beretning en Del om dette Besøg og tilføjer: [1])»I et Sogn her i Nærheden var der mange, som holdt sammen; men de havde liden Grund.« Det er sikkert Skjern Sogn, han her sigter til, og med Kritikken har han muligvis tænkt paa, at de ikke ejede den inderlige Hengivenhed i Forsoningen ved Jesu Blod, som Brødrefolket saa stærkt fremhævede; men Liv har her da altsaa været.

Pastor Hammerich vedblev endnu i over 30 Aar efter Striden at være Præst i Skjern, saa de vakte kunde ikke her som i Stauning faa nogen præstelig Hjælp. Pastor Wedels Hilsen til Mikkel Knude tyder paa, at denne er vedblevet som deres Leder. Han var jo ikke ufejlbar; hans Optræden bærer Vidne baade om Fremfusenhed og Vankelmodighed, vel ogsaa om manglende Oplysning. Muligvis har Forfølgelsen slebet nogle af hans skarpe Kanter af; men trods alt, hvad der kan bebrejdes ham, bør han dog i Skjern mindes med Tak som *den første aandelige Leder*, der kendes i Sognet, og som en Mand, der har lidt Forfølgelse for sin Tro.

[1]) Storgaard Pedersen: Brødremenighedens Virksomhed i Hardsyssel. Hardsyssels Aarbog 1910 S. 113.

Forsamlingerne er formodentlig blevet fortsat, selv om de vakte maatte være meget forsigtige. *Konventikelplakaten* af Jan. 1741 maa dog nærmest siges at støtte dem (selv om den Hundrede Aar efter brugtes imod de gudelige Forsamlinger). Det hedder heri, at ingen maa forfølges for sin Gudsfrygts Skyld; men Kongen vil ikke tillade nogen at forlade sin Næring og bemænge sig med Læreembedet, naar han hverken har Kald dertil fra Gud eller Mennesker. Enhver, som forstyrrer de gudelige Forsamlinger, skal straffes (!); men for at forebygge Uorden maa de kun bestaa af ganske faa Deltagere, de skal holdes ved højlys Dag, maa kun vare kort, og de to Køn skal samles særskilt. De skal i Forvejen anmeldes for Sognepræsten, og han har Ansvar for, at alt gaar sømmeligt til. Ingen uvedkommende maa prædike med vidtløftig Tale, og der maa ikke bruges sekteriske Bøger og Salmer. Omrejsende Lægprædikanter maa ikke taales.

Alligevel har de nok i Skjern nu og da faaet Besøg af Brødremenighedens Missionærer; men ellers har de opbygget sig med hverandre ved *Luthers* Prædikener, pietistiske Andagtsbøger, *Kingos* Salmer og Fællesbøn. Deres Præg er blevet noget særegent, deres aandelige Forstaaelse noget ensidig og mangelfuld (jævnfør Gert Hansens Bedømmelse); men hvor har de glædet sig, da Herren hørte deres Bønner og 1761 i Pastor *Bering* gav dem en Præst, der forstod deres Sjæles Trang og ved sin Forkyndelse kom den i Møde!

Mikkel Knude oplevede kort før sin Død at se den første store Vækkelse bryde frem i Skjern 1770.

Pietismens direkte Indflydelse i Skjern var kortvarig ligesom for det øvrige Lands Vedkommende; men den fik dog sin store Betydning ved at forberede den aandelige Jordbund for andre levende Retninger, især *Herrnhutismen.* Og dansk Menighedsliv vil til alle Tider staa i Taknemmelighedsgæld til Pietismen som den Bevægelse, der var den første til her

til Lands klart at forkynde Nødvendigheden af den enkeltes Omvendelse til levende Tro og Frelsesvished, ligesom vi aldrig vil glemme hvilken Skat, den skænkede os i Brorsons Salmedigtning.

II. BRØDREMENIGHEDENS VIRKSOMHED I SKJERN

[1])Før Reformationens fulde Dagslys med *Luther* spredte det Mørke af Overtro og Gerningskristendom, som Pavekirken havde ført ud over Europas Lande, havde der dog forinden været enkelte Lysglimt her og der. Et af disse Lysglimt tændtes ved Bøhmeren *Johan Hus*, som Paven lod dø paa Baalet d. 6. Juni 1415. Hans Gerning havde sat kraftige Spor i hans Folk, og ogsaa de fik den katholske Kirkes Forfølgelse at kende i Aarene efter Hus's Død. 1419 rejste de sig i Fortvivlelse til Modstand, og Resultatet blev, at de af deres Landsherre fik sig tilkendt Byen *Kunwald* i det østl. Bøhmen som et Fristed, og her stiftede de 1457 »*Brødresamfundet*«.

Snart begyndte dog Forfølgelserne paany; men trods dette voksede Menigheden stadig, og ved Slutningen af det 16. Aarhundrede havde den udbredt sig over næsten hele Bøhmen og Mæhren. Saa kom Trediveaarskrigens frygtelige Aar, og de paveligsindede, som havde Fremgang i Krigens første Tid, gjorde det da ved rædselsfulde Forfølgelser næsten helt af med Brødresamfundet. Mange led Døden under ufattelige Lidelser, andre flygtede. Man regner, at i Aarene 1625—35 flygtede ca. 36000 Familier fra Bøhmen til Nabolandene. Men »hvad der er af Gud, kan ikke dø«, hedder det, og det stadfæstedes ogsaa her.

Paa *Fulnekegnen* i det nordøstlige *Mæhren* holdt Livet sig i det skjulte hos nogle faa Familier. Deres opbyggelige Sammenkomster maatte foregaa i dybeste Hemmelighed, og

[1]) Se: Løbner: »Brødremenigheden, dens Historie og Opgave«

deres gudelige Bøger maatte de gemme godt for katolske Angivere. I hundrede Aar bevarede de Troslivet; men under de trange Kaar truede det til sidst med at sygne hen.

Da kom Frelsen gennem den sachsiske Greve *Nikolaus Ludvig af Zinzendorf* (født Aar 1700). Allerede som Barn viste han stor Fromhed, og hans Opdragelse i pietistiske Kredse styrkede og udviklede den. Han brændte af Nidkærhed for sin Frelser og vilde gerne gøre noget for ham. Da han blev voksen, købte han Godset *Bertelsdorf* paa Grænsen ind mod Bøhmen og tillod Folk, der var forfulgt for deres Tros Skyld, at bosætte sig der.

Det rygtedes til Fulnek, og 1722 flygtede da en lille Skare af »de mæhriske Brødre« over Bjergene til Bertelsdorf og fik anvist en Plads paa *Hutbjerget* til Bopæl. Her byggede de deres fattige Huse; men snart blomstrede en lille By op paa Stedet; *Herrnhut* kaldte de den: det betyder »under Herrens Varetægt«, og under Herrens beskærmende Varetægt stod den gennem Aarene, og rig Velsignelse strømmede ud herfra til omliggende Egne, ja helt ud til *Hedningelandene*. »Den lille Menighed med den store Mission« har man kaldt Herrnhutternes Samfund. Snart blev Grev Zinzendorf Menighedens Leder; den antog noget nær de samme Skikke som det gamle Brødresamfund og kaldte sig *Brødremenigheden*. Navnet bar den med Rette; der er mange smukke Eksempler paa, at det rette Brodersind herskede inden for dens Kreds.

Medens Pietismen, skønt den ikke glemte Evangeliets Toner, dog især stærkt fremhævede Menneskehjertets Fordærvethed og Besmittelse af Synd og hos somme fremkaldte et mørkt Livssyn og havde vanskeligt ved at bringe dem Sjælefred, saa var Brødremenighedens Forkyndelse mere lys. Den glemte vel ikke at tale om Synden og Forsagelsen; men den talte stærkt om Sejren og Forsoningen, Sejren i Jesu Død og Opstandelse og Forsoningen i hans Blod. Den første var især hos Lægfolket stærk i Fremholdelse af Loven, den sid-

ste i at pege paa Evangeliet. Begge kom til Danmark omtrent samtidig; men den sidste holdt sig længst.

[1])1731 kom Zinzendorf til *København* efter Opfordring af Kong *Kristian den Sjette*, der var ivrig Pietist og gerne vilde gøre sit Folk gudfrygtigt, og under et 3 Maaneders Ophold ved Hoffet prædikede han hver Aften og vandt mange, især blandt Pietisterne. De følte sig ved hans Prædiken af Jesu Forsoningsdød befriede fra Lovens Tryk og fandt Hvile i Troen. Nogle af dem var fornemme og indflydelsesrige Folk, og han søgte nu gennem dem at samle de opvakte til en Enhed. Men disse Bestræbelser paa ligesom at danne *en egen Kirke* indenfor Statskirken gjorde Kongen mistænksom over for ham, og da han 1735 igen kom til Kjøbenhavn, blev han udvist med 24 Timers Varsel, og der udsendtes kgl. Forordning om, at Tilhængere af Brødremenigheden kun maatte bo i Fredericia, Glükstadt og Altona. Plakaten af Jan. 1741 (S. 19) var ogsaa særlig rettet mod dem.

Men da Pietismen under Kong Frederik d. Femte mistede sin Magt i Regeringskredsene, ophørte Strengheden mod Herrnhuterne, og det var Fritænkeren *Struensee*, der 1771 gav dem Tilladelse til at stifte en Koloni i det slesvigske. Her havde de i flere Aar haft en Missionær boende i Landsbyen *Stepping;* de købte nu Tyrstrupgaard, en Milsvej Øst for denne By, og paa denne Gaards Jorder byggede de *Christiansfeld* — saaledes kaldet til Ære for Kongen (Christian d. VII.).

FRA PASTOR BERINGS TID.

[2])Prædikanter fra Brødremenigheden havde siden Zinzendorfs Besøg i København arbejdet her i Landet trods Forbudet mod dem af 1741. I 1740 kom *Gert Hansen* til Hard-

[1]) Se Lundbye: Herrnhutismen i Danmark.
[2]) Se Storgaard Pedersen: Brødremenighedens Virksomhed i Hardsyssel. Hardsyssels Aarbog 1910.

syssel; han var theologisk Kandidat fra Kjøbenhavns Universitet og ordineret i Herrnhut. Han var paa denne Rejse i Stauning og vel ogsaa i Skjern (S. 18). Men for Skjern Sogn faar Brødremenigheden dog først Betydning, da *J. Bering* kaldes hertil som Præst. Han kan uden Overdrivelse siges at være Fader til det kristelige Liv, som har rørt sig her i Sognet i de sidste halvandet Hundrede Aar, uden at vi dog derfor underkender Betydningen af Pietismens banebrydende Gerning.

I sin Ungdom var han blevet vakt ved Pietismens og Brødremenighedens Arbejde i Kjøbenhavn. Hans Forkyndelse havde baade Kraft og Varme, og han tog sig med Nidkærhed af de vakte. Det hedder om ham, at »han lod sig ikke nøje med at forkynde Frelseren; men han gik tillige ud efter Faarene og gjorde dem modige til at hengive sig til Frelseren som Syndere«. Det var i 1761, han afløste *Hammerich*, og man kan forstaa, hvilken Glæde det har været for de gamle vakte fra Pietismens Tid, der var tvungne til Stilhed ved Pastor Hammerichs Forfølgelse.

Efter at Bering havde arbejdet her i Sognet en halv Snes Aar, begyndte hans Gerning at bære *Frugt*. Iflg. Skjern Præsteembedes liber daticus[1]) udbrød der i 1770 *en stærk Vækkelse i Sognet*. Foruden til Gudstjenesterne i Kirken samledes man nu ogsaa i Præstegaarden til *gudelig Forsamling* Søndag Eftermiddag.

Da han blev ældre, og Svagelighed vanskeliggjorde ham at passe Sjæleplejen i Menigheden, henvendte han sig til *Brødremenigheden* om Hjælp, og den sendte saa en Missionær, Diasporaarbejder, hertil (Diaspora betyder Adspredelse); det har været ca. 1785.

Diasporaarbejderne skulde hvert Aar indsende Beretning om Virksomheden til deres Missions Ledelse, og man faar et Begreb om Omfanget af Pastor Berings Arbejde ved at

[1]) Embedsbog.

høre, hvad *Zimmermann* i Beretningen for 1792 skriver om Skjern. Det hedder her:

»Trods alle Mangler og Skrøbeligheder, som vi bliver var iblandt os, kan vi dog glæde os. Han, vor tro Frelser, lader os ikke gaa upaaagtet; men den hellige Aand viser os, hvor vi endnu er tilbage, og hvor noget uægte er Jesu Tankegang til Hinder. Saaledes ser det i det hele ud med de fleste i Skjern og de i den nærmeste Omegn boende Søskende; der gives dog ogsaa saadanne iblandt os, over hvilke man for Tiden endnu ikke kan glæde sig. — Men vi ser, hvorledes den hellige Aand gør sig Umage med dem, derfor søger vi at tage fat paa dem i Kærlighed og vil gerne være Medhjælpere i deres Glæde, saa Gerningen lykkes Frelseren med mange Sjæle.« — »*Der findes næppe nogen, som ikke er overbevist om Sandheden*«, hedder det ogsaa i Beretningen.[1]) Og Missionær *Jakobsen* skriver i en Beretning flere Aar længere frem i Tiden om »Kredsen i Skjern, der for en stor Del er Frugt af salig Pastor Berings Arbejde, en Mand, der grundigt havde forstaaet at vinde Folk for Evangeliet«.

Vi kan føje til, at han havde forstaaet endnu en Ting, den nemlig, at om det vakte Liv skulde bevares og vokse, da maatte der sørges for en fortsat forstaaende Sjælepleje; derfor fik han Missionærer fra Brødremenigheden kaldt hertil, og nævner man Livets Vækkelse her i Sognet som — næst Gud — Pastor Berings Fortjeneste, da maa man ogsaa mindes ham med Tak for hans Omsorg for Livets Bevarelse.

Den nidkære Herrens Tjener fik en skøn Død. I Skjern Menighed havde han haft sit Arbejde, for den havde han bedet sine Bønner, og omgivet af den døde han. Det var 2. Søndag i Advent 1792; han gik til Kirke for at forrette Gudstjenesten; men da han kom ind paa Kirkegaarden, sank han død om. — Advent betyder jo Beredelse. Pastor Bering fik ikke holdt den Prædiken, han havde tænkt; Gud holdt

[1]) Lundbye: Herrnhutismen i Danmark *S.* 155.

selv Adventsprædiken den Dag, en alvorlig Prædiken om at være beredt som hans tro Tjener, der – paa Vej til Guds Hus hernede – pludselig blev kaldt bort til Faderhuset herovenfra til. Han begravedes paa Skjern Kirkegaard d. 18. Dec. I liber daticus hedder det om ham: »Han døde paa Kirkegaarden omgivet af sin grædende Menighed. Paa dette Sted havde han i 30 Aar prædiket Ordet af Hjertets Erfaring og havde haft den Glæde at se Frugt«.

BRØDRESOCIETETET I SKJERN.

Den første Missionær fra Brødremenigheden. som tog fast Bopæl i Skjern var vistnok *J. C. Kramer*, fra 1790 Diasporaarbejder i Flensborg.[1]) I Skjern Birks Justitsprotokol (Landsarkivet, Viborg) findes følgende Skjøde dateret $^{6}/_{2}$ 1786 og tinglæst $^{11}/_{5}$ 1787:

»Jeg underskrevne *Niels Terkildsen* boende i *Nørgaard* i Skjern Sogn gjør vitterligt at have solgt til velædle Hr. *Jochum Christoph Kramer* et Stk. Land af det mig tilhørende Ejendom beliggende tæt Østen for min iboende Vaaningshus og bestaar ialt af 60 Alens Længde fra Vest til Øst og af 100 Alens Bredde fra Syd til Nord, for hvilken Stk. Land Hr. Jochum Christoph Kramer haver betalt mig den Sum 20 Rdl.«

Paa det i ovennævnte Skjøde omtalte Stk. Jord byggede Brødremenigheden et *Beboelseshus med Forsamlingssal*, og her fik Missionæren Bopæl. Huset huskes endnu af de ældre i Sognet som »æ stuer Hus«. Liber daticus siger: »1785 byggedes et Hus for en Udsending fra Brødremenigheden«. – Der er formodentlig husket fejl med Aarstallet.

1790 afløstes Kramer af *Niels Zimmermann*, som samlede de vakte til et *Societet* (Samfund). Der kom derved mere Plan og Fasthed over de aandelige Forhold, som man i det smaa indrettede med Samfundet i Christiansfeld og andre

[1]) F. C. Høy: Christiansfeld S. 95.

herrnhutiske Centre som Mønster. Møderne holdtes efter Pastor Berings Død ikke mere i Præstegaarden, men i Brødremenighedens Forsamlingssal og lededes af Missionæren; ved Møderne forelæstes af Brødremenighedens Opbyggelsesbøger, og efterhaanden blev det ogsaa Skik, naar en af Kredsen var død, da at oplæse vedkommendes egenhændigt affattede Levnedsløb. Undertiden besøgtes Møderne af omboende »Præstebrødre«, f. Eks. Pastor *Brøllund* i Stauning,[1]) der saa talte Guds Ord til Forsamlingen.

Zimmermann, som døde 2. Jan. 1795 og ligger begravet paa Skjern Kirkegaard, efterfulgtes af *Jens Jakobsen* som Diasporaarbejder i Skjern. Han var født i Køge, havde lært Skomagerhaandværket og blev som Svend i Nyborg vakt ved den herrnhutisksindede Pastor Heides Forkyndelse. Efter sin Opvækkelse drog han til Christiansfeld og blev antaget som Emissær 1775. Jakobsen var vel nok den betydeligste af de Missionærer, der arbejdede her, især skal han have haft store Evner til at tale til Børn; hans Alvor og Besindighed var en god Hjælp til at skabe fast Sammenhold indenfor Kredsen. I sine Beretninger melder han aldrig om nogen større ny Tilvækst; men han gør sin Gerning trofast, og Antallet af »Vennerne« holder sig i en Aarrække ved det samme. Han er flittig til ved Husbesøg at arbejde paa den enkeltes Frelse og Bevarelse, og ogsaa paa anden Maade ved han at naa Mennesker: »En Broder, som paa Grund af heftig Modvilje fra sin Hustru udeblev fra Forsamlingerne, fik et kærligt Brev, som glædede ham.« Saaledes forstaar han at holde Kredsen sammen.

Nogen *Tilbagegang* er der dog. Af Zimmermanns foran omtalte Beretning fremgaar, at en meget stor Del af Sognets Beboere hører til de vakte; man gætter maaske endog paa Flertallet; men i Jakobsens Beretning fra 1801 er der en Liste over Brødremenighedens Tilhængere i de forskellige Sogne i

[1]) Se Schrøder: Brødremenighedens Betydning.

Jylland, (der nævnes 483), og det Tal, han nævner for Skjerns Vedkommende er kun 46. For Skjern ser Listen saaledes ud:

»Niels Terkelsens (S. 26)
Degnen Bordings
Anders Kousgaards
Søren Greens
Henrik Smedegaards
Niels Kragsigs
Christen Korsgaards
Simon Marups
Jens Møkjærs
Peder Markussens
Thomas Hjorths
Laurids Lauridsens
Peder Jensens
Villads Moesgaards
Svend Nielsens
Jakob Pedersen
og desuden 14 Personer, ialt 46.

Hertil kommer 25 i Nærheden, som slutter sig til os.«

Det er et ikke ubetydeligt Antal; men dog faa i Sammenligning med, hvad man tænker sig ud fra Zimmermanns Beretning.[1]) — Det ligger nær at tænke, at Tilbagegangen er kommet ved Pastor Berings Død. Før gik Præsten i Spidsen, nu var han nærmest ligegyldig (Provst Thygesen, Præst i Skjern fra 1793 til 1827), og saa forsvandt de Folk, som ikke var med af Hjertet.

1815 rejste Jakobsen og hans Hustru til Christiansfeld, hvor han døde 1818.

Hans Efterfølger blev en anden Skomager ved Navn *Franz Lund*.

Som Eksempel paa de »Levnedsløb«, Herrnhuterne skrev, hidsættes her med enkelte Udeladelser, hvad Franz Lund skriver om sig selv; det har ogsaa Interesse af anden Aar-

[1]) 1801 havde Sognet 562 Indbyggere.

sag; kun skal det tilføjes, at det er de færreste Levnedsbeskrivelser, der er saa lange.

»*Egenhændig Beskrivelse over mit Levnedsløb gennem denne Verden.* Paabegyndt i Skjern d. 20. Maj 1841. Franz Lund.

[1])Jeg er født d. 7. Juli 1775 i Nærheden af Foldingbro i Landsbyen *Nørrebølling* i Jylland, hvor min Fader drev Garveri og Skomagerprofession. Hans Formue blev forøget gennem et rigt Giftermaal; men Pengene var allerede før min Fødsel gaaet tabt ved Bedrageri. Vi var 9 Søskende, af hvilke jeg var den syvende og den eneste Søn.

Min Fader hørte ikke til de vakte, men søgte alligevel med megen Flid at holde sine Børn til Guds Ord. Vi lærte fra smaa af at bede Morgen- og Aftenbøn og maatte skiftevis bede Bordbønnen. Om Morgenen sang Fader gerne en Salme af Salmebogen, og efter Fyraften forelæste han et Kapitel af Bibelen. Det er mig den Dag i Dag i levende Minde, hvor fornøjede og glade vi Børn imens stod omkring Bordet og lyttede til.

Min salig Moder, der elskede den Herre Jesus, viste gennem mange Trængsler et sagtmodigt og mildt Sind. Min Fader derimod var streng og alvorlig og søgte ofte ved Haardhed at vænne os Børn, især mig, til Orden og punktlig Lydighed, hvad der kom mig til Gode, da jeg senere kom under fremmede.

Fra mit fjerde Aar erindrer jeg endnu nøje, hvorledes jeg en Dag stod og betragtede ham, medens han med en skarp Kniv var i Færd med at gennemskære et Stykke Læder. Hurtigt stak jeg min Haand ind under Læderet, og forinden min Fader mærkede Faren, gik Kniven igennem det og ind i mit Haandled, saa Haanden blev næsten halvt skaaret af. Jeg skreg højt af Smerte og Forfærdelse, og ogsaa Fader blev

[1]) Arkivet i Christiansfeld.

meget bestyrtet; men han fattede sig dog hurtigt, hentede Synaal og Traad og syede Saaret sammen, lagde derefter et Begplaster paa, omviklede Haand og Arm med Lærredsklude og anbragte til Slut et Stykke stift Pap omkring. Min Moder maatte holde mig, mens Operationen stod paa, hvad der har været haardt for hendes medfølende Hjerte; jeg mindes endnu, hvorledes hun hele Tiden stod med Taarer i Øjnene.

Som fireaarig besøgte jeg ofte en Nabo, som var Laasesmed og en stor Børneven. En Dag tog jeg under et Besøg hos ham et lille Stykke Jern og bar det hjem til mit øvrige Legetøj. Manden saa det ikke, men det gjorde min Fader og spurgte, hvor jeg havde faaet det fra. Jeg svarede, at det havde Smeden givet mig. Min Fader anede dog nok Sammenhængen og gik hen og bandt et tykt Ris, hvorefter han sagde: »Kom nu her, du lille Tyv. Du skal have Straffen med det samme!« Og saa pryglede han mig alvorligt igennem og gav mig derpaa Befaling til at bringe Jernet tilbage til Smeden igen og bede ham om Forladelse. Jeg frygtede for, at jeg ogsaa der skulde have Prygl; men han modtog mig kærligt og sagde mig ikke et ondt Ord. Denne Tildragelse havde den Nytte for mig, at jeg siden vogtede mig vel for at tage andres Ejendom.

I mit niende Aar maatte jeg ud at tjene og passe Kvæg og Faar. Jeg vilde gerne udføre mit Arbejde med Troskab; men det oversteg tit mine Kræfter, og ofte bad jeg i Mark og Hede grædende til Gud om Hjælp. Jeg oplevede ogsaa mange Bønhørelser, og disse gav mig en barnlig, stærk Tro til min gode himmelske Fader. Men hos de fremmede Folk saa og hørte jeg meget ondt, som havde en daarlig Indflydelse paa mit unge Hjerte.« — Siden flyttede Forældrene til Byen *Frørup* i Nærheden af Christiansfeld, og her blev Franz Lund konfirmeret af *Niels Mygind,* Præst i Stepping og Frørup og Medlem af Brødremenigheden. Han fortsætter Beretningen saaledes:

»I mit femtende Aar fik vi i mit Hjem Besøg af min *Farbroder*, der var Guldsmed og *hørte til Brødremenigheden* i Christiansfeld. Han tog mig ved den Lejlighed til Side og spurgte, om jeg ikke vilde give den kære Frelser mit Hjerte. Frelseren vilde da gøre mig meget lykkelig. Jeg blev stærkt bevæget og svarede, at det vilde jeg gerne, men jeg var saadan en slem Dreng. Han sagde hertil, at saa skulde jeg bede Frelseren om et nyt Hjerte. Dette gjorde et dybt Indtryk paa mig.

Kort efter besøgte jeg Christiansfeld, hvor Forstanderen i Brødrehuset gav mig mange gode Formaninger. Der kom nu en svær Tid for mig. Jeg gik angst og elendig omkring, og min Uro forhindrede mig endog i at sove. Det forekom mig, at Helvede aabnede sig for mig, og jeg led baade til Legeme og Sjæl under denne pinlige Stilling. Mine Forældre saa med Bekymring min elendige Tilstand, men kunde ingen rigtig Trøst give mig. Min kære Frelser havde imidlertid sin vise og gode Hensigt dermed, hvad jeg dog først senere fik Øje for.

En Dag var jeg sendt et Ærinde til en anden By og kom da forbi en Lavning ved Siden af Vejen. Jeg fattede den Beslutning her at kaste mig paa mit Ansigt for Jesu Fødder og ikke rejse mig igen, før han gav mig Vished om mine Synders Forladelse og min Sjæls Frelse. Og da skete det, mens jeg her laa og bad under mange Taarer, at min Angst og Nød pludselig forsvandt. Det var mig, som om Frelseren personlig aabenbarede sig for mig og sagde: »Staa op og vær trøstet! Du er min, og du skal nyde den evige Salighed sammen med alle troende.« Et guddommeligt Lys gennemstraalede min Sjæl, og Fred og Trøst fyldte mit Hjerte. Glad og frejdig kom jeg, efter at have forrettet mit Ærinde, tilbage til mit Hjem. Mine Forældre lagde straks Mærke til mit forandrede Væsen, og paa deres Spørgsmaal om, hvad der var hændet mig, fortalte jeg, hvad jeg havde set. De blev her-

over meget glade og bevægede, og jeg bemærkede fra den Stund en betydelig Forandring hos dem.

Efter min Konfirmation kom jeg i *Skomagerlære i Christiansfeld*, og efter udstaaet Læretid drog jeg til *Herrnhut* og blev optaget i Menigheden der. Efter et fireaarigt Ophold i denne By kom jeg atter til Christiansfeld, var senere i *Neuwied* (en anden herrnhutisk By) og blev 1807 den økonomiske Leder af Drengeanstalten i Christiansfeld og 1810 Leder af Brødrehusets Skomageri.

1815 blev jeg udtaget til Diasporaarbejder i Jylland (Nørrejylland) i Br. (Broder) Jakobsens Sted med Bopæl i *Skjern*, og 1816 bestemtes det, at jeg paa mine Rejser ogsaa skulde besøge de vakte paa Fyn.

1817 holdt jeg i Christiansfeld Bryllup med Søster *Karen Christens*, og hun fødte mig 1818 en Søn, der døde anden Dagen efter Fødselen. Min Hustru blev aldrig rigtig rask mere og døde 1824.

1827 indgik jeg Ægteskab med Søster *Mariane Toft*, som var et kært Guds Barn og en meget forstandig og dygtig Kvinde. Gud velsignede vort Ægteskab med tre Døtre.

I Begyndelsen af 1846 tog mit Syn pludselig saaledes af, at jeg ikke længere kunde læse og skrive, og efter at der var fundet en Afløser til Gerningen, rejste jeg med min Hustru til Christiansfeld for her at tilbringe mine sidste Aar. Hos de kære Søskende her mødte jeg megen Deltagelse og Kærlighed, og mine elskede adspredte Brødre og Søstre, som jeg havde haft den Naade at virke iblandt i 31 Aar og dele Glæde og Sorg med, mindedes jeg daglig i mine Bønner.«

Her standser den egenhændige Levnedsbeskrivelse. Hans efterlevende Hustru føjer til:

»Min salig Mands Levnedsbeskrivelse gaar kun til den Tid, da vi kom her til Christiansfeld for at hvile ud paa vore gamle Dage; men da der siden den Tid jo er gaaet flere Aar, føler jeg mig beføjet til i Korthed at meddele føl-

gende: *Hans barnlige og faste Tro* har ofte beskæmmet mig lidettroende. Ved min Indtræden i den hellige Ægtestand sagde Forstanderinden ved Søsterhuset til mig, at det var en Diasporaarbejders Hustrus Pligt saa vidt muligt at følge sin Mand paa hans Rejser for sammen med ham at vidne om Frelseren. Denne Anvisning har jeg saa vidt muligt fulgt.

I sine unge Aar plejede min Mand at foretage sine Rejser til Fods; men da han blev ældre, saa han sig ofte nødsaget til at køre, naar han skulde ud paa længere Ture, og ellers kun at besøge Venner i Omegnen. Til sidst var heller ikke dette ham muligt, og jeg rejste da alene. Brødre og Søstre modtog mig med Glæde og ledsagede mig ofte til mit Hjem og besøgte min Mand. Deres Færd lettede mig mit Kald. Ofte var vi borte fra vort Hjem i 16—18 Uger, og vi manglede mangen Gang de nødvendige Rejsepenge. Da jeg engang var meget modløs herover, sagde min salig Mand til mig: »Giv dig tilfreds, lille Mor! Jeg ved, hvem der har kaldet mig og sat mig her. Han vil ogsaa selv sørge for, at vi kan komme igennem.« — En anden Gang, da vi med hinanden vilde tiltræde en Rejse, sagde jeg til ham: »Kære Mand, lad os bede Herren, at vi maa være til Velsignelse!« — »Kære Kone«, svarede han, »lad os bede om, at vi ikke skal fordærve Herrens Gerning!«

I 1831 var min Mand meget syg, og jeg var stærkt nedtrykt derover. Han sagde da: »Sørg ikke! Vi er i Guds Haand.« Disse Ord var mig til megen Trøst og har ofte siden været det — ogsaa nu i disse Dage — mine Børn og jeg er i Guds Haand.«

Franz Lund døde 1864.

Som han selv siger, havde han sin Gerning her i 31 Aar, rejste flittigt rundt til de smaa Samfund af vakte og samlede dem til Møder om Guds Ord; men især talte han med den enkelte (han med Mændene og hans Hustru med Kvinderne), saadan som ogsaa Diasporaarbejderens Instruks lød; den lagde

absolut stærkest Vægt paa den egentlige Sjælesørgergerning: gennem Samtale med den enkelte at vække eller styrke hans Kærlighed til Frelseren.

Rejsen gik til Kolding, Nørre Vilstrup, Skjærup, Vejle, Engom, Hedensted, Stouby, Kirkeby, Skanderup, Nørre Nebel, Bork og Hemmet. Eller den gik til den anden Side, til Bølling, Stauning, Velling, Ringkjøbing, Holmsland, Ulfborg, Naur, Nørre Felding, Holstebro, Hjerm, Vejrum, Fousing, Gimsing, Resen, Fabjerg, Nørre Nissum, Tørring og Møborg.[1]) Derefter besøgtes Salling, Mors, Hanherreder og det nordøstlige Jylland. Desuden rejste de jo ogsaa paa Fyn. Gennem Beretningerne kan vi følge dem fra Sted til Sted, se dem glædes over Trofasthed og ny Tilvækst i Kredsene, se dem sørge over Kulde og Frafald, hvor det træffes, men ogsaa se dem bringe baade Glæden og Skuffelsen frem for den Mester i hvis Ærinde, de rejste.

Efter Rejserne hvilede de ud i Hjemmet i Skjern; men Hvilen blev nok sjælden af lang Varighed. Af Beretningerne kan det skønnes, at Sognet her har faaet en god Part af hans og hans Hustrus Arbejde. Gamle og syge og vankelmodige, de kunde være sikre paa tit at faa Missionærparrets Besøg, og saa ledede de jo Møderne, der stadig afholdtes hver Søndag Eftermiddag i Forsamlingssalen i deres Hjem.

Der hidsættes her et lille Uddrag af Franz Lunds Beretninger, i Hovedsagen dog kun, hvad der vedrører Skjern.

»*Aarsberetning Maj 1827—28. Franz Lund.*

Den 6. August naaede vi efter en Rejse til Fyn og flere Steder i Jylland til Skjern, hvor min Hustru (Mariane Toft) for første Gang traadte ind i vort Hjem. Vi knælede ned sammen og bad Frelseren om hans Hjælp og Bistand i vor Gerning her. Dagen efter besøgte vi Provst *Thygesen*, som ved Sygdom var forhindret i at komme til os. Han ønskede

[1]) J. Lundbye: Herrnhutismen i Danmark S. 156.

os kærligt til Lykke. – Første Søndag derefter havde vi Forsamling i vort Hjem.

4. Sept. rejste vi atter ud og kom først tilbage d. 10. Oktober. Jeg besøgte igen Provst Thygesen, som stadig laa syg og nu ventede sin Forløsning. »Jeg glæder mig til snart altid at skulle være hos min Forløser Jesus«, sagde han. Han døde d. 20. Okt. med de Ord: »O, du Guds Lam, kom snart og hent mig hjem!«

Vi var nu bekymrede for, hvorledes *den ny Præst* vilde stille sig til os, og bad Herren om at faa en Mand, der ikke var os fjendtlig sindet. Og han hørte vor Bøn. Ved Udgangen af Januar 1828 kaldedes *J. Jordan* til Præst for Skjern Sogn. Den 30. Jan. beærede han mig med et venskabeligt Besøg og viste mig glad sit Kaldsbrev. Den 17. Febr. blev han indsat. Han besøgte mig flere Gange og viste sig at være som de fleste Præster her i Jylland en streng Moralist og Dydsprædikant.«

– Brødremenighedens Arbejdere havde Instruks om, at de saa vidt muligt maatte staa i et godt Forhold til saavel den gejstlige som den verdslige Øvrighed. Et Eksempel paa Bestræbelser i den Retning ses ved dette Præsteskifte i Skjern.[1]) Forsamlingerne indstilledes i den Anledning en Tid, indtil man havde udforsket den nye Præsts Sindelag. Paa Foranledning af de vakte erklærede han da, at han ikke havde noget imod Brødremenighedens Folk, deres Besøg eller Forsamlinger; thi han vidste, at de ikke lærte hans Sognebørn noget slet, Men de andre, som kom fra Norge (Haugianerne), vilde han ikke taale. De arbejdede en Del i Østjylland; men her paa Egnen har de vist aldrig været. –

I Lunds Beretning hedder det videre:

»Den 24. Febr. (1828) efter Eftermiddagsforsamlingen besøgte jeg min nærmeste Nabo, den gamle *Niels Nørgaard* (S. 28), som en lang Tid havde ligget syg og ventede sin

[1]) Se Lundbye: Brødremenighedens Mission i Jyll. Kirkeh. Saml. 5. R. 1. B.

Forløsning. Paa mit Spørgsmaal om, hvorledes det stod til, sagde han: »Ak, jeg ønsker og beder kun, at den kære Frelser snart vil komme og hente mig op til sig.« Da jeg saa, at han var Enden nær, bad jeg en Bøn for ham og ønskede ham derpaa Herrens Velsignelse til hans Hjemfart. Natten efter døde han. Han elskede den Herre Jesus og stod i over 50 Aar i Forbindelse med Brødrefolket. Af Kærlighed til Brødrene solgte han 1785 (1786; S. 26) til Brødremenigheden det Stk. Jord, hvorpaa vort Hus er bygget. —

— Kolbye, Herredsfogden i Ringkjøbing, en troende Mand, besøgte vor Forsamling Kr. Himmelfartsdag d. 15. Maj.«

Beretning 1830—31:

»... *Søren Green* døde d. 24. Juni i sit 77. Aar. Han var blevet vakt 1783. 1793 købte han Ejendom i Skjern og traadte i nær Forbindelse med Societetet. Med sin mangeaarige kristelige Erfaring var han til Trøst og Hjælp for mange Hjerter. Han havde en egen Evne til at sige Mennesker Sandheden.« (Han mindes endnu i Slægten Grene som en Mand, der var meget virksom for Guds Rige. — Han digtede Salmer.) —

»— I Løbet af Sommeren fik vi en ny Herredsfoged, Kancelliraad Hertz, som fik Bopæl i Skjern. — Han stillede sig venligt til os.

Den 29. Dec. døde *Jakob Aanum.* Han gik saligt hjem.

I August besøgte jeg en ældre Mand, Jurist og Commissarius *Halskov,* som laa syg. Han var en over hele Egnen meget anset Mand og havde vist mig oprigtigt Venskab. Han var nu meget bekymret for sin Sjæl og sagde flere Gange: »Ak, hvad skal det blive til med mig! Gud vær mig Synder naadig!« Jeg talte med ham og bad med ham, og efterhaanden lyste det op i hans Sjæl. »Ja, jeg tror«, sagde han til sidst, »og nu skal jeg snart ved Jesu Naade skue det evige Liv.« Han døde den 21. Aug. og blev begravet d. 28. paa

Skjern Kirkegaard. Et talrigt Følge var mødt, deriblandt 6 af Egnens Præster.

16. Dec. døde Enken *Edle Vraa* 81 Aar gl. Det er mig bekendt, at hun havde elsket den Herre Jesus og havde haft mange salige Erfaringer. Hun døde i Troen paa sin Frelser.

6. Marts (1831) døde den gifte Søster *Mette Degn* af en hidsig Feber. Hun var blevet vakt for 12 Aar siden og viste sig stedse som en sand Jesu Discipel. Hun var mange Sjæle til Opbyggelse.

FRANZ LUND

Den 26. Marts besøgte jeg her i Sognet en for flere Aar siden vakt Enkemand *Peder Kiergaard*. Jeg fandt ham paa Sygelejet nær Døden, men dog ved Bevidsthed. »Jeg ønsker kun snart at blive forløst«, sagde han, »saa skal jeg altid være hos vor Frelser. Jeg haaber, han i sit Naaderige vil skænke mig en glædelig Paaskefest.« I sin Vandel havde han stedse vist sig som en benaadet Synder, der levede i dyb Taknemmelighed og Kærlighed til sin Frelser og sine Medmennesker.

Den 4. April besøgte Pastor Jordan mig og fortalte, at han lige havde været hos *Anders Kousgaard* (S. 28), som nylig var blevet slaaet i den ene Side af en Hest og nu var meget syg og Døden nær. Han bad mig besøge ham og muligvis være ham til nogen Trøst. Jeg gik straks derom og fandt ham meget elendig siddende paa en Stol; i Sengen kunde han ikke udholde at være. Paa mit Spørgsmaal om, hvorledes det gik,

svarede han: »Det gaar godt; men jeg venter, det skal blive bedre endnu. Snart skal jeg eje Kronen i det evige Liv.««

— Ja, *saaledes gik de gamle bort,* den ene efter den anden. »I Tro døde alle disse« (Hebr. 11_{13}), Høsten efter Pastor Berings Udsæd og efter Missionærernes Pasning og Pleje; men *den unge Slægt kneb det at faa med.* Rækkerne tyndedes ud, Præsten var ligegyldig, Franz Lund blev gammel og svag. »Der kom en tør Tid«, hedder det i liber daticus om disse Aar. — Franz Lund skrev Vers og udgav 1843 »Nogle Sange og Fortællinger i Rim forfattede til adskillige Tider og til forskellige Personer af F. Lund i Skjern«. Som Digtning betragtet er Versene ikke meget værd; det var ikke paa det Omraade, Lund havde sine Evner; men et enkelt Digt »Bryllupsvognen« er dog et smukt og rørende lille »Hjertesuk« og stammer maaske fra denne tørre Tid, der netop faldt sammen med hans egen tiltagende Svaghed. Det hedder i Digtet:

»Naar mon Bryllupsvognen kommer?
Rolighed min Sjæl attraar.
Vig, min Vinter, — kom, min Sommer,
kom endnu i dette Aar!
Jeg vil flytte;
thi *hvad Nytte*
gør jeg her som jordisk Borger,
som et Maal for mange Sorger?«

Men Lunds Gerning var endnu ikke gjort. Han var vel ingen stor Begavelse, hans Hustru Mariane Toft var, efter hvad man kan forstaa, i Besiddelse af større Evner; men det blev Lund, der med sin milde, retsindige Færd og stærke Tro til Gud blev Bindeleddet mellem den gamle stilfærdige Brødremenighed og de ny, mere varmblodige *Forsamlingsfolk.* Og det er et smukt Træk hos ham, at da Vækkelsen kom til Skjern gennem yngre Kræfter — ikke udsendt fra *hans* Kreds —, da glædede han sig hjerteligt derover og takkede Herren og tog Del med i det nye, saa godt han formaaede, indtil han

1846 paa Grund af Alder og Svaghed maatte trække sig tilbage. Endnu lever hans Navn i Mindet hos de ældre Folk i Sognet, og de af den yngre Slægt, der elsker Herrens Gerning i vort Sogn, har ogsaa Grund til at mindes ham med Tak til Gud. Han og hans Hustru var med til at hjælpe den nulevende Slægts Bedsteforældre og Oldeforældre at finde Hvile ved Korset, at leve ret og at dø med Fred.

BRØDRESOCIETETET I SKJERN NEDLÆGGES.

Franz Lunds sidste Aar i Skjern var præget af Øvrighedens Kamp mod *de gudelige Forsamlinger;* men Beretningen herom hører hjemme i et Afsnit for sig. De gudelige Forsamlinger havde et andet Præg end Brødremenighedens opbyggelige Sammenkomster, og deres Folk havde ogsaa et andet Præg end Herrnhuterne. *Brødrefolket* var i bogstavelig Forstand »de stille i Landet«. De vogtede sig nøje for at vække Opsigt. Kortspil, Dans og Drik tog de ikke Del i, men ivrede heller ikke imod det. De søgte stadig Gudstjenesterne i Kirken, hvad enten Præsten var »Ven«, »Broder« eller ligegyldig, og deres Forsamlinger besøgtes kun af »Søskende«, hvorfor Forkyndelsen *der* selvsagt ogsaa var mere opbyggende, end den var Vækkelsestale. »*Forsamlingsfolkene*« var mere aktive. Deres Sammenkomster var Vækkelsesmøder, deres Ord var stærke, og overfor Synd og aandelig Ligegyldighed gik de angrebsvis til Værks. Dog maa man ikke mene, at der bestod et Modsætningsforhold mellem dem og Herrnhuterne, nej, disse glædede sig ved det nye Liv, som vaktes ved de gudelige Forsamlinger, selv om det varslede dem, at deres Tid nu var ved at være forbi. I Skjern maatte deres Virksomhed slutte kort efter, at Lund havde forladt Sognet.

Der var dog kommet en ny Mand i Lunds Plads, nemlig *Boyle Christensen* fra Hemmet; men hans Gerning her blev kun kortvarig. Af hans Levnedsbeskrivelse (Arkivet, Christiansfeld) ses, at han er født 15. Marts 1813 i *Toftum*

i Hemmet, hvor Forældrene havde en mindre Bondegaard. Han skriver om dem, at de var gudfrygtige Folk, og at særlig Faderen formanede ham til at blive hos Frelseren. Som voksen kom han til at tjene i *Hejls* ved Christiansfeld. Senere optoges han i Brødremenigheden og begyndte 1846 at rejse som Diasporaarbejder i Nørrejylland og Fyn med Bopæl i *Skjern*. Men han skriver, at straks efter Ansættelsen blev det ham forbudt at bo der, og han foretog saa sine Rejser ud fra *Christiansfeld*. I April 1848 kom han syg hjem og døde i August samme Aar.

Aarsagen til, at det blev ham forbudt at bo i Skjern, oplyses af en Skrivelse fra *Herredsfoged Jansen* (Herredsfoged i Skjern fra 1842 til 1852).

[1])»Det vil være i Deres Højvelbaarenheds Erindring, at der forrige Aar blev af en Del af Skjern Sogns Beboere indgivet Klage over, at jeg havde forbudt de hos Franz Lund her i Sognet fra Fortiden holdte saakaldte gudelige Forsamlinger, at jeg under 7./4. f. A. derover afgav min Erklæring, der gik ud paa, at jeg maatte gives bestemte Forholdsregler i Sagen, og at det højkgl. D. Kancelli derefter i Skr. af 3. Maj f. A. resolverede, at der foreløbig skulde tilkendegives mig, at naar disse Forsamlinger hos Lund ikke holdes paa anden Maade, end tidligere har fundet Sted, og naar ikke fremmede Omrejsende have Del i samme, bør jeg ej lægge Hindringer i Vejen for dem.

Bemeldte Franz Lund flytter nu fra Sognet i Slutningen af denne Maaned, og endskjønt jeg ikke har nogen afgørende Vished herfor, er det dog utvivlsomt, at Menigheden i Christiansfeld atter vil sende en Agent hertil, eftersom den ejer det Sted, Lund bebor.

Uagtet det ligefrem er lovstridigt, at denne Menighed udsender Agenter i Landet, saa skulde jeg dog paa Grund af ovennævnte Resolutions særegne Udtryk underdanigen anmode Deres Højvelbaarenhed om at ville bevirke mig det højkgl. D. Kancellis Resolution for, om jeg skal forbyde en saadan ny hertil ankommen Agent at tage Ophold her og

[1]) Rigsarkivet, Kbhvn.

holde Forsamling. Resolutionen tør jeg underdanig haabe at erholde inden denne Maaneds Udgang.

Petersminde d. 2den September 1846

underdanigst

Jansen.

Til Højvelbaarne
Hr. Kammerherre, Amtmand, Greve v. Schulin.«

Hoslagt Skrivelsen findes Erklæringer fra Amtmand og Biskop. Den førstes lyder saaledes:

»Jeg skulde ved at fremsende denne Skrivelse tillade mig tjenstærbødigst at ytre, at der formentligen ikke kan være Grund til noget saadant Skridt fra Politimesterens Side, forinden det maatte have vist sig, ikke blot at en saadan Agent virkeligen af Menigheden i Christiansfeld bliver udsendt, men at denne tillige ved Afholdelsen af de saakaldte gudelige Forsamlinger overskrider Lovlighedens Grænser, idet jeg iøvrigt henstiller Spørgsmaalets Afgørelse til det høje Collegiums indsigtsfulde Bedømmelse.

Ringkjøbing Amtshuus d. 12te Sept. 1846.

Rosenørn (konst.).«

Biskoppen skriver:

». . . Vel anser jeg det for rigtigst og har altid ved given Lejlighed tilraadet det saa lidt som muligt at gribe ind med verdslig Magt i saadanne Forsamlingers Virksomhed; men dels maa enhver Ting af saadan Natur have sin Grænse, om den end ikke altid kan nøjagtig afpæles, dels er den bestaaende Lovgivning, om den endog vel kunde ønskes modificeret, dog ikke ophævet; hertil kommer, hvad den nævnte Brødremenighed i Særdeleshed vedkommer, at det ved kgl. Reskript af 25.-8.-1772 udtrykkelig er bestemt, at Medlemmerne maa ikke holde Forsamling uden for Menigheden. Men maa de ikke selv anstille Forsamling udenfor, saa maa vel saa meget mindre andre efter Lovgivningen tage Del deri.

Ved Skrivelse af 19.-12.-1778 er det paalagt Bispen i Ribe at have vaagent Øje med de omstrejfende Christiansfeldertilhængere, og naar man vil se paa Bestemmelsens Hensigt, saa maa jeg anse det for i det ringeste passeligt at gøre Col-

legiet opmærksomt paa, hvad Stedets civile Øvrighed tror at kunne anse for et Agentur for Brødremenigheden her i Stiftet.

Ribe Bispegaard d. 12. Sept. 1846.

Tage Müller.

Til
Det kgl. Danske Kancelli.«

Kancelliet svarer saa 1. Okt. 1846:

»I Gensvar paa Herredsfogdens Skrivelse skal man tjenstligst tilmelde Amtet til behagelig Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Kancelliet finder, at der fra Politimesterens Side er Anledning hertil.

– Dette meddeles baade Schlesvig-Holstenske Kancelli til videre Bekendtgørelse til Christiansfeld og Biskoppen i Ribe med Bemærkning, at Sognepræsten i Skjern skal indberette, hvis en ny Agent ankommer.«

I Samklang hermed findes i Arkivet i Christiansfeld en Skrivelse fra det kgl. Schlesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli paa Gottorp af 15.-10.-1846, hvori det hedder, at der ikke kan gives Tilladelse til, at en ny Diasporaarbejder i Franz Lunds Sted maa bosætte sig i Skjern.

Herredsfogden havde ført sin Krig igennem og tilsyneladende sejret. *Brødresocietetet i Skjern var nedlagt efter at have bestaaet i 56 Aar.*

Brødremenighedens Hus, det første Missionshus i Skjern, blev ved Societetets Ophævelse solgt. I flere Aar brugtes det af skiftende Lejere, tilsidst til Kornlade, og i Tresserne blev det nedbrudt af Peder Tang, daværende Ejer af St. Nørgaard.

Forbindelsen med Christiansfeld blev dog ikke helt afbrudt; der vedblev stadig at komme Missionærer fra Brødremenigheden hertil paa kortere eller længere Ophold. Da Troslivet i Tresserne atter fornyedes, skyldtes det delvis disse, og den levende Menighed i Skjern vil stedse føle sig i dyb Taknemmelighedsgæld til Brødremenigheden.

Lærer Storgaard Pedersen skriver smukt saaledes om dens

Betydning: [1])»Gennem Vantroens Tid, hvori Rationalismen ligesom frøs Kristenlivets Strømme til, havde Brødremenigheden været et Tilflugtssted for troende Sjæle, som ikke vidste noget andet til Salighed end Kristi Kors. Herfra udgik ligesom et varmt Kildevæld, der holdt Vandene aabne i de smaa Kredse, og netop paa disse Steder maatte det nye Trosliv søge sin Tilslutning, ligesom det ogsaa maatte finde Sted, hvor Pietismen og gammeldags luthersk Gudsfrygt var bevaret fra Slægt til Slægt.«

Vandrer man paa Christiansfelds ejendommelige og smukke Kirkegaard, vil man paa adskillige af de næsten ens Navneplader finde Ordene »født i Schiern«. Her hviler Støvet af Skjernboer, som i længst henfarne Dage »drog ad æ Sønden«, som det kaldtes at rejse til Christiansfeld. Ofte havde de først været der paa Besøg ved de store aarlige Fester og havde da følt sig tiltalt af Livet der. Det var unge, som drog derned for at tjene, og ældre, som afviklede deres Forhold herhjemme for dernede mellem troende og forstaaende Venner at henleve deres sidste Aar og forberede sig til deres »Hjemgang til den kære Frelser«.

Saaledes gjorde f. Eks. *Pastor Berings Enke* Ellen Cathrine Christensdatter, Datter af Birkedommer Thomas Christensen, Ganer Mølle. Hun var 1797 blevet gift med Pastor *Saxtorph* ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn; men da han døde 1803, drog hun med flere af sine Børn til Christiansfeld. De kom for Resten til at leve i stor Fattigdom, idet deres ikke ubetydelige Formue ligesom alle Pengeformuer smuldrede bort ved Statsbankerotten 1813. Fire af hendes Børn ligger begravet i Christiansfeld.

Brødremenighedens Medlemmer havde, som før nævnt, for Skik at nedskrive deres *Levnedsløb* enten selv eller ved andre; i Arkivet i Christiansfeld finder vi mange af dem, og som paa Kirkegaarden træffer vi ogsaa her Navne fra Skjern,

[1]) Hardsyssels Aarbog 1910 S. 155.

og medens disse saligt hjemgangnes Legemer forlængst er smuldret hen derude under de beskedne Mindesten, taler deres efterladte, af Ælde gulnede Papirer endnu til Efterslægten om Lykken ved »at hengive sig helt til den kære Frelser«.

Her er et, skrevet af en af Pastor Berings Konfirmander, Datter af Christen Jensen, V. Marup; *Dorothea Christensdatter* hedder hun. En Efterklang fra Konfirmandstuen klinger ud fra de gulnede Ark:

»Jeg er født d. 3. Jan. 1759 i Kirkesognet Schiern, hvor mine Forældre havde en Gaard. De hørte ikke til de vakte, men var dog gudfrygtige Folk og formanede os Børn til at tænke paa Gud. I mit 14. Aar gik jeg til Konfirmationsforberedelse hos Pastor Bering, og jeg lærte der at kende Frelserens Kærlighed til Syndere. *Han skildrede Frelsen fra Synden saa levende for os,* at mit Hjerte blev stærkt bevæget, og jeg fattede den Beslutning at overgive mig helt til den kære Frelser.« — Hun fortæller videre om, hvorledes hun savnede Forstaaelse hjemme og droges stærkt mod Brødremenigheden. Hun kom saa til at tjene i *Stepping* (S. 23) og siden hos Broder Zimmermann (S. 26) i Skjern. Siden drog hun til Christiansfeld og blev optaget i Menigheden der 1794. Hun døde salig i Troen 1834.

Et andet er skrevet af *Ende Marie Ganer,* D. af Christen Thomæsen (Kirkebogen) i Ganer; ogsaa hun mindes Timerne i Konfirmandstuen:

»Jeg er født 3. Jan. 1764. Mine Forældre var Landmand Christian Ganer og Margarethe f. Jepsen. De hørte til de vakte og bad meget for os Børn og vidnede for os om Lykken i Samlivet med den kære Frelser . . .« Om sin Konfirmationsforberedelse hos Pastor Bering skriver hun: »Han lod det ikke mangle paa over for os Børn at lovprise Frelseren, der havde købt os saa dyrt, og jeg følte derved, at Helligaanden arbejdede kraftigt paa mit Hjerte.« — Hun kom til

Christiansfeld 1799 og døde der 1840, glad ved Tanken om at komme hjem til sin Frelser.

Her er ogsaa Levnedstegning over *Anna Nielsdatter*, en Datter af den gamle Brødremenighedsven Niels Therkelsen i St. Nørgaard. Hun kom til Christiansfeld 1801 og døde der 1865, 83 Aar gl. efter at have tjent een Familie næsten uafbrudt i de 64 Aar, hun var der.

Og der er adskilligt flere, mest over Kvinder, men dog ogsaa enkelte over Mænd herfra. Historiske Oplysninger er der ikke mange af i »Levnedsløbene«; men det var heller ikke Hensigten med dem; Hensigten var, som det ogsaa udtrykkeligt hedder i flere af dem: »Jeg vil fortælle, hvad Herren har gjort imod min Sjæl«, og de indeholder derfor ogsaa mest opbyggelige Betragtninger.

– Endnu skal blot nævnes enkelte fra Skjern, der gik i Brødremenighedens Tjeneste som Arbejdere i dens Mission. Franz Lund omtaler en *Broder Nørgaard*, som var født i Skjern og omkring 1830 virkede i Neuwied; han var Søn af Laurids Lauridsen, Lille Nørgaard (S. 28), der ogsaa havde en Datter i Brødremenighedens Tjeneste.

Endnu lever i Nordamerika Pastor *Chr. Madsen*, født i Korsgaard, i mange Aar (1873–1914) Præst i Brødremenigheden derovre, og i de senere Aar er Forbindelsen atter knyttet stærkere mellem Christiansfeld og Skjern, idet Luthersk Missionsforening siden 1911 støtter Brødremenighedens Hedningemission; og en ung Kvinde herfra *Anna Nissen*, Datter af P. Chr. Nissen, Skjern og Datterdatter af Jens Chr. Poller rejste 1922 som Hedningemissionær i Brødremenighedens Tjeneste til Sydamerika, hvor hun har sin Gerning paa Børnehjemmet Saron i Nærheden af Paramaribo.

III. DE GUDELIGE FORSAMLINGER.

Aandelige Bevægelser lever til en vis Grad Bølgens Liv, de svinger op og ned. Grundtvig har et Sted sagt det saaledes om Kaarene i Guds Rige: »I Guds Rige gaar Solen aldrig ned; thi Natten er der som hos os i Skærsommer, naar Aften og Morgen kysses, og Morgenrøden udspringer af Efterskinnet.«

Troslivets Historie i Skjern bekræfter dette. Det har skiftet fra højt oppe til dybt nede, fra Dagklarhed til Skumringstider; men Livet svandt aldrig helt bort, Guds Riges Sol gik ikke ned. Dens klare Skin blegnede noget efter den lyse Dag med Opvækkelsen til Liv og Sang i Pastor Berings og den nærmest efterfølgende Tid (se S. 23); men ved de gudelige Forsamlingers Folk bragtes der atter Fornyelse.

DE GAMLE NORDBOER.

Paa Fyn var der i Tyverne i forrige Aarhundrede begyndt en aandelig Vækkelse ved de saakaldte *Forsamlingsfolk*. Vækkelsen forplantede sig til Jylland og var omkring 1840 stærk paa Strueregnen. Her fostredes »Kæmper stærke«, som ikke var bange for at lide ondt for Kristi Navns Skyld, Mænd, der havde kæmpet med Gud for at vinde Fred i deres arme af Synden ængstede Sjæle, kæmpet i Ensomhed, fordi ingen forstod dem og kunde række dem Hjælp; men netop fordi de saadan maatte igennem de dybe Vande, blev de slige uforfærdede Vidner. Det var Mænd som *Hellige Jeppe* fra Sinding, Gdm. *Kristen Sørensen*, Haasum, Gdm. *Jens Christian Smed, Jens Maarbjerg, Jens Jakobsen, Peder Hværmose*, alle fra Sahl, *Kr. Elbrønd*, Ejsing, *Iver Viuftrup*, Handbjerg, *Niels*

Kristian Gadegaard, Sevel og flere, her paa Egnen kaldt »di helle Narboer«. De enedes om at besøge de spredte vakte for at være dem til Hjælp.[1])

Her i Sognet havde de troende af Brødremenigheden med Glæde hørt om dem og Livet paa deres Egn, og det var sagtens *Franz Lund,* der fik dem til at besøge Skjern; han var formodentlig kommet sammen med dem, naar han besøgte de smaa Brødremenighedssamfund omkring Struer. Ved disse Mænds jævne Forkyndelse gaar Aandens Sus da atter hen over vort Sogn, Salen i Lunds Hus, som nu i mange Aar kun havde huset smaa Forsamlinger, en Snes Mennesker var det almindelige, den fyldtes nu til Trængsel; ved Forsamlinger i private Hjem gaar det ligesaa, og Ordet tænder Ild i Hjerterne. Lund skriver (liber daticus): »– – – Saa bad vi om en Vækkelse, og Herren hørte vor Bøn, saa 61 Sjæle sluttede sig til Samfundet.« Det talte nu efter Lunds Beretning 111 Medlemmer, og han glædede sig af Hjertet over det nye Liv.

Den 27./11./1843 skriver han saaledes til Broder *Søren Harpøth* i Ringkjøbing:

[2])»– – Siden du sidst var her, har vores Foged kaldet flere til Forhør, som gik taalig af og havde ved Guds naadige Aands Medvirkning til Følge, at flere her i Sognet bliver opvakt og samler sig om Aftenen i mange Huse til Bøn og Herrens Paakaldelse. Faa af Frygt for Fogden aabner ikke sit Hus for dem; men mange andre Huse her i Sognet, hvor man har mindst tænkt det, er nu blevet aabnet for Gud til Opbyggelse, da saadanne Husfædre og Husmødre hverken frygter for Verden, Fogden eller Djævelen. Ja, vi gamle lever i en mærkelig Tid, hvor Herrens Naade bevæger sig mægtigt iblandt de ugudelige, saa vi gamle lunkne Kristne

[1]) Stubkjær: »Nogle Oplevelser« S. 47.
[2]) Storgaard Pedersen: Brm's. Virks. i Hardsyssel. Hards. Aarb. 1910. S. 141.

maa skamme os og anraabe Herren om nyt Liv og Naade ved at se de nys omvendte samle sig i Flokke for at tilbede Herren deres Genløser — — —.«

Disse Udtalelser viser os en smuk Side ved den gamle Missionær. Naar blot Frelseren maa herliggøres, saa glæder Franz Lund sig til Trods for, at han selv maaske ligesom sættes til Side. Her er én, der har lært som Johannes Døber: »Han bør vokse, men jeg forringes.« (Johs. 3, 30).

FORFØLGELSEN BEGYNDER.

Der tales i førnævnte Brev om Forhør og Frygt for Fogden. De fredelige Tilstande i Skjern var nu forbi. Det gik som for 100 Aar siden i Pietismens Dage, kun at det denne Gang var Politimyndighederne, der tog fat. Naar Lyset bryder frem, da raser Mørkets Fyrste, og han finder altid villige Haandlangere.

Af Frygt for Vranglære havde Kristian d. VI givet Forordningen af Jan. 1741 (S. 19). Den var efterhaanden næsten gaaet helt i Glemme; men Fjender af det vaagnende Trosliv fik den gravet frem i Anledning af den fynske Opvækkelse i Tyverne og Trediverne i forrige Aarhundrede;[1]) den blev ved en Kancelliskrivelse af 12./12.1835 paany bragt til almindelig Kundskab, og 1842 fik Egnen her en Herredsfoged, der havde Sind til at bruge den. Han hed *Jansen* (S. 40) og saa straks med Uvilje paa de hellige og pønsede paa Lejlighed til at skride ind mod dem.

Lejligheden bød sig snart.

[2])»En Dag fik Herredsfogden opspurgt, at tre af Mændene nordfra, *Jens Chr. Smed, Jens Maarbjerg* og *Jens Cortsen* skulde holde Forsamling i *Mikkel Nielsens* Gaard i *Ganer* om Aftenen. Han vilde have Præsten med, men denne undslog sig; saa drog han derud med Skriver og Arrestfor-

[1]) Se Nygaard: Kristenliv i Danm. genn. 100 Aar.
[2]) Helvig: Meddel. fra Jyll's Vestkyst. D. Kirketidende 1890.

varer og med Stokken i Haanden. Den gamle Mand i Gaarden stod ude ved Husenden, da Vognen med Herredsfogden og Følge svingede ind, og saa opbragt var Fogden, at han slog efter den gamle med Stokken; men til alt Held for denne ramte han Tagskægget.« (En nulevende, hvis Bedstefader var med, har fortalt mig efter denne, at den gamle Mand, Niels Skrædder (Niels Mikkelsen), modtog Herredsfogden med de Verslinier:

»Er du end Satan, saa mægtig i dine,
saa er dog Frelseren mere i sine, —«

og at da Fogden hævede Stokken, greb en bagved staaende fat i Enden af den, saa han ikke kunde komme til at slaa.) »Inde i Stuen havde de forsamlede just sunget »Gud Helligaand i Tro os lær«, og *Jens Chr. Smed* sad for Bordenden med *Luthers Huspostil* foran sig. Herredsfogden gik løs paa ham, trak ham ved Haaret frem paa Gulvet og forlangte, at han og de to andre Lægprædikanter skulde følge med. Dette gjorde de saa, efter at *Jens Cortsen* havde beroliget de forsamlede med de Ord: »Den, som er med os, er stærkere end den, som er i Verden.« Undervejs gav de sig til at synge en Salme; da Herredsfogden hørte det, saa han ud af Vognen og gav dem Hug med sin Stok. I tre Dage sad de arresteret, og mange Forhør blev optaget. Dom faldt der vist ikke. Jens Cortsen indankede Sagen, men døde kort efter.«[1])

Mange nulevende kan fortælle om dette Møde i Ganer, idet deres Forældre og Bedsteforældre ofte har talt om det; men det kniber at faa Beretningerne til at stemme overens. Der er imidlertid skrevne Kilder, som giver godt Kendskab til Sagen; de findes i Bølling Herreds Justitsprotokol (Viborg Landsarkiv) og i Skrivelser til Danske Kancelli (Rigsark. Kbhvn.). Og vi er — i Modsætning til, hvad der var Tilfældet med Forfølgelsen mod Pietisterne i det 18. Aar-

[1]) A. Stubkjær fortæller ogsaa om dette Møde; se »Nogle Oplevelser« S. 47.

hundrede — saa heldige at have Sagen belyst fra begge Sider. Hvor gerne vilde vi ikke have haft Mikkel Knudes Forhold fremstillet ogsaa af Vennerne!

Vi gengiver nu de udførlige Aktstykker; de giver et godt Billede baade af Forsamlingsfolkene, af Herredsfoged og af Præst.

Af Bølling Herreds Justitsprotokol 1843 d. 22. Juni:

»Ds. D. afholdt Forhør over trende d. 21. ds. anholdte Personer: Jens Christensen, Gdm. i Sahl (Jens Maarbjerg), Jens Chr. Sørensen, Gdm. i Sahl (Jens Kristen Smed), Jens Cortsen, Sognefoged; Fjallerslev, Mors samt Iver Pedersens Søn af Handbjerg. (Han havde kørt for dem).

De fastholdt alle, at de ikke mente at have begaaet noget lovstridigt.«

Nyt Forhør i Sagen 24. Juni 1843:

»For Retten fremstod Gdm. Mads Korsgaard og flere andre og vidnede omtrent som de anholdte. De fastholdt alle, at de mente, Sagen var i Orden, naar Forsamlingen var anmeldt for Præsten.«

Laust Smedegaard (Laurids Lauridsen, Tømrer); fik omsider udvirket de fangnes Løsladelse mod at stille Kaution for dem.[1]) Af samme Aarsag kom Iver Viuftrup hertil, da han havde hørt om deres Arrestering, og ligeledes en Kvinde fra Gjellerup, Kirsten Marie Krøjgaard.[2]) Hun var blevet omvendt ved de gamle Nordboers Vidnesbyrd, og da hun hørte om den Medfart, de havde faaet i Skjern, tog hun resolut sine Værdipapirer frem og kørte af Sted for at faa Mændene ud af Arresten.

Flere Beboere i Skjern affattede nu en Klage til Amtmanden over det passerede. Den findes i Rigsarkivet og aftrykkes her:

»Ærbødigst og allerunderdanigst Bøn.

I dybeste Ydmyghed og Bøn, og i Haab til Deres Høi-

[1]) A. Stubkjær: »Nogle Oplevelser« S. 48.
[2]) J. Gøtzsche: »Livsrørelser« S. 123.

velbaarenheds Naade, fordrister vi os til at fremlægge følgende, i Forgaars d. 21. Juni kom der til os 4re Personer Nørfra, som kom af en Rejse fra øster Egnen, og da disse Mænd nemlig var af en Christelig og kjærlig Tænkemaade, bleve de af os meget Venlig modtagne, og da Vi alle, som de besøgte, vidste af egen Erfaring, at de almindelig i Deres egen Hjemstavn, holdte gudelige Forsamlinger og Opbyggelser med hinanden i en sand Gudfrygtigheds Øvelse, saa blev disse af os anmodet om at holde en Gudelig Bedetimme med os, hvilket de og bevilgede. Forsamlingen begyndte da saaledes, der blev først sjunget en Salme af Biskop Brorsons Sangebog, dernæst læses en Prædiken af Luthers Huuspostil, og derefter sang vi en Vers af Kingos gamle Salmebog, men det hele blev med eet forstyrret, idet Herredsfogden kom og overfaldt Forsamlingen og medførte de tre af de fremmede i Arrest, og i denne Anledning saa Vi Os ikke alene Villig men og som Pligtskyldig, til at gjøre vores Bøn til Deres Høivelbaarenhed, om at faa disse vore kiere Medkristne løsladte af denne Arrest, da det i Et og Alt i vores øjne synes at være uskyldig. Da Forsamlingen blev Bestemmig, lod vi det anmelde for vores Sogne-Præst for ikke at samme skulde findes Lovstridige, skjøndt at han ikke gav Os nogen Erklæring tilbage med overbringeren, saa antog vi altsaa den mening, at da det oftere er bleven holdt her i Sognet, at han da heller ikke havde noget derimod, og ved oftere Erfaring af ham har seet, at det var hans kjæreste Ønske at Guds Rige maatte vidt udbredes i hans Menighed, og at endogsaa han selv har bivaanet som Medlem i vores Forsamlinger, og i samme Tryghed fortsatte de med Os Bedetimmen, men i det samme indtraadte Herredsfogden i Politiklædning pludselig af Døren, overfaldt Disse og Os med Forbandelser og Skjældsord, og greb de Fremmede i Haaret, saa at Haaret fulgte med Haanden og kastede dem ud af Døren, og i samme brugte han Stokken paa dem og flere med saadan Hæftighed, at alle forbausedes, uden at nogen enten af de Fremmede eller af de i Sognet forsamlede kunde skjønne eller udlede Aarsagen, da intet usømmeligt var at finde paa nogen som helst Maade, uden at han enten hørte eller undersøgte hvad som skeet var, og i samme at han brugte Stokken og Neven at slaae en af de Fremmede

i Ansigtet, anfaldt hans Hund og den Fremmede og bed ham i Benen. Og raade Bod for denne Adfærd kunde hverken de eller Os, da de bleve hver forbuden at fortolke noget af sin Mening, ja endog paa Vejen til Arresten, stod han af Vognen og gav dem mere af sin Stok, og da samme smerter Os, især da vi tror dem uskyldige, da er det, vi henvender Os til Deres Høivelbaarenheds Naade med vor ydmyge Bøn Di vil tage Dem af Sagen, og lade den undersøge og derefter skaffe dem af Os mente uskyldige i Frihed. Alt kan bevises med de tilstedeværende ved Forsamlingen, dels har set meget og dels mindre eftersom Omstændighederne faldt.

Til
Deres Høivelbaarne Hr. Amtmand Greve til Rindomgaard.

Skjern den 23. Juni 1843.

Søren Jespersen, Laurids Lauridsen, Jacob Sørensen,
Niels Mikkelsen, Mads Korsgaard, Jesper Njelsen,
Christen Skaarup, Jens Bertelsen,
Peder Skaarup Pedersen, Peder Lucasen.«

Der er næppe Tvivl om, at denne Fremstilling i Hovedsagen er rigtig, og den stiller Herredsfogden i et uhyggeligt Lys. Det er næsten utroligt, at en Embedsmand kunde fare saaledes frem. Det fremkalder uvilkaarligt for vort indre Blik Billedet af en brutal Ridefoged over for en Flok Hovbønder i ældre Tid.

Amtet affordrede Herredsfoged Jansen en Erklæring,[1]) som lyder saaledes:

»Ved min Ankomst hertil blev det mig snart berettet, at en af de saakaldte Opvakte eller hellige ved Navn Lund boede her i Sognet og holdt gudelige Forsamlinger. Jeg talte straks derom med Sognepræsten, der tilkendegav mig, at han efter Opfordring fra Biskoppen een Gang og ej oftere havde overværet en saadan Forsamling og ikke fundet noget anstødeligt deri. Jeg erfarede ogsaa, at disse Samlinger kun besøgtes af nogle faa Individer, sjelden en Snes Stykker, og saaledes fandt jeg ikke Anledning til at foretage noget videre

[1]) Rigsarkivet.

derved, saa længe de forbleve inden disse Grænser. Dertil kom, Samlingerne holdtes stedse kun Sønd. Eftm. og — ingensinde af Omrejsende. — Jeg var, som Deres Høivelbaarenhed erindrer, 2. Pinsedag i Ringkjøbing, og ved min Hjemkomst blev det mig straks berettet, at der denne Dag havde i Lunds Bopæl — han selv var i denne Tid ikke hjemme — været af hans Tjenestepiges Broder, en Person, som har været Svinedriver, holdet en saadan Forsamling for over 300 Personer, og hvori denne Person tillige med en anden Rejsende havde prædiket i henved $2^1/_2$ Time. Herom talte jeg alvorligen med Sognepræsten, der forsikrede mig, at han intet vidste, og at han misbilligede saadant, — — men har dog ikke derfor gjort noget Skridt for at overbevise Menigheden om det ulovlige i deslige Forsamlinger. Jeg gav imidlertid Sognefogden Ordre til nøje at paase om deslige Rejsende ankom til Sognet og derefter straks betyde dem, at de ikke maatte holde slige Forsamlinger, og at de havde at forlade Sognet; men dersom de nægtede saadant og ligefuldt holdt Forsaml., da havde han straks at melde mig det.

Angaaende den Forsamling, der afholdtes d. 21. i forrige Maaned:

Jeg modtog derom Indberetning fra Sognefogden omtr. Kl. 2 Em., der gik ud paa, at uagtet han havde tilkendegivet dem den Ordre, jeg havde givet ham, vilde de dog ligefuldt afholde Forsamlingen mellem Kl. 3 og 4.

Jeg forføjede mig øjeblikkeligen til Sognepræsten, der tilkendegav, at han om Morgenen havde faaet Efterretning af Niels Mikkelsen om denne Samlings Afholdelse uden at underrette mig derom; thi jeg skulde da i Tide have forebygget den. Jeg spurgte ham, hvad han havde gjort eller vilde gøre med Hensyn hertil og betydede ham den store Forskel, der er, og Lovgivningen gør, paa Samlinger som disse, der holdes af Omrejsende (S. 19), og paa de hos Lund. Han svarede mig, at han havde intet gjort og vilde intet gøre, og da jeg ytrede, om han ej vilde gaa derhen, nægtede han saadant.

Jeg gik altsaa. — Her maa jeg bemærke: mener Sognepræsten, at han fra at have overværet de her i Sognet holdte gudelige Forsaml., kjendte, hvad deri foregik, saa maa han hermed kun mene de hos Lund afholdte; thi mener han ogsaa de af Omrejsende afholdte, da er det Usandhed, — — han kan ikke vide, hvilke Lærdomme de vilde udbrede.

Naar nu Forordningen af 13. Jan. 1741 paa det strengeste forbyder saadanne Samlinger at holdes af Omrejsende, naar det høje kgl. Danske Kancelli under 12. Dec. 1835 har anmodet Amtmændene om at tilholde Politiøvrighederne at have nøje Tilsyn med Anordningens Overholdelse, naar Sognepræsten ikke har gjort og ikke vil gjøre det mindste til Forebyggelse heraf, naar disse pasløse Omrejsende ere advarede af Politiet, ere af den Mand, hos hvem Forsamlingen skal holdes, opfordrede til at melde sig hos Politimesteren, men nægter dette og til Trods for Loven og den givne Advarsel holder Forsamling, saa maatte jeg have et aldeles skævt Begreb om min Stilling som Politimester, naar jeg ikke antog, at jeg . . . var forpligtet til at adsprede Forsamlingen og arrestere saadanne pasløse forsætlige Lovens Overtrædere. Jeg var saa meget mere opfordret til at træde frem med Kraft, som dette Uvæsen paa en højst foruroligende og Forargelse opvækkende Maade griber om sig her i Sognet og er i Begreb med at sætte Splid imellem Familier indbyrdes. Dette er, saa vidt jeg skønner, Hovedpunktet i deres Klage, og herfor tør jeg haabe tilstrækkeligen at have retfærdiggjort mig, bemærkende, at de arresterede allerede d. 24. eller Dagen, førend jeg modtog Klagen, blev løsladte p. G. af, at en formuende Mand her i Sognet indestod for, at de vare de Personer, som de udgave sig for.

Hvad angaar den alvorlige Behandling de vederfaredes, da var deres egen trodsige Adfærd selv Skyld deri.

Ved min Ankomst maatte jeg gentagne Gange paabyde Taushed, førend dette skete. Da jeg i den af Mennesker propfulde Stue (efter Jansens Opgivelse andet Steds i Sagens Akter skal der ialt ude og inde have været ca. 100 Mennesker forsamlet, mest Fruentimmer) havde fundet de 3de Anholdte, befalede jeg dem at følge med. I Stedet herfor spurgte den ene mig, uagtet jeg var iført Uniform, om jeg var Mand i Huset, og udsagde til Forsamlingen, at jeg var uberettiget til det, jeg gjorde. Jeg maatte derfor med Magt trække dem ud. Her begyndte de atter at tiltale den forsamlede Mængde, og for denne erklærede de, at jeg var uberettiget til det, jeg gjorde, at jeg handlede imod Kongens Vilje og Loven med meget mere. Mange Gange paabød jeg dem Taushed; men de erklærede lige saa ofte, at de ikke vilde tie. Jeg paalaae

dem at blive staaende paa Stedet, men desuagtet gik Smeden bestandig bort, og jeg maatte føre ham tilbage. Jeg tilkendegav dem derpaa, at dersom de ikke nu adlød enhver af mine Befalinger, vilde jeg med Magt tvinge dem dertil, men de . . . vedbleve som hidtil.

Jeg tildelte derpaa den ene et Slag med min flade Haand under Øret og en anden nogle Slag af min Stok. Klagens Udtalelse om Slag af knyttet Næve og Hundebid er aabenbar Usandhed. En Hønsehund, der mig uafvidende var fulgt med, løb *til* Smeden, da jeg engang maatte med Magt trække ham tilbage, men den bed ham aldeles ikke, ligesom han heller ej i Arresten herover har klaget.

Paa Vejen til Arresten, omtr. $^1/_2$ Mil fra det Sted, hvor Forsamlingen blev holdt, begyndte de atter at udelade dem om min ulovlige Fremgangsmaade, og endeligen gav Smeden sig til at udbrøle en Sang, der formentligen skulde være en Psalme. Uagtet jeg flere Gange paabød dem Taushed og betydede dem, at de vilde blive med Magt tvunget dertil, vedbleve de ligefuldt, indtil jeg stod af Vognen og tildelte Smeden nogle Slag af min Stok. — — Enhver, der sætter sig ind i en Politimesters Stilling, vil vist indrømme, at jeg havde intet andet Valg her end med Magt at tiltvinge mig Lydighed.

Jeg frygter ikke for den attraaede Undersøgelse. Jeg føler mig overbevist om at kunne forsvare min Handlemaade.

Petersminde d. 1. Juli 1843. underdanigst
Jansen.

Amtet afviste derefter Beboernes Klage som ubeføjet.

JANSEN KONTRA PROVSTIETS PRÆSTER.

Da Herredsfoged Jansen saaledes fandt Støtte fra oven, skyndte han sig at forfølge den vundne Sejr og udsendte den 5. Juli *Instruks til samtlige Sognefogder* i Jurisdiktionen angaaende de gudelige Forsamlinger. Skrivelsen, der skulde oplæses ved Kirkestævne, gaar ud paa, at Sognefogderne skal anholde omstrejfende, som afholder gudelige Forsamlinger, selv om Forsamlingerne er godkendt af den stedlige Sognepræst. Denne Skrivelse bringer Provstiets Gejstlighed i Har-

nisk, hvilket fremgaar af følgende Rundskrivelse fra Amtsprovst Gad til Præsterne i Ringkjøbing Amts søndre Provsti:[1])

»Det er, som jeg maa formode, mine Hrr. Embedsbrødre bekendt, at en gudelig Forsamling, som afholdtes i Skjern i indeværende Sommer, blev forstyrret og opløst ved Politimesterens, som det synes, voldsomme Mellemkomst, og at de paagældende henvendte sig med en Besværing over den haarde Behandling, de havde lidt, til Amtet, som dog, formedelst Kancelliraad Jansens afgivne Forklaring, fandt Anledning til at billige Kancelliraadens Fremfærd.

Men det er maaske næppe saa almindelig bekendt, at Kancelliraad Jansen senere har tilstillet samtlige Sognefogder i sin Jurisdiktion en Skrivelse, som er bekendtgjort ved Kirkestævne, og som bl. a. indeholder, at omend de, der afholder slige Forsamlinger, paaberaaber sig at have for Sognepræsten anmeldt Forsamlingens Afholdelse, og at denne intet har derimod, saa kan saadant dog ikke berettige dem dertil.

Bevægede saavel af Indignation over Kancelliraadens formentlig mindre humane Adfærd i nævnte Anledning, som ogsaa af Ønsket, at der kunde erholdes Vished om, hvorvidt Politimesteren i slige Sager kan og maa udstrække sin Myndighed og navnlig, om han kan være berettiget til at forbyde og med Magt adskille en gudelig Forsamling, til hvis Afholdelse Sognepræsten har meddelt sin Tilladelse, har D. Hrr. Lic. theol. Pastor Bloch i Lønborg og Pastor Hassenfeldt paa Holmsland ytret det Ønske, at samtl. Præster af dette Provsti vil forene sig om at indgive en Petition til Kongen direkte, og de har tiltraadt mit Forslag, at de ærede Hrr. Brødre bliver indbudt til et Møde paa bestemt Tid og Sted for at afhandle det i denne Henseende fornødne.

Ihvor forskellige end Anskuelserne kan være m. H. t. de ommentionerede Forsamlinger, kan der upaatvivlelig kun være een Mening om den Adfærd, Herredsfogden i Bølling-Nørre-Herreder siges at have anvendt i det foranførte Tilfælde, og som aabenbart strider mod de Forholdsregler, Forordn. af $^{13}/_{1}$ 1741 § 17 paabyder Øvrigheden i saadanne Tilfælde, lige saa vist som samme ogsaa staar i aabenbar Opposition til de senest derom udgangne Kancelliskrivelser af $^{27}/_{10}$ 1840, der

[1]) Liber daticus, Skjern Prg.

tydeligt udtaler vor allernaadigste Konges Anskuelser i denne Retning.

Da det naturligt allermest maa være i Gejstlighedens Interesse, at den aandelige Frihed ikke indskrænkes mere, end Loven og Nødvendighed byder, og at der, selv naar Misbrug maatte finde Sted, i alt Fald ikke anvendes saadanne Midler, der snarere vil forøge det onde end hæmme det, da det selvfølgelig maa være yderst ubehageligt for enhver Præst, i hvis Menighed slige Forsamlinger holdes, at se sin Virksomhed imod samme ad Aandens Vej afbrudt ved Politimesterens Mellemkomst, er jeg forvisset om, at enhver af D. Hrr. vil erkende Vigtigheden af, at man kommer paa det rene angaaende, hvorvidt den civile Øvrigheds Competence i slige Tilfælde strækker sig, og jeg nærer det Haab, at enhver, som ikke ved uoverkommelige Hindringer afholdes, vil indfinde sig ved et Convent, som agtes afholdt i Ringkjøbing hos Gæstgiver M. Kamp 15. August næstkom. om Eftm. Kl. 2, for at vi efter fornøden Diskution kan blive enige om, hvorvidt et Andragende m. H. t. den berørte Sag maatte blive at indgive til H.s Maj., og hvilke Punkter, der vil blive at fremlægge for Kongens allernaadigste Afgørelse.

Hee den 31. Juli 1843.

J. T. Gad.

Præstekonventet afholdtes, og der er sikkert ikke blevet sparet paa »fornøden Diskution«; men der kunde ikke opnaas Enighed om en samlet Indstilling til Kongen. Som Resultat af Mødet fremkom to Klager;[1]) den første er dateret $^{16}/_{8}$ 1843 og underskrevet af de to, som havde rejst Sagen: Bloch, Lønborg-Egvad og Hassenfeldt, Holmsland, desuden af Birkedal, S. Omme-Houen, Østergaard, S. Felding-Assing, Jensen, Ho-Oksby og Tang, Velling. Den indeholder Ønske om at faa Klarhed over, om ikke Herredsf. Jansen med sin Skrivelse til Sognefogderne er gaaet ind paa Præsternes Omraade, desuden Beklagelse af Jansens Optræden ved Mødet i Skjern d. $^{21}/_{6}$ og endelig en Henstilling om at faa de gude-

[1]) Rigsarkivet.

lige Forsamlinger værnet mod den verdslige Øvrigheds Ind=griben, naar ellers alt foregaar sømmeligt.

Den anden Præsteklage er dateret $^{20}/_{8}$ 1843 og underskre=vet af elleve andre Præster med Amtsprovst Gad, Hee i Spid=sen; der er Præsterne i Stadil=Tim, Vedersø, Thorsted=Ho=ver, Ringkjøbing, Stauning, Dejbjerg=Hanning, Lem=Ølstrup, Vorgod=N. Vium, S. og N. Bork, Hemmet=S. Vium. Den indeholder kun 2 Punkter, de samme, som den første Klage begynder med.

Kancelliet afviser Klagerne og finder, at Herredsfogdens Instruks til Sognefogderne ikke er at bebrejde ham. Faar de saaledes ikke praktisk Betydning, saa har de dog den Værdi for Efterslægten, at de viser os Skellet mellem Egnens Præ=ster, optrukket af dem selv: De mange var endnu Rationa=lismens, Forstandskristendommens Tjenere, Folk, der anviste Dyd og gode Gerninger som den sikre Vej til Saligheden, Folk, der for alting vilde have Ro i deres Sogne. — I sidst=nævnte Retning har de jo desværre adskillige Aandsfrænder ogsaa i vor Tid, saa Menighedsraadsmedlemmer, der endelig vil undgaa aandelig Uro i deres Sogn, kan stadig skaffe Me=nigheden Tjenere, der kan bevare den i dens sovende Til=stand. — Men der var begyndt at komme en anden Slags Præster til Egnen, Mænd, der havde lært under Grundtvigs Prædikestol i Frederiks=(nu Kristians=)Kirken paa Kristians=havn, hvor han fra 1832—39 var fri Aftensangspræst, og se=nere i Vartov. Der var her blevet tændt en Ild i deres Hjer=ter, der gjorde deres Forkyndelse varm og levende, gjorde dem nidkære for Sjæles Frelse og knyttede dem med Kær=lighedens Baand fast til de vakte paa den Egn, hvor de kom til at virke, ja milevidt ud derfra. Disse Præster og deres Venner fik jo da ogsaa dengang af Verden Navnet »de hel=lige«. De var endnu ikke mange; men de søgende og vakte skulde nok finde dem. Det var i de Aar, at f. Eks. Bonde=sønnen Niels Jochum Termansen vandrede fra Læborg til

S. Omme Lørdag Nat for at høre Pastor Birkedal om Søndagen og saa spadserede tilbage igen Søndag Aften. – Afstanden mellem Læborg og S. Omme er ca. 5 Mil. –

De gamle hellige i Skjern følte sig i Taknemmelighedsgæld til *Pastor Bloch i Lønborg* og især til *Birkedal i S. Omme*. Mens han 1837–40 var Kateket i Ringkjøbing, var de af og til taget derud for at høre ham, og han har formodentlig ogsaa holdt Forsamling i Skjern. Desuden var han dem, som vi siden skal se, til Hjælp under Herredsfogdens Forfølgelse.

Foruden at Præsteklagerne viser os den Stilling, Provstiets Præster indtog til de vakte, har de tillige virket noget andet, nemlig at fremkalde en ret interessant Erklæring i Sagen fra Præsten i Skjern, Pastor Jordan. Præsternes Klage gik jo til Danske Kancelli, og som Følge deraf blev Beboernes Klage til Amtet og Herredsfogdens Erklæring ogsaa oversendt til Kancelliet, og dette forlangte yderligere Erklæring fra Præst, Provst, Amtmand og Biskop.[1])

PASTOR JORDANS ERKLÆRING.

»Idet jeg har den Ære at remittere de mig under 16. Novbr. d. A. tilstillede Forhør over de 3de omrejsende Personer, som d. 21. Juni d. A. blev anholdt af Kancelliraad Jansen for at have deltaget i en gudelig Forsamling i Skjern, tillader jeg mig at afgive den mig ved det kgl. D. Kancelli affordrede Erklæring saaledes:

Allerede før min Embedstid har en Mand ved Navn Lund af Menigheden i Christiansfeld opholdt sig i mit Pastorat og der holdt gudelige Sammenkomster. Saavel af egen Erfaring som af den paalidelige Underretning, jeg ideligen har stræbt at erhverve mig angaaende disse Sammenkomster, har det været mig bekjendt, at alt i dem er sket sømmeligen og med Orden, og at intet der er forhandlet, som i nogen Henseende kunde give Forargelse eller bidrage til at udbrede vrange religiøse Begreber eller indvirke skadeligt paa min Menigheds

[1]) Alle Sagens Akter findes i Rigsark. 1. Dep. mrk. 188–89.

Moralitet. Det maa derfor vække min Forundring, at Kancelliraad Jansen, som kun i saa kort Tid har opholdt sig her paa Egnen,[1]) allerede har kunnet vidne om de forargelige Virkninger m. H. t. nedbrudte Familieforhold, som her skulde have vist sig. Sligt har jeg ikke erfaret. Uenigheder i Familierne kan let opstaa overalt af mangfoldige andre Grunde. Uagtet jeg aldrig har bifaldet eller endnu bifalder saadanne religiøse Sammenkomster lige fra min Embedstiltrædelse her besluttet — og i denne min Beslutning maatte jeg endnu mere bestyrkes ved det kgl. D. Kancellis Skrivelse af 27.-10.-1840 — at afholde mig fra at træde i aabenbar og umiddelbar Opposition imod dem. Jeg erkender, at det paa den ene Side vilde fremme disses videre Udbredelse, og at jeg paa den anden Side vilde udsætte mig for at tabe min Menigheds Velvilje og Tillid, i hvilken jeg altid har fundet og stræbt at bevare mig min kjæreste Løn og Glæde, og uden hvilken jeg ikke vilde kunne virke til Oplysningens og Sædelighedens Befordring iblandt dem. Derimod er jeg mig bevidst, at jeg efter mine bedste Evner saavel i Kirke som i Skole som ogsaa under mine Konfirmanders Forberedelse har søgt middelbart at arbejde imod, at Sektvæsenet ej skulde udbrede sig videre eller aabenbare de Virkninger, som paa saa mange andre Steder have vist sig, som dog ikke ere blevne synlige her, uagtet de gudelige Forsamlinger i en lang Række Aar her stadigen er holdte. Det har ogsaa været mig en stor Trøst, at der ved Siden af dem altid har hersket en meget flittig Kirkegang her, og at jeg har kunnet glæde mig ved lige saa talrig Forsamling i Guds Hus som noget andet Sted.

Vel maa jeg nu erkjende, at det maaske havde været rigtigere, at jeg oftere havde indfundet mig ved de her i Pastoratet afholdte gudelige Forsamlinger; men jeg vidste, at Præstens Nærværelse, især naar det er bekjendt, at han ikke bifalder slige Sammenkomster, altid betragtes med mistænkelige Øjne; jeg frygtede, at man maaske for at undgaa ham vilde holde dem mere i Smug, hvorved større Skade kunde bevirkes, og jeg maatte tilstaa for mig selv, at mine Sognefolk, saalænge disse Forsamlinger holdtes indenfor tilbørlige Grænser, dog hellere maatte tilbringe Sønd. Eftm. med Guds Ords Læsning og Psalmers Afsyngelse end i Kroen.

[1]) Godt ½ Aar.

Ogsaa tør jeg maaske til min Undskyldning anføre, at jeg træt af Dagens Forretninger i Kirken ikke altid kunde finde mig oplagt til at bivaane de oftmeldte Forsamlinger, som altid afholdtes om Søndagen, og jeg kunde ikke indse, at Forpligtelsen i denne Henseende paahvilede mig saa stærkt, da ingen som helst Uorden eller Skade derved bevirkedes, meget mindre kunde jeg i saa Fald føle mig opfordret til at gjøre nogen Anmeldelse derom for Politimesteren.

Af Omrejsende ere kun 2de Forsamlinger afholdte her i Pastoratet, og af dem er kun een anmeldt for mig. At jeg ikke fulgte med Kancelliraad Jansen, da han opfordrede mig dertil, tror jeg let kan forsvares; jeg kunde jo vel forudse, at jeg vilde blive tilovers, naar Politiet vilde indvirke med sin Myndighed; jeg kunde ikke ønske at være Vidne til den verdslige Magts Indgriben; og jeg er ret glad ved, at jeg ikke var Vidne til de Scener, som foregik, uagtet jeg maa troe, at de arresterede ved deres Trodsighed og Opsætsighed selv have nedkaldt de ubehagelige Følger over sig — men deraf, at jeg dengang ikke indfandt mig, kan Kancelliraaden dog ikke uddrage den Slutning, at jeg, fordi jeg havde tolereret de mere lovlige Forsamlinger, der kun afholdtes af mine egne Sognefolk, ikke vilde arbejde imod de lovstridige Forsamlinger af Omrejsende, naar disse skulde gjentages, og jeg maa antage, at min Udeblivelse fra den første og eneste Forsamling af denne Natur, som har været anmeldt for mig, ikke, især under de anførte Omstændigheder kan indeholde nogen Anklage imod mig.

Skjern Præstegaard d. 29. November 1843.

Ærbødigst
F. C. Jordan.

Til Høyædle og Høyærværdige
Hr. Provst J. Thomsen Gad.

Amtsprovstens Erklæring gaar, som man kan tænke, ud paa, at vel synes han ikke om Herredsfogdens Optræden, men han billiger ej heller de gudelige Forsaml.

Amtmandens Bemærkninger er interessante. — Der havde igen været gudel. Fors. i Skjern d. 5. og 6. Novbr., som vi siden skal høre, og ved disse havde det nok været paatænkt,

at Pastor Birkedal skulde have talt. Amtmanden havde vel hørt derom, og det aabner for hans Blik Muligheder, som han finder noget kildne. — Han skriver:

»— — — jeg tror, at Hovedgrunden til, at dette Uvæsen (!) har sat sig fast paa dette Sted, er netop Politimesterens særdeles Iver derimod (!).«

Han henstiller derfor til Kancelliet, at Herredsf. Jansen faar Tilhold om at »fare mere med Lempe, da mere Forfølgelse kun vil medføre Sag paa Sag«, og han tilføjer: »— — — og skulde det hænde, at man derved kom til at arrestere og auktionere (rejse Sag imod) en Præst, da vilde dette dog foranledige en temmelig ubehagelig Skandale, som helst maatte undgaas (!).«

Ringkjøbing Amtshuus d. 19. Dec. 1843.

Schulin.

Biskoppen stiller sig omtrent paa samme Maade og henstiller, at Forordningen af $^{13}/_{1}$ 1741 bør ændres. Med det samme giver han en skrap Karakteristik af Pastor Jordan. Han skriver:

»— — vistnok tror jeg, at Præsten oftere burde have bivaanet de om Søndagen af Lund holdte gudelige Forsaml., saa meget mere som de holdtes i Nærheden af Præstegaarden, og han kun har een Kirke at besørge Tjeneste i. Men ligesom Pastor Jordan er legemligen svagelig, saa har han heller ingen aandelig Kraft. Han er en meget skikkelig Mand; men jeg tror ikke, han har nogen højere Interesse for Sagen, og han har ingen Kraft til at retlede Strømmen, om denne skulde tage en gal Retning — —.«

Ribe Bispegaard d. 9. Dec. 1843.

Tage Müller.

1843 ENDNU ENGANG.

Trods Herredsfoged Jansens Forfølgelser fortsattes de gudelige Forsamlinger stadig i Skjern, og Øvrigheden havde travlt.

Det hedder i Bølling Herreds Justitsprotokol[1]) under 7. Novbr. 1843.

[1]) Landsarkivet Viborg.

»Ds. D. var Tjenestekarl Christen Sørensen af Humlum Sogn (Broder til Lunds Pige og til ham, der havde holdt Forsaml. i Lunds Hus 2. Pinsedag. Se S. 53), Tjenestekarl Niels Jacobsen af Hjerm Sogn, Gdm. Iver Viuftrup af Handbjerg, Ingeborg Sørensdatter af Fousing (Søster til Lunds Pige) og Mette Kirstine Laustdatter af Fousing stævnede for Bølling-Nørre Herreders Ret.«

Iver Pedersen (Viuftrup) og *Christen Sørensen* havde d. 5. November holdt Møde hos *Jakob Fiskbæk* og d. 6. hos *Laust Smedegaard* (S. 50). De var kommet til Skjern, fordi de havde hørt, at Pastor *Birkedal* skulde have holdt gudelig Forsamling her. Ved Forsaml. havde Iver Viuftrup læst en Prædiken af Luthers Huuspostil, og han og Christen Sørensen havde holdt en kort Tale.

Herredsfogden havde vel ogsaa denne Gang været ude om at faa de tilrejsende arresteret, hvad dog ikke synes at være lykkedes. Maaske har det været ved denne Lejlighed, at Iver Viuftrup, da Jansen kom, skyndte sig ud og skjulte sig mellem Gaardens Tørvestakke. Der gaar det Sagn blandt de gamle, at saadan skal han have gjort engang; men det har været umuligt at faa Fortællingen stedfæstet.

To Dage senere var Laust Smedegaard for Retten og tilstod, at Iver Pedersen ogsaa tidligere havde været i Skjern, nemlig engang i Foraaret kort før Pinse for at holde gudelig Forsamling.

Jakob Sørensen Fiskbæk afgav en lignende Forklaring og lovede, at han ikke skulde gaa med til sligt for Fremtiden.

Omtrent samtidig var der holdt Forsaml. hos Aftægtsmand *Jesper Green*, hvor *Christen Pedersen Idom* af Faster havde talt. Jesper maatte derfor ogsaa frem for Skranken, og han lovede som Jakob Fiskbæk i Fremtiden at afholde sig fra den Slags.

27. Novbr. var der atter Forhør, og Iver Viuftrup mødte sammen med Christen Sørensen.

Iver Viuftrup tilstod at have været i Skjern to Gange før. Den ene Gang var i Midfaste, da havde Franz Lund faaet ham hertil, og han havde da taget Del i en Forsamling, hvor Lund førte Ordet, men han havde sluttet med Bøn.

Anden Gang var, da Jens Cortsen og de to Mænd i hans Følge sad i Arrest her. Da havde deres Hustruer faaet ham til at rejse herned for at høre, hvordan de havde det; ogsaa dengang havde han været med til gudelig Forsamling hos Lunds.

Han nægtede at vide, at saadanne Forsamlinger var forbudt ved kgl. Anordning, paastod endog, at Præsten ved en tidligere Lejlighed havde tilladt en saadan Forsaml.; men dette var dog ikke Tilfældet denne Gang.

Der faldt Dom i Sagen d. 11. April 1844:

»Tiltalte Iver Pedersen af Handbjerg, Christen Sørensen af Humlum og Jakob Fiskbæk af Skjern bør til Ringkjøbing Amts Fattigkasse bøde, de tvende første hver 10 Rdl., den sidste 5 Rdl. og Sagens Omkostninger med 8 Rdl. til Aktor og 8 til Defensor.«

I Efteraaret 1843 var der — formodentlig fremkaldt ved den ovenfor nævnte Retssag — Planer fremme om en Ansøgning til Kongen. Den 11. Decbr. skriver *Franz Lund* til *Søren Harpøth* bl. a.[1])

»— — Visselig vil det ogsaa glæde dig at faa Efterretning om, at der i Skjern og Omegn har undertegnet sig 68 Mænd under Ansøgning til Kongen; der er under det kvindelige Køn tredobbelt saa mange; dette burde fremdeles bemærkes i Ansøgningen, hvilket jeg ogsaa har tilskrevet Pastor Birkedal i Gaar ved Expresbud. De underskrevne Mænds Navne er mest Gaardmænd. Hosianna nu i Advent! Gud lad det lykkes.«

Pastor Birkedal havde altsaa hjulpet dem til Rette med Ansøgningen og skulde formentlig nu besørge den indsendt

[1]) Storgaard Pedersen: Brødremenighedens Virks. i Hardsyssel. Hards. Aarb. 1910. S. 142.

SKJERN KIRKE EFTER UDVIDELSEN 1915.

for dem. — Af en ukendt Grund er den dog vist ikke kommet af Sted. Der kan i hvert Fald fra 1843 ikke nu opdrives andre Ansøgninger fra Beboerne end den til Amtet (S. 50); men 1843 har ogsaa været bevæget nok endda.

1844 ser det ud til, at Parterne har holdt sig stille; maaske holdt de omrejsende sig borte fra Skjern nu, da de havde lært Rettens Vogter der at kende; men 1845 gaar det kraftigt løs igen.

PEDER LARSEN SKRÆPPENBORG I SKJERN.

Den betydeligste af Datidens Lægprædikanter var *Ole Peder Holm Larsen*, født 1802 i Hunderup paa Fyn. Han kom i sin tidlige Ungdom til at tjene hos Folk af Brødremenigheden paa Gaarden *Skræppenborg* i Brylle, og her blev han vakt ved at se sit Herskabs hellige Vandel. Han tilfredsstilledes nu ikke mere ved Ungdommens sædvanlige Gilder og Lystighed, hvori han før med Iver havde deltaget; han søgte derimod efter noget, som kunde stille Sjælens Hunger, og det fandt han ikke der. Under disse Forhold fik han fat paa nogle af *Luthers Skrifter*, og ved Læsning i dem lysnede det lidt efter lidt i hans Sind. Nu saa han ikke blot sin Synd; men han saa ogsaa Guds Naade og Frelsen i hans Søns Blod, og han saa, at *det gjaldt for ham;* han greb til i Tak og Tro og fandt deri Fred for sin Sjæl.

Han blev siden gift med en af Døtrene paa Gaarden og fik den med hende, og dermed fik han ogsaa sit Kendingsnavn *Skræppenborg*. I 1841 købte han en Gaard i *Dons* ved Kolding og flyttede dertil; han kaldes fra da af ogsaa tit Peder Larsen Dons.

Det var gennem Forbindelse med de fynske *Forsamlingsfolk*, især den nidkære Lægprædikant *Kr. Madsen*, Bregnør, at Peder Larsen Skræppenborg begyndte at tale i Forsamlinger, og da han forstod, at Gud der havde en Gerning til ham, gik han villigt ind derunder og færdedes i mange Aar

en stor Del af sin Tid paa Rejser for at forkynde Guds Ord, især i Jylland. Det er formodentlig ogsaa for hans Vedkommende Kendskabet til *Franz Lund*, der fører ham her til Sognet. Lund besøgte jo ogsaa de vakte paa Fyn paa sine Rejser, og her har Skræppenborg lært ham at kende. 1829 ledsagede han Lund paa dennes Missionsrejse paa Fyn,[1]) og Vinteren før, da han for første Gang rejste og holdt Forsamlinger i Jylland, havde han ogsaa besøgt Skjern og skal siden have været her tit,[2]) hvad man maaske ogsaa kan slutte deraf, at Folk herfra flere Gange besøgte ham i Dons, og at han har haft Tjenestefolk herfra, f. Eks. Laust Smedegaards Datter Dorrit Marie. Vi ved imidlertid intet om disse Besøg, kun om eet ved vi noget med Sikkerhed, og herfor kan vi takke Herredsfoged *Jansen*. Der bliver sikkert heller ikke stort andet at takke ham for. Han sørgede for, at Peder Skræppenborg kom til at stifte Bekendtskab med Stedets Arrest. — Det er at formode, at Franz Lunds Begejstring for nævnte Bygning efterhaanden er kølnet noget. Da den i sin Tid opførtes af Herredsfoged Hertz, priste Lund ham derfor i et Digt;[3]) men da tænkte han sig jo næppe, at flere af hans Venner senere skulde komme til at prøve den. —

Om Anledningen til Peder Larsen Skræppenborgs Fængsling i Skjern findes Oplysning i Bølling Herreds Justitsprotokol, der meddeler følgende:

1845 d. 1.-2. holdtes Forhør over *Jens Mikkelsen Ladekjær*, fordi der var holdt gudelig Forsamling hos ham Onsd. d. 29. Jan., hvor henimod 100 Mennesker havde været forsamlet fra hele Sognet, flest dog fra den vestre Del. Taleren havde været en Mand fra Dons ved Navn Ole Peder Holm Skræppenborg. Denne Mand var sammen med tre andre ankommet til Ladekjær Tirsdag Aften, og de var velkomne,

[1]) Hardsyssels Aarbog 1910. S. 133.
[2]) Schrøder: Ole Peder Holm Larsen. S. 37 og 78.
[3]) Trykt i den S. 38 nævnte Samling.

skønt Jens Mikkelsen ikke selv kendte dem. Der var andre i Skjern, der var godt kendt med Peder Skræppenborg og havde deltaget i Forsamlinger i hans Hjem i Dons. Jens Ladekjær tilstod at vide, at saadanne Forsamlinger var forbudt, og at flere i Skjern før var tiltalt og straffet for Deltagelse deri. Han indrømmede, at han ikke havde lagt de fremmede nogen Hindring i Vejen og ikke meldt deres Ankomst for Sognepræsten; men Skræppenborg havde selv meldt sin Ankomst til de Mænd, der før havde besøgt ham, deriblandt *Laust* og *Peder Smedegaard*. – Forsamlingen i Ladekjær var begyndt med en Salme, derefter havde Peder Skræppenborg læst en Prædiken og holdt en kort gudelig Tale og sluttet med Fadervor, og en Skolelærer i hans Følge havde ogsaa sagt lidt.

Den 4./2. var *Simon Mathiasen* i Aanum i Forhør, fordi der havde været gudelig Forsamling hos ham den 30./1. Han tilstod, at Forsamlingen var holdt med hans Vidende og Vilje. Han havde selv indbudt nogle af sine gode Venner; men der var kommet mange flere, ca. 50 Mennesker ialt.

Ligeledes afhørtes *Jesper Nielsen Green*, som havde været Deltager i Forsaml. i Ladekjær. Mødet var kundgjort ham ved Laust Smedegaards Pige. Hos Simon Aanums havde han ikke været med, men derimod Dagen efter igen hos Peder Nørgaard, hvor der ved Middagstid var samlet ca. 40 Mennesker.

Dernæst afhørtes *Laust Smedegaard*, som tilstod at have været til Forsaml. hos Jens Ladekjærs. Han indrømmede, at han kendte Peder Skræppenborg, da han Sommeren forud havde deltaget i en Forsamling, som denne Mand afholdt i sin Hjemstavn. Skræppenborg havde besøgt ham i hans Hjem Dagen efter Mødet i Ladekjær.

Endelig fremførtes endnu *Peder Skaarup Pedersen* og *Jakob Jepsen*, som begge havde deltaget i Møderne her og ogsaa havde været med paa Rejsen til Dons.

Den 6.-2. stod *Peder Nørgaard* i Retten for den Forsamling, der var holdt hos ham. (Han beboede en Gaard i V. Ganer.) Hans Forældre Laurids Lauridsen (S. 45) og Anne Pedersdr. var i hans Barndom flyttet hertil fra Ølby, hvor han var født. I sin Ungdom havde han tjent ved Christiansfeld i 9 Aar, deraf de 7 paa Tyrstrupgaard. Han havde ikke før nu set eller kendt Peder Skræppenborg. Hans Kone, som ogsaa var tilsagt, vidnede, at Mødet i Ladekjær varede fra Kl. 7–8 til henad Kl. 11. Hun havde efter Mødet indbudt Skræppenborg til at besøge dem, men havde ikke dengang tænkt, at de skulde have Forsamling.

Den 12. Febr. var *Peder Larsen Skræppenborg* stævnet til Forhør i Skjern, hvoraf fremgaar:

Han var kommet til Skjern d. 28.–1. om Aftenen sammen med sin Tjenestekarl og desuden to unge Mænd Svinehandler *Hans Jochum Larsen* fra Vejen og Lærer *Anders Nielsen Hauge* fra Raarup. Han var kommet efter Opfordring fra Laust og Peder Smedegaard for at tale Guds Ord. Han var rejst hjemmefra midt i Januar Maaned og havde paa Rejsen holdt gudelige Forsamlinger 14–15 Steder i Salling, Mors, Thy og Hardsyssel. – Lærer Nielsen Hauge havde flere Steder talt eller holdt Bøn ved Møderne. Han havde ogsaa selv ofte sluttet Møderne med at nedbede Herrens Velsignelse over Forsamlingen, dog ikke som Præsten i Kirken. Sognefogden i Skjern havde *Dagen efter* Mødet i Ladekjær vist ham Herredsfogdens Forbud af 6.-7.-1843 mod at afholde gudel. Forsaml.; men alligevel havde han siden afholdt to Forsamlinger her. Han havde vel forespurgt flere af Tilhørerne, om de havde Præstens Tilladelse til Mødernes Afholdelse, hvortil de svarede nej, men at de tidligere havde meddelt ham, naar Forsamlinger skulde holdes, uden at han derfor var mødt.

Anklagede vedgik, at han kendte *Forordningen af 1741* om gudel. Forsaml.; men han mente ikke, at de dermed var

forbudt, eller at han havde foretaget sig noget lovstridigt. Vel var Forsamlingen her ikke meldt for Præsten; men han mener at kunne finde en retfærdiggørende Grund i, at Præsten ikke var mødt ved tidligere anmeldte Forsamlinger, uagtet det var hans Pligt.

Her i Jurisdictionen havde han kun holdt de tre omtalte Forsamlinger. Han vidste, at Iver Pedersen og Jens Chr. Sørensen var tiltalt og straffet her, fordi de havde holdt gudel. Forsaml., men dog vilde han ikke erkende, at hans Handlemaade var lovstridig, eller at han derved forsætlig havde overtraadt Loven. Han vedgik, at han 5 eller 6 Gange havde været tiltalt og straffet for at have holdt gudel. Forsaml., og da han ikke vilde love under Sagens Gang at lade være med slige Forsamlinger, blev han belagt med Arrest.

Saa sad han der; men det tog ikke Modet fra ham. Nat som Dag sang han sine Salmer og Lovsange, saa det rungede gennem Fængselsmuren og vakte Forundring og næsten Forfærdelse hos dem, der hørte det,[1]) og – meddeler en ældre Mand efter Laust Smedegaard – var han i Fængselsgaarden, benyttede han Lejligheden til at vidne for Opsynet. Vedkommende Mand vilde gerne tale med P. S. om Landbrug; denne var jo bekendt for at være en meget dygtig Landmand, og han vilde ogsaa godt tale om sin Bestilling; men snart fik han Samtalen drejet ind paa Spørgsmaalet om Sjælens Frelse, hvad den anden ikke ønskede at tale om og derfor blev urolig, *saa* til Uret og afsluttede Samtalen med at sige: »No er et nok o æ Ti, do skal ind.«

Jens Jørgensen Bjerregaard fra Holtum havde ledsaget Peder Skræppenborg paa Rejsen til Forhøret i Skjern, og da han nu saa, hvad Ende det tog, gik han over den tilfrosne Skjernaa til Lønborg for at søge Raad hos *Pastor Bloch.* Denne var, som allerede før berørt, en ivrig Modstander af Jansens Optræden over for de hellige, og da han nu hørte

[1]) Storgaard Pedersens Afhandl. i Hardsyssels Aarbog 1910. S. 151.

om den Medfart, hans gode Ven Skræppenborg havde faaet, blev han noget varm, spændte sine Skøjter paa og løb over Engene til Petersminde for at læse Herredsfogden Teksten, og han synes at have haft Held med sig, saa der blev optaget ny Forhandling mellem de to Kæmper Herredsfogden og Lægprædikanten. Det hedder i Justitsprotokollen:

Ved Forhør d. $^{14}/_{2}$ 1845 blev Arrestanten Peder Larsen Skræppenborg løs og ledig fremstillet for Retten. Han erklærede, at han indtil denne Sags endelige Paakjendelse vilde forpligte sig til ikke i Dommerens Jurisdiktion at holde og lede nogen saakaldet gudelig Forsamling eller i denne at holde Taler og forklare Skriftens Ord for de tilstedeværende, uden for saa vidt disse maatte bestaa af Huusfolk, hvor han tager Ophold. — Efter at denne Erklæring var oplæst for ham, gentog han samme som Protokollen rigtig tilført. Hans Arrest blev derefter hævet.

Vidner: Jansen.«
Mikkel Smedegaard
Christen Poller.

Det er nok Pastor Blochs Mæglingsforslag, der her er fulgt; begge Parter ses at have bøjet sig lidt.

— Ogsaa Lærer *Nielsen Hauge* maatte møde til Forhør. Det afholdtes d. $^{5}/_{4}$, og han vedgik her sin Deltagelse i de tre Forsamlinger i Skjern.

De tiltalte maatte vente ca. $^{1}/_{2}$ Aar, før Dommen faldt.

For Retten var oplyst, at Peder Skræppenborg tidligere 5 Gange var idømt Bødestraf til et samlet Beløb af 150 Rdl., fordi han havde holdt gudelige Forsamlinger.

Af Domspræmisserne aftrykkes:

»— — Uagtet den Tiltalte saaledes oftere har været straffet for denne Lovovertrædelse, er det dog langtfra, at dette har virket afskrækkende paa ham, at han meget mere synes at have efter hver idømt Straf gjort sig det til Regel endnu mere at overtræde Loven. Han har nemlig saaledes vedgaaet, at han i de tre sidste Aar har holdt mange saadanne Forsamlinger i sin Hjemegn samt rejst omkring og afholdt lig-

nende; saa da han kom til Skjern og afholdt de Forsaml., som er Genstand for denne Sag, havde han før paa denne Rejse holdt 14—15. Dette, saavel som hans i Retten ligefrem udtalte Nægtelse af at ville afholde sig derfra, viser, at han med en høj Grad af Trods overtræder Loven.

At finde nogen Undskyldning for Tiltalte i en formodet varm Følelse for Religionen og sammes Forkyndelse kan Retten ikke, da enhver sand Kristen maa vide og erkende, at et af Christendommens første Bud er Lydighed mod den af Gud indsatte Øvrighed og dens Love. Da det nu har vist sig, at gentagne Mulkter ikke har kunnet afholde Tiltalte fra at trodse og forsætligen overtræde Lovens Bud, saa antager Retten, at en forøget Mulkt ikke paa ham, der maa antages at være meget formuende, vil virke afskrækkende for Fremtiden, hvorimod Retten finder, at den arbitrære Straf, der bliver at anvende paa ham, bør være corporlig og synes passende at kunne bestemmes til 4×5 Dages Fængsel paa Vand og Brød.

Tiltalte Anders Nielsen Hauge har ikke tilforn været straffet for denne eller nogen anden Lovovertrædelse. Hans Virksomhed ved disse Forsamlinger har ogsaa været ulige mindre, hvorfor Retten finder, at en Mulkt paa 10 Rdl. passende kan anvendes paa ham.

Thi kendes for Ret:

Ole Peder Holm Larsen ogsaa kaldet Peder Skræppenborg bør hensættes i Fængsel paa Vand og Brød i 4×5 Dage.

Anders Nielsen Hauge bør bøde 10 Rdl. til Ringkjøbing Amts Fattigkasse.«

— Herredsfoged Jansen havde talt; men Peder Skræppenborg *appellerede til Overretten,* og ved Dom af 9.-2.-1846 blev Straffen nedsat til en Bøde paa 80 Rdl. til Ringkjøbing Amts Fattigkasse + Sagens Omkostninger.

I Rigsarkivet har jeg fundet en Skrivelse af 23.-6.-1846, der taler om, at Peder Larsen Skræppenborg har faaet en Mulkt paa 80 Rigsdaler ved Overretten, at han ønsker Appel til *Højesteret,* men at dette nægtes ham, saa *Dommen har sit Forblivende.*

— Sognefogden i Skjern *Mikkel Smedegaard* var en retsindig og meget dygtig Mand (hans betydelige Organisations-

talent, der f. Eks. viste sig ved Udskrivning og Ordning af Troppetransporter under Treaarskrigen, skaffede ham Udnævnelse til Dannebrogsmand 1851); men han var tillige en Mand, der elskede Fred; og var f. Eks. et Par Naboer blevet uenige, saa skyede han ikke nogen Ulejlighed for at faa dem forligt i Mindelighed; det vilde han hellere end se dem trække deres Nabokævl for Retten. Man kan derfor let forstaa, at han har haft det ubehageligt under en Politimester som Jansen, og meget ivrig har han ikke været til at efterkomme dennes Ordrer mod Forsamlingsfolkene.

Ved Forhøret over Peder Skræppenborg 12.-2.-1845 bebrejder Herredsfogden Mikkel Smedegaard, at han har gjort for lidt for at hindre Forsamlingerne. — Ja, han havde jo da vist Skræppenborg Kancelliraadens Forbud. — Naa, og saa! — Ja, saa var de fremmede gaaet over Ganerbro ad Stavning til, og Sognefogden mente saa, de havde forladt Sognet. — Men saa var der dog Forsamling i Aanum samme Aften! — Jo, det havde Mikkel Smedegaard ogsaa hørt, og han havde ogsaa søgt at faa dem i Tale igen; men der var ingen, der vidste, hvor de var blevet af (!). Saa havde han da ogsaa ment, at alt godt kunde klares ved Forhør siden, og derfor havde han ikke indmeldt noget før bagefter. Nu kunde han jo nok se, at han havde fejlet. — Det er ikke nogen særlig ivrig Hjælper, Herredsfogden har haft i ham.

JANSEN FORBYDER FORSAMLINGERNE HOS LUNDS.

I en af *Mikkel Smedegaard* efterladt Protokol findes følgende Genpart af et Brev:

»Høivelbaarne Hr. Kammerherre Amtmand Grev Schulin!

Da der her i Sognet ofte have stedfundet af de saakaldte gudelige Forsamlinger, som nu af Politimesteren er forbudt og mig i denne Henseende givet Paalæg af 9. ds. nøje at efterspore om saadanne Forsaml. enten skal afholdes eller er

afholdt, og naar jeg derom erholder Kundskab, da melde det til ham.

Jeg har siden denne Tid nøje eftersporet overalt i Sognet, hvor jeg kunde have mindste Tvivl om saadanne Forsamlingers Afholdelse, men har desuagtet ikke mærket til nogen saadan, og da jeg formoder nu at de for Tiden er ganske og aldeles ophævede og kunde umuligen vedvare, ved at (hvis) flere udmeldtes til herover at holde Kontrol — Saa er det jeg i den Anledning vil med Underdanighed henvende mig til Deres Høivelbaarenhed, om det ikke maatte paalægges andre omkring i Sognet f. Eks. enten Sogneforstandere eller Skolelærere eller andre, som dertil maatte findes passende, da jeg ej alene godt kan forestaa det og være vis paa at erholde Kundskab om enhver saadan Forsamlings Afholdelse i Sognet og derved let kunde paadrage mig mine Foresattes Utilfredshed, hvilket vil være mig til stor Ubehagelighed.

I trygeste Forhaabning forventer jeg mig min Begjering opfyldt.

Skjern den 28. Februar 1845.

Underdanigst
Til Mikkel Smedegaard.
Ringkjøbing Amtshuus.«

Det ses heraf, at Forbudet, som før kun havde omfattet Forsamlinger ved omrejsende i Overensstemmelse med Forordningen af $^{13}/_{1}$ 1741, nu var udvidet til at gælde *alle* gudelige Forsamlinger i Sognet.

I liber daticus hedder det:

»1845 forsøgte Herredsfogden at forbyde Forsamlingerne; der blev da indgivet et Andragende til Kong Kristian den Ottende og Dronning Karoline Amalie underskrevet af Præsten og 74 bosiddende Mænd, hvori de fremhævede, at Forsamlingerne havde været afholdt i mange Aar, først i Præstegaarden og senere i eget Hus, og at de altid havde været holdt i Tugt og Ære. 3. Maj 1845 kom der en kgl. Skrivelse til Herredsfogden om, *at de gudelige Forsamlinger som hidtil maatte holdes i Franz Lunds Hus.*«

Det nævnte Andragende til Kongen har ikke kunnet fin-

des; men derimod findes i Rigsarkivet et Andragende[1]) underskrevet af 68 Mænd og af det Indhold, liber daticus antyder. Det er nok det, Oplysningen i Embedsbogen gælder, og det forskellige Tal paa Underskrifter skyldes maaske en Fejlhuskning. — Mærkeligt nok havde den Ansøgning, der var under Opsejling Efteraaret 1843 (S. 64) netop 68 Underskrifter.

Af Sagens Akter i Rigsarkivet oplyses, at Herredsfoged *Jansen* straks efter Peder Skræppenborgs Møder her d. 29., 30. og 31. Jan. kaldte *Jens Mikkelsen, Ladekjær* til sig og lod ham vide, at hvis der oftere blev holdt gudelige Forsamlinger i Skjern ved omrejsende, saa vilde han forbyde *ogsaa Forsamlingerne hos Franz Lund(!)*. Et saadant Tilfælde forefaldt imidlertid straks efter — det mente i hvert Fald Herredsfogden — og den 10. Febr. 1845 meddelte han saa Jens Ladekjær, at han fra nu af havde forbudt alle gudelige Forsamlinger i Skjern.

Under disse Forhold blev det til Alvor med Ansøgningen, som aftrykkes nedenfor. — Den er stilet til Amtmanden:

»For omtrent 60 Aar siden levede en Præst her i Menigheden ved Navn Berring. Denne værdige Mand holdt i sin Tid religiøse Forsamlinger i sit eget Huus; men da han mærkede, at saavel hans Sjæls- som Legems-Kraft aftog betydelig med Alderen, og han ikke længere fandt sig saa duelig i sit Embede som Sjælesørger, som han ønskede og forhen havde været, saa androg han for Brødremenigheden i Christiansfeld om, at denne vilde sende en af sine saakaldte Agenter til Menigheden, som kunde gaa Præsten tilhaande med at vedligeholde den almindelige Gudsfrygt i Menigheden, ved at overtage Afholdelsen af de sædvanlige gudelige Forsamlinger, hvilket ovennævnte Præst indtil da havde afholdt i sit eget Huus.

I Aaret 1785 sendte da Brødremenigheden som forlangt en Agent, og lod til Bolig for samme opføre et Huus ved Nørgaard her i Sognet, og siden den Tid have disse Forsamlinger stedse, altsaa i en Aarrække af ca. 60 Aar været

[1]) 1. Dep. U. 923.

afholdte, ikke alene upaatalt men endog med de forskiellige Præsters Minde, som Menigheden i denne lange Tid har haft, idet disse erkjendte bemeldte Forsamlinger at være til almindelig Opbyggelse og Gudsfrygts Fremme. Dette sidste vil saa meget mere bevises derved, at den nuværende Præst for Skjern Menighed Hr. Pastor F. C. Jordan ved stedfunden Lejlighed har skriftlig erklæret, at den nu her boende Brødremenigheds Agent Hr. F. Lund »er mig bekjendt som en meget agtværdig og retskaffen Mand, og at han ved religiøse Forsamlinger aldrig nogensinde har givet mig eller nogen her i Menigheden mindste Anstød«, hvilket Hr. Pastor Jordan har ved sin Haands Underskrift bekræftet som Sandhed, og maae altsaa formentligen holdes for uomtvistelig.

Hensees derfor til

1. at disse gudelige Forsamlinger afholdes og forestaas af en ogsaa af Hr. Pastor Jordan benævnt agtværdig og retskaffen Mand,
2. at der i Menigheden saavel af Gamle som af Unge føles en stor og mægtig Trang til og Længsel efter det rene Guds Ords ofte gjentagne Forkyndelse,
3. at disse Forsamlinger paa ingen Maade volde nogen som helst Anstød eller tjene til Forargelse men derimod til almindelig Opbyggelse og Gudsfrygts Fremme,
4. at de altsaa heller ikke kan blive til nogen Skade eller Afbræk for den offentlige og almindelige Gudstjeneste i Kirken, hvilket er bevislig nok da der vel næppe gives i dette Stift nogen Menighed, som flittigere end denne søger Guds Huus,
5. at Forsamlingerne ere af saa stor en Ælde, som ovenfor bemærket 60 Aar, og i dette Tidsrum er ovennævnte Hr. Franz Lund den 4de Agent, som paa Menighedens Forlangende er sendt hertil og som nu i en Række af 29 Aar upaatalt har virket til Menighedens Vel — og endelig
6. at gamle svage og skrøbelige Folk, som i den haarde Vinter ikke ville kunne taale, at gaa til den almindelige offentlige Gudstjeneste i Kirken, kan her, i en varm Stue og for tillukkede Døre dog tilfredsstille deres Trang til den Viisdom til Salighed, som enhver Olding, der jo staar paa Gravens Rand maa føle.

Saa indse vi ikke, at her kan være nogen gyldig Grund

for den gejstlige og endnu langt mindre for den verdslige Øvrighed at hæve eller for Fremtiden forbyde disse Forsamlinger.

Ikke desto mindre har Hr. Cancelliraad Herredsfoged Jansen under 10. Febr. forbudt enhver gudelig Forsamling her i Sognet saavel i som udenfor det af Brødremenigheden opførte Huus og ved hvilket Forbud er bleven Menigheden berøvet den Tilfredsstillelse af sin aandelige Trang, som enhver Christen føler.

Det bliver derfor vor underdanigste Begjæring til Deres Høyvelbaarenhed, at det maatte igen tillades Hr. Lund at holde og os i Forening at søge de sædvanlige gudelige Forsamlinger, som forhen ugentligen afholdtes, og haabe vi underdanigst at denne vor Bøn og Begjæring vil høygunstigst blive bevilget og bede vi — forøvrigt anbefalende os og vort Andragende til Deres Høivelbaarenheds høigunstige Bevaagenhed at der i denne Sag snarest muligt maatte vorde resolveret.

Skjern den 1. Marts 1845.

Underdanigst

Jens Mikkelsen. Peder Mikkelsen. Jens Giødesen.
Jens Pedersen. Søren Jespersen. Jesper Green.
Christen Skaarup. Lucas Pedersen. Peder Lucasen.
Peder Sørrensen. Jens Ager Christensen. Mads Pedersen.
Hans Mikkelsen. Peder Skaarup. Mads Korsgaard.
Niels Mikkelsen. Peder Jensen. Hans Ganer.
Peder Frandsen. Jacob Thomsen. Peder Skaarup Pedersen.
Jacob Sørrensen. Andreas Pedersen. Laurids Lauridsen.
Anders Nielsen, Jens Bertelsen. Laust Houlesen.
Niels Jensen. Jens Poller. Villads Madsen. Peder Andersen.
Hans Sørensen. Laust Pedersen. Jens Weile.
Christen Kousgaard. Jens Pedersen. Hans Chr. Christensen.
Jens Jakobsen. Mads Hansen Wester. Anders C. Hansen.
Mourids Thomsen. Hans Willadsen. Niels Chr. Villadsen.
Ulæseligt. Ulæseligt. Frederik Christen.
Christen Pedersen Kjær. Milter Miltersen. Jens Jensen Old.
Peder Jensen Old. Niels Jeppesen. Ulæseligt. D. Skaarup.
Jepe Iversen. Mads Jensen. Thyge Madsen.
Simon Mathis Sen. Christen Christensen. Christen Danielsen.
Niels Hansen. Thomas Madsen Møller.

Christian Lauridsen. Peder Danielsen. Mikkel Nielsen.
Peder Lauridsen Nørgaard. Jens Thomesen.
Søren Svensen. Chresten Smedegaard.«

Nedenunder Navnene findes to Erklæringer paa Ansøgningen:

»Skjøndt jeg ikke haver søgt de gudelige Forsamlinger, saa haver jeg dog ikke imod, om det maa tillades Hr. Lund som forhen at afholde samme.

Mikkel Smedegaard.«

»Den Attest, som Sognets Beboere har anført i ovenstaaende Andragende, har jeg i sin Tid, nemlig 4. Jan. 1840 afgivet, og har jeg for mit Vedkommende aldeles intet imod, at de Forsamlinger, som af Hr. Franz Lund fra Christiansfeld holdes i hans Huus, maatte vedblive.

Skjern Præstegaard, d. 2. Marts 1845.

F. C. Jordan.

Høivelbaarne Hr. Amtmand, Kammerherre
Greve v. Schulin!«

– Folketællingslisten 1845 viser, at der dengang i Sognet boede 169 Familier. Det er altsaa ikke noget ringe Tag, Brødremenigheden og de gudelige Forsamlinger har haft i Sognets Befolkning, naar en Ansøgning som ovenstaaende kunde faa 68 Mænds Underskrifter. –

Med Ansøgningen følger en *Erklæring fra Herredsfogden*, hvori han beder om, at der fra Kancelliet (Amtmanden har ladet Skrivelsen gaa til højeste Myndighed) maa gives ham bestemt Ordre for, hvorledes han skal forholde sig, da han »dog ikke vil være som den, der vilde hindre Guds Ords Udbredelse (!) eller vise utidig Iver.«

Til denne Forsikring maa man dog nok i Henhold til det foregaaende stille sig lidt skeptisk; og naar han i Erklæringen længere fremme siger om *Franz Lund*, at han ikke kan underskrive den Ros, Ansøgningen giver ham, »thi drikfældig i høj Grad er han et paa Sjæl og Legeme afsløvet Væsen«, saa kommer man ogsaa let til at tvivle om, at han

som Dommer kunde optræde uhildet. Efter alt, hvad vi ved om Franz Lund, kan en slig Udtalelse dristigt stemples som dikteret af et fanatisk forblindet Sind — for ikke at sige noget værre; Myndighederne har maaske ogsaa haft dette paa Fornemmelsen og tager denne Gang Befolkningens Parti, hvad vi allerede har set af den aftrykte Bemærkning fra liber daticus.

Herredsfogden havde her lidt et Nederlag; men Aaret efter naaede han alligevel sin Hensigt at faa de gudelige Forsamlinger bragt til Ophør, idet han, som meddelt i foregaaende Kapitel, var Redskab til at faa Brødresocietetet i Skjern ophævet 1846, og han har sikkert tænkt sig, at der hermed var tilføjet det aandelige Liv paa disse Egne et Dødsstød. I Kampen mod Gud vil Mennesker imidlertid altid komme til at regne fejl, det viste sig ogsaa ved denne Lejlighed. Franz Lunds Svaghed havde bevirket, at der ud af Samfundets Midte var blevet opdraget aandelige Ledere, som nu stod rede til at tage Førerskabet.

»De opvakte fik nu deres hjemlige Talsmænd som *Laust Smedegaard*, en streng, lovmæssig, men ærlig Kristen, og hans Kones Broder, den milde, kærlige *Peder Smedegaard*, der begge drog ud til deres Trosfæller i de omliggende Sogne og holdt Forsamlinger, gjorde ogsaa Rejser til de opvakte paa Strueregnen.«[1])

Som Helveg saaledes karakteriserede de to for ca. 40 Aar siden, saaledes lever Mindet endnu om dem i Sognet. De var Førerne i de følgende ca. 20 Aar; opdraget i Modgangens Skole, som de gik igennem uden at vige af fra, hvad de ansaa for Ret — selv om de havde den borgerlige Lov og Øvrigheden imod sig — forundtes det dem ved *Junigrundloven* af 1849 at se de snærende Baand løste, saa Mennesker frit fik Lov at samles om det, der bevægede deres Hjerter.

[1]) Helveg: Meddel. fra Jyll. Vestk. D. Kirketid. 1890.

»Alt, hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
har den Herre stille lempet,
saa vi vandt vor Ret.«

Bjørnson.

— — — —

Vi kan ikke slutte dette Afsnit uden at pege paa, hvilken Forandring for det aandelige Liv de sidste 60—70 Aar har bragt.

Sært at tænke sig, at det ikke er længere siden, man med Fængsling og Bøder, med Vold og Trusler forfulgte de Mennesker, der vilde forkynde om Naaden i Kristus og om Nødvendigheden af at leve et helligt Liv! —

Hvor helt anderledes lyse og lette Kaar har Arbejdet for Guds Rige ikke nu!

Takker vi nok for dette, og udnytter vi Mulighederne ret?

Herom kan man nok have Grund til at spørge sig selv. — Livet i Skjern har kunnet taale Stormtider, ja Forfølgelsesperioder. — Kan det ogsaa taale at leve i vedvarende Sollys?

IV. DEN ÆLDSTE INDRE-MISSION

Da Herredsfoged Jansen 1846 fik Brødremenighedens Udsending fjernet fra Skjern, mente han sikkert, at nu var det ude med Troslivet her, og selv om han i dette Stykke forregnede sig, saa viste det sig dog at være en betydelig Svækkelse for de vaktes Samfund. Ganske vist kom jo Junigrundloven kort efter med Tilsigelse af Forenings- og Forsamlingsfrihed, og det skulde man jo mene, var de vakte en Hjælp; men — Præsten var ligegyldig, Missionæren var borte, de hjemlige Ledere havde ikke den Autoritet, som han havde haft, og saa gik det tilbage med rivende Hast. Folk i Udkanten, dem, der kun havde gaaet med af en eller anden tilfældig Grund, men ikke havde haft Hjertet med, de tabtes naturligvis først; men det ser næsten ud til, at ogsaa Mennesker af Samfundets Midte har trukket sig tilbage. Eller skal vi hellere sige, at den gamle *Franz Lund* saa for lyst, naar han opgjorde Resultatet af Fyrrernes Vækkelse til »61 Sjæle« og Samfundets Medlemstal til 111 (S. 47), at han har forvekslet en kortvarig Begejstrings Straaild med den Ild, som Guds Aand antænder? — Ingen kan vel nu give Svar derpaa; men sikkert er det, at Solen paa Troslivets Himmel for Skjern Sogns Vedkommende atter betænkeligt nærmede sig Horisonten.

Pastor *Chr. Madsen* (Korsgaard) skildrer i et Brev Tilstanden saaledes: »Fra 1845[1]) til 1863 var en Vankundighedens Tid. Menneskene rebelliserede mod Sandheden. De elskede Mørket mere end Lyset. Synden og Vantroen herskede

[1]) 1845 er dog nok for tidligt regnet; det var jo midt under Kampen med Herredsfoged Jansen.

paa en frygtelig Maade. Agtelse for Guds Ords aandelige Tugt var ganske forsvunden. Forældre som Børn levede og vandrede i Blindhed. Kirkebesøget var svagt, og Forkyndelsen var kun som et lydende Malm eller en klingende Bjælde. Ulven havde sin frie Gang til Hjorden. Hyrden flygtede og skjulte sig. Jeg tror næppe, Tilstanden var værre i Sodoma og Gomorra. Der fandtes vist ikke ti Huse i Skjern Sogn, som ikke højtideligholdt Julen med Dans og Drikkelag, ikke for at give Gud Æren, men Djævelen.

Der fandtes nogle faa troende, der græd over og beklagede — som en Jeremias — Folkets sørgelige Tilstand. De troende, som kan nævnes, var *Laurids og Peder Smedegaard, Niels Skræder*, Ganer, *Peter Nørgaard, Jens Ladekjær, Jesper Green, Jakob Degn* og *Simon Aanum*. De havde deres Forsamlinger med hverandre, men havde kun liden Indflydelse paa Folket i det hele. Vi havde en troende Skolelærer i Ganer Jens Christian Poller. Hvad han gjorde for Børnene, kan næppe udsiges. — —« (Desuden nævner andre, at til de gamle troende hørte *Jeppe Mikkelsen, Mette Ladekjær, Mikkel Nielsen, Jens Ganer* og *Mads Toft;* men nogle af dem hører maaske nok til en lidt senere Tid).

Nu kan det jo være, at den gamle Præst maler Tilstanden for mørkt; men sørgeligt har det sikkert set ud, og de gamle troende, som havde kendt Sangens Tid i Forfølgelsens Dage, har, som Pastor Madsen skriver, sukket og bedet, at Herren dog ikke ganske vilde tage sin Aand fra Skjern og flytte dens Lysestage (Johs. Aab. 2, 5). Det passer nok, hvad en Mand engang har sagt, at *Menigheden i Skjern er en Frugt af de gamle helliges Forbønner*. Der er bedet, ja kæmpet med Gud for Skjern. Som saadan en trofast Forbeder skal *Peder Korsgaard*[1]) i Ladekjær nævnes. Han var noget af en Særling og ofte Genstand for Folks Drillerier, men bede kunde han. Den meste Tid tilbragte han i sin Stue

[1]) Svoger til Jens Mikkelsen, Ladekjær.

med Bøn og Fordybelse i Guds Ord; men ogsaa naar han færdedes ude, bad han. Han gik ofte med foldede Hænder, og dem, han saa, bad han for. Vilde man gøre Nar, sagde han sagtmodigt: »A' goer med Jesus i mi Bryst.«

Og Herren hørte de gamles Bønner. Det hedder jo: »Herren skal ikke opgive sit Folk og ej forlade sin Arv« (Ps. 94, 14), og det stadfæstede sig ogsaa her.

De gamle troende fra Strueregnen kom her stadig og holdt Forsamling, og snart begyndte ogsaa *Kirkelig Forening for indre Mission* sin velsignelsesrige Gerning paa disse Egne. Af Missionærer, som kom hertil, nævnes *Kr. Jakobsen, Kristoffer Hansen, Lars Birk, Olander* og *Riisbjerg*. Flere af de ældre mindes bedst *Julius Dahlstrøm*. »Han sang saa godt«, siger de. — Med aabne Arme blev de modtaget, og hungrige Hjerter fandt de for Guds Ord. En gammel Kvinde mindes, at engang hun som ung Pige syede hos Mikkel Nielsens i Ganer, saa hun *Niels Skræder*, den gamle Mand i Gaarden, løbe en af de gamle »Narboer« i Møde paa Vejen og kysse ham; han skulde holde Forsamling der om Aftenen.

Naturligvis holdt de ogsaa ved med deres egne Forsamlinger, hvor *Laust og Peder Smedegaard* ledede, og hvor de sammen læste *Luthers Prædikener* og sang *Kingos* og *Brorsons Salmer;* Missionærer fra *Brødremenigheden* kom her ogsaa af og til.

I Kirken ændredes Stillingen noget, idet Pastor Jordan 1854 fik en Kapellan, den senere *Provst Kjær*, som ved Jordans Død 1860 blev Sognepræst. Han siges at have været en troende Mand, der var til Velsignelse for flere.

VÆKKELSEN I TRESSERNE.

I 1863 begyndte den første Vækkelse i nyere Tid, og Begyndelsen skete ved en ung Piges Sygeleje. Hun hed *Kathrine Marie* og var af den gamle gudfrygtige *Greenslægt*

(Sønnesønsdatter af den gamle Søren Green; S. 36). Fra sit Hjem vidste hun nogen Besked om Guds Riges Ting. Franz Lunds Kone havde holdt hende over Daaben, og Lægpræ-dikanter (Lars Opsund) havde holdt Møde i hendes Hjem; 1860 var hun konfirmeret af Provst Kjær. Da hun nu i 1863 blev heftigt syg, pintes hun af Frygt for Døden og begyndte at bede og raabe til Gud om Frelse. Provst Kjær blev hen-tet; han talte med hende og tog hende til Alters, og hun fandt Hvile i Troen paa sin Frelser.

Hun gennemstrømmedes nu af en Glæde, som hun ikke kunde holde for sig selv, hun maatte tale derom til andre; men da hun jo ikke kunde gaa til dem, saa maatte de komme til hende. Hun sendte derfor Bud efter Venner og jævnal-drende, og naar de saa stod ved hendes Sygeseng, saa for-talte hun dem om sin Oplevelse, om Tomheden i Verden og om den Lykke, hun havde fundet. Og Gud velsignede Vidnesbyrdet, saa *flere blev omvendt. Chr. Madsen,* Kors-gaard nævnes som en af dem, og Stødet til at søge ud af Verden har han maaske nok faaet her; men han gik ellers længe, før han fandt Hvile. Holdt de verdsligt Gilde i hans Hjem, saa gik han ude i Laden og bad til Gud om Frelse for sin Sjæl. At vinde Sjælefred var ham mere attraaværdigt end nogle Timers Glæde i Verden.

Vinteren 1864—65 var en Missionær *Grønfeldt* af Brødre-menigheden i længere Tid her i Skjern; han var forlovet med en Datterdatter af Jens Ladekjær, en Kusine til Chr. Madsen. Grønfeldt gik en Del omkring til Folk og talte med dem om deres Stilling til Guds Rige, og Pastor Mad-sen skriver om ham: »Han blev Redskabet i Herrens Haand til min Omvendelse«. Og videre skriver han: »Det varede ikke længe, før Rygtet om min Omvendelse kom ud over hele Sognet. (Han havde før spillet Violin til Dansegilder). Nogle spottede, andre beklagede mig, at jeg var faldet fra Verden og blevet besmittet af de hellige. Jeg blev saa at

sige et Skuespil for Verden. Dette anfægtede mig dog ikke saa meget, blot jeg kunde finde fuldkommen Vished om min Frelse og Salighed. – Det var en særdeles Opmuntring og Glæde for mig, at flere af mine Venner og paarørende blev urolige over sig selv og deres Sjæletilstand og begyndte at sige sig løs fra Verden og søge Herren. De søgende var *Jens Smedegaards, Ladekjærs Familie, Jens Ganers, Christen Madsens, Søren Green og Familie, Jens Kirkegaard,* Stauning. *Niels Jessen,* Marup og *hans Søster.* Flere andre blev kort Tid efter opvakt. Herren være lovet og priset for sin Naade.« – Pastor Madsen nævner ogsaa en troende Mand *Christen Nørgaard,* som var ham til Hjælp under hans Sjælekamp. –

Det er troligt, at Alvorstiden over Landet efter 1864 havde nogen Del i Vækkelsen. En af de gamle siger, at i de første Aar efter Tabet af Sønderjylland var Julegilder med Kortspil og Dans ukendt i Sognet.

Det var mest *Sognets vestlige Del,* der blev berørt; men ogsaa til *Aanum* og *Albæk* bredte Vækkelsen sig. Den gamle *Simon Aanum* havde her i mange Aar haft sit Hjem aabent for de faa hellige og ofte maattet døje Spot og Foragt af Verden derfor. Nu fik han den Glæde at se en Del af de unge gaa ind i Guds Rige, deriblandt *Jeppe Mikkelsens Piger* og *Ebbe Christensen.* Spot og Forfølgelse maatte de nyomvendte dele med de gamle. Ofte, naar de gik til Forsamling, kastede Børnene Sten efter dem og fulgte derved det Eksempel, de voksne gav.

Det nyvakte Trosliv gjorde *Hjælpen fra Christiansfeld* nok saa stadig. Foruden Grønfeldt kom nu ogsaa andre Missionærer og blev her længere Tid ad Gangen, saaledes *Kr. Holm,* der virkede her en hel Vinter, og *Peter Trivers,* som i flere Aar var her en Maaneds Tid hver Sommer. Ofte holdtes større Møder, hvor Folk fra Nabosognene var med, og der var stor Glæde hos de troende over saaledes at samles i større

Skarer. Fra et Møde, hvor *Kristoffer Hansen* talte, fortælles, at til at begynde med græd Folk; men til sidst tog de hverandre om Livet af Glæde.

EN VANSKELIG TID.

Nu som i Fyrrerne havde Bevægelsen sin Oprindelse af to Kilder: hjemlige Arbejdere (nu af Indre Mission) og Brødremenighedens Udsendinge, og der var ikke Tale om noget Modsætningsforhold imellem dem, tværtimod. En af dem, der meddeler om denne Tid, siger, at »de var eet i Kristus«. Dette Vidnesbyrd har nogen Vægt overfor senere Beskyldninger mod denne ældste Indre Mission om, at den kun førte haard Lovprædiken og vel kunde ruske Folk op af Søvne ved Lovens Torden, men ikke kunde hjælpe dem til Hvile i Naaden. — Højst mærkelig maatte man i saa Fald finde Samarbejdet med Christiansfelderne; for — hvad man ellers gennem Tiderne har haft at kritisere hos Brødremenigheden — ensidig Lovprædiken har man dog vist aldrig beskyldt den for. Det hedder i en af dens Sange:

»Men kan hans Blod og Taarer og al hans Kærlighed
dig ikke overtale, da intet Raad jeg ved.«

Det var dens Vaaben, mere end Lovens Hammer var det.

Anderledes stillede man sig til Peder Larsen Skræppenborg, da han efterhaanden efter 1850 svingede mere og mere over mod Grundtvigianismen. Den vilde man ikke vide af, saaledes som den efterhaanden var udartet, og derfor trak man sig tilbage fra ham, selv om det voldte Smerte. Stubkjær skriver om ham[1]): »Det var en Fest, naar han kom. Han gjaldt iblandt os som en Patriark.« Men det frie Syn, som han gennem Grundtvig og dennes Præstevenner havde faaet paa mange Ting (Dans, Kortspil og lign.), og som han nu vilde delagtiggøre Vestjyderne i, kunde mange af dem ikke med, og de kunde heller ikke anerkende det grundt-

[1]) »Nogle Oplevelser« S. 107.

vigske Syn paa Daabsordet; de mente, at det satte Bibelen paa en lavere Plads, end der tilkom den. Talen om Omvendelse efter Døden forekom dem nærmest formastelig, og Adskillelsen blev dem en Nødvendighed.

I flere af Vestjyllands Samfund af vakte skete herved en Spaltning; denne har dog ikke kunnet paavises for Skjern Sogns Vedkommende; *her forblev hele Samfundet paa de gamle Stier;* men Peder Skræppenborg kom her ikke mere. Man var i Samfundet her saa bange for Grundtvigianismen, at nogle af den Grund endog stillede sig mistænksomt over for *Provst Gudme,* der dog nærmest hørte til Indre Mission. »Der er noget grundtvigsk ved ham«, skal den gamle Laust Smedegaard have sagt, »og det grundtvigske er den fineste Traad, Djævelen har spundet.«[1]) En Mand her paa Egnen skrev et Brev til Venner i Skjern, hvori det hed: »Grundtvig har været den indre Missions Dalila; sørg nu for, at den indre Mission ikke bliver eders!«[2]) Man mente at have sporet, at Indre Mission var noget grundtvigsk. — Endnu var Enigheden i Samfundet bevaret; men snart skulde der komme det, som fik den til at briste.

Provst Kjær var død 1869. Han havde set med Glæde paa det nyvakte Trosliv, uden at han dog ret havde sluttet sig til de hellige, maaske paa Grund af sit stille og tilbageholdne Væsen. *Provst Gudme* blev hans Afløser. Han var forud Kateket i Ringkjøbing og var nylig blevet omvendt. Der gik stort Ry af ham som en begavet og levende Prædikant, og Folk fra Skjern var flere Gange taget ud for at høre ham. I ham fik Skjern for første Gang siden Berings Dage en Præst, som tog hjerteligt Del i Samfundslivet, og de vakte glædede sig derover. Vistnok den første Gang, han deltog i en Forsamling her, skal den gamle Laust Smedegaard have sagt: »Vi er endda glaae ved Dem!« Men hos

[1]) S. K. Hansen: Noget om Bornholmerne. Hards. Aarb. 1923 S. 41.
[2]) A. Beiter: Mindeord over L. Smedegaard. I. Miss. Tid. 1878 S. 764.

flere tabte Glæden sig snart. De syntes, han i Forkyndelsen lagde for stærk Vægt paa Daaben: »Skulde han maaske være ved at blive Grundtvigianer!« og Laust Smedegaard lod ham sikkert nok vide deres Bekymring, hvad Provsten næppe kunde tage paa rette Maade. Ved et Møde i Præstegaardens Have talte han om Jesu Ord: »Hvor ofte vilde jeg ikke forsamle eder, ligesom en Høne samler Kyllingerne under sine Vinger; men I vilde ikke« (Matt. 23_{37}), og i sin Tale skal han have sagt: »Men der var en gammel Hane; den var for klog og vilde ikke komme.« Dette følte Laust Smedegaard som møntet paa sig, og fra den Tid trak han sig tilbage fra Præsten og flere med ham.[1]) Samfundet begyndte altsaa at dele sig i Synet paa Præsten allerede kort efter hans Komme. Saaledes laa Forholdene i Sognet, da Luthersk Missionsforenings Stifter Smed *Christen Møller* kort efter kom hertil, og det forklarer maaske en hel Del angaaende den store Tilslutning, han straks mødte, og den sørgelige Splittelse i Samfundet, som blev en Følge deraf; men herom mere i næste Kapitel. Her skal blot endnu nævnes lidt om Samfundets Ledere gennem det nu afsluttede Tidsrum: *Laust og Peder Smedegaard.*

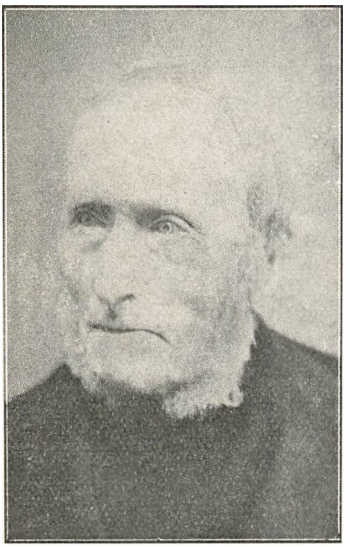

PEDER SMEDEGAARD

De var begge vakte ved Brødremenigheden i Franz Lunds Dage. *Peder* boede paa Veilgaard og siden i mange Aar i det lille straatækte Hus, som endnu ligger der i Nærheden. Han var blevet omvendt først og var flere Gange i Lag med

[1]) Hards. Aarb. 1923 S. 41.

sin Svoger *Laust*, der var Tømrer og beboede en lille Ejendom ved Stauningvej; men Laust var en haard Hals og ikke god at komme i Lag med. Omsider gik det dog i Stykker for ham, og da Peder mærkede Forandringen og en Dag spurgte: »Naa, hvordan haar do et, Laust?«, svarede denne: »Aa, a er en elendig Minnesk.« – »Det er a endda glaae ve o høer«, sagde Peder. Nu kunde de tale sammen, og snart fandt Laust Hvile i Troen. Efter Brødresocietetets Ophævelse 1846 ledede de Forsamlingerne og *gjorde ogsaa Rejser til andre Egne og talte Guds Ord.* [1])Mens den senere Indremissionær *Lars Hansen* var Skrædder i Tarm, fik han sin meste Opbyggelse gennem deres Forsamlinger og *de Bibellæsninger, Provst Kjær i Skjern holdt.*

Peder Smedegaard var af Naturen mild og kærlig (S. 79), hvorimod Laust var noget tung og lovstreng. Peder sluttede sig, straks da *Møller* kom her, til *Luthersk Mission* og mindes der som en stille, alvorlig Kristen. Han døde 1892, 88 Aar gl.

Laust Smedegaard døde d. 17./6./1877, 90 Aar gl.

I et Mindeord om ham[2]) hedder det:

»Han var en af de gamle Veteraner, som ved Aarhundredets Begyndelse blev sendt med Hjælpetropperne til Frankrig. Men han var tillige en Veteran i den Herres Tjeneste, som staar over alle, og mange maatte ønske sig et Liv som hans, hengaaet under en stadig og oprigtig Iver for Guds Riges Sag og bestandig med Blikket henvendt mod Maalet histoppe. – – Under de vekslende Stemninger i det religiøse Liv forblev gamle Laurids Smedegaard altid sig selv. Han var en altfor helstøbt Personlighed til, at han kunde lade sig »tage« af noget Parti. Ganske vist hørte han gerne de bornholmske Udsendinge – – men han fulgte ikke Partiet i tykt

[1]) Gøtzsche: Livsrørelser. S. 65.
[2]) Andr. Beiter: Mindeord over Laurids Smedegaard. I. Miss. Tid. 1878 S. 763.

og tyndt. Navnlig var det ham haardt imod, at de forkastede flere Salmer i de gamle Bøger af Kingo og Brorson. Det kunde han aldrig billige, og han holdt trolig ved med at opbygge sig af de gamle Andagtsbøger. Han syntes heller ikke om den Sikkerhed, hvormed Partiets Førere optraadte, som om de var de eneste Ihændehavere af Sandheden og det rette, ligesom han ofte ærgrede sig over, at der gjordes »for meget Væsen« af dem.

LAUST SMEDEGAARD

Tidligere var den gamle ofte Leder af de gudelige Forsamlinger og har ofte talt mangt et varmt og hjerteligt Ord og aflagt i simple, men oprigtige Ord Vidnesbyrd om den Frelser, som levede i hans Hjerte. I hans Hjem, hvor gode Venner ofte samledes, talte han ogsaa mangt et opbyggende Ord. Han havde gerne for Skik, naar der var en lille Kreds til Stede, at læse et lille Stykke for hver Tilstedeværende af en gammel Andagtsbog, kaldet »De Troendes daglige Sang-Offer«, og mange vil vistnok med Glæde og Taknemmelighed mindes de Timer, de saaledes tilbragte hos ham, og den aandelige Paavirkning, de modtog.

Han kunde undertiden være gemytlig og med Lune fortælle en eller anden lille Historie. Ofte fortalte han da om sin Soldatertid. Han skal have været en rask og strunk Karl, og en kraftig Natur var han; thi i sit halvfemsindstyvende Aar var han endnu rask og rørig og maatte altid

have noget at bestille enten i Huset eller paa Marken. 90 Aar gl. blev han rørt af et Slag og var i nogle Dage uden Bevidsthed, hvorpaa han gik hjem til den Herre, han saa inderligt længtes efter.«

V. LUTHERSK MISSION

»Ligesom Bjerre Herred er »de stærke Jyder«s Egn, saaledes er Skjernegnen Bornholmernes«,[1]) har én sagt. Det passer mindre nu, end da det for 40 Aar siden blev sagt; men endnu har Retningen dog stærk Udbredelse paa disse Egne.

Dens Oprindelse er at søge paa Bornholm, deraf Navnet »Bornholmerne«, og Tidspunktet for dens Fremkomst er Tresserne i forrige Aarhundrede.

En betydelig Opvækkelsesprædikant Pastor *Trandberg* paa Bornholm traadte i Aaret 1863 ud af Folkekirken og dannede en Frimenighed, fordi han mente, at Folkekirken var under Guds Vrede og Dom og dens Præster »Lejesvende«.[2])

Frimenigheden fik stor Tilslutning rundt om paa Øen og antog flere Lægprædikanter, deriblandt en Smed *H. Chr. Møller,* født i Nexø 1834. Denne kom 1864 i Forbindelse med den »nyevangeliske Retning« i Sverrig, stiftet af *Rosenius,* en Mand, som i sit Hjemland havde været Redskab til manges Frelse. Han fremhævede i Tale og Skrift stærkt Menneskets naturlige Fordærvelse og den uforskyldte Naade i Kristus.

Christen Møller blev gennem Paavirkning af denne Bevægelse klar over, at han ikke ejede det virkelige Liv i Gud, skønt hans Gerning var at lære andre Vejen til det; men Langfredag 1864 fandt han igennem til Fred ved Ordet i Romerbrevets 5. Kap.: »Da vi endnu var Syndere, døde Kristus — for ugudelige«, og han saa nu, at hvad han før uden

[1]) Helveg: Meddel. fra Jyll. Vestkyst. D. Kirketidende 1890 S. 441.
[2]) Trandberg: Lejesvendene og den gode Hyrde. Prædiken.

Fremgang havde søgt at naa, det ejede han allerede i Kristus og hans Død.[1])

1865 begyndte han at udgive Bladet »Budskab fra Naadens Rige« og at oversætte Bøger af Rosenius til Dansk. Trandberg syntes ham nu en Lovtræl. 1867 brød han med ham og traadte igen ind i Folkekirken. Han var ellers blevet præsteviet i Grunnets Frimenighed i Kjøbenhavn; men han gjorde vist aldrig Brug af sin Ordination. De fleste af Frimenigheden fulgte Møller, og 1. Marts 1868 stiftede han sammen med flere »Bornholms Forening til Evangeliets Fremme«. Siden kaldte de Sammenslutningen »Luthersk Missionsforening« og antog og udsendte Lægprædikanter over hele Landet. Foreningen har uden for Bornholm især faaet Udbredelse i Nordsjælland, paa Falster og i Vestjylland.

Naar man ser Boghylderne efter i Skjernegnens Hjem, vil man ofte finde Luthers Prædikensbog; man kan ogsaa træffe Johan Arndts »Sande Kristendom«, Schrivers »Sjæleskat« og Speners »Christendoms-Øvelse«, og de bærer gerne Præg af at have været flittigt brugt; men hyppigst træffer man maaske dog Bøger af Rosenius, hans Husandagtsbog og »Hemmeligheder i Lov og Evangelium«, oversatte af Christen Møller og trykt i Rønne. En Stabel gulnede »Budskab fra Naadens Rige« kan man ogsaa træffe paa. Disse Rosenius's Bøger og Møllers Blade var Bevægelsens Forløbere paa disse Egne. Indremissionær Dahlstrøm udbredte Rosenius's Bøger paa sine Rejser uden at nogen dengang gjorde Indsigelse derimod, og Rosenius's Blad »Budbæreren« læstes mange Steder i Vestjylland. Iver Viuftrup og Jens Maarbjerg læste ofte noget af det ved de Møder, de holdt,[2]) og da saa Møllers »Budskab fra Naadens Rige« begyndte at udkomme (i Indhold omtrent det samme som »Budbæreren«), skrev Peder Chri-

[1]) »Luthersk Missionsforening, et Mindeskrift« S. 5.
[2]) A. Stubkjær: »Nogle Oplevelser« S. 154. — »Budbæreren« hed det i Norge; i Sverrig hed det »Pietisten«.

stensen, Skjern og Anders og Kr. Mikkelsen, Lem efter det; ved dem er det først kommet her til Egnen. Det vandt sig snart Venner, der gerne vilde have mere af samme Slags som det i Bladet; man fik derfor en Mand i Hanning, Jakob Degn, til at skrive til Chr. Møller om at sende en Taler herover, og i 1871 om Efteraaret kom Møller selv til Vestjylland.

Han var først i Vinderup, hvortil han ogsaa var indbudt, og her besøgte han den gamle Jens Maarbjerg, der var en Del grebet af hans Udtalelser, men alligevel holdt sig noget tilbage fra ham, da han var bange for, at Bevægelsen skulde splitte de vakte.[1]) Derimod sluttede en anden Mand i Vinderup, Peder Hvermose, sig til Møller, og hos ham holdt han Møde. Derfra drog han saa til *Jakob Degn* i Hanning; men denne var imidlertid blevet advaret af Missionær *Dahlstrøm*. Han var ikke hjemme, da Møller kom; men Konen i Huset var da klar over, at *der* kunde der ikke blive Møde, og hun henviste saa Møller til en Mand i Nærheden. Denne spændte for en stor Høstvogn og kørte ham til Skjern, hvor man henviste ham til en gammel Mand, der tog ham i »Forhør«, som resulterede i, at den gamle (vistnok Laust Smedegaard) sagde god for Møller med Ordene: »Ham kan I gerne høre; han har den gamle Lære.«

Møllers første Møde i Skjern blev holdt hos *Jens Ganers*, og Dagen efter talte han hos Jakob Degns i Hanning, saa de maa jo være blevet omsindet. Ogsaa i *Hanninggaard*, hos *Peder Lohdahl* i Faster og hos *Morten Fyrstenborg* i Sædding var der Møder. Siden var der igen Møde i Skjern, denne Gang i *Smedegaard*, hvor *Provst Gudme* var til Stede. Efter Møllers Tale tog han Ordet og sagde bl. a.: »Ja, det er jo det selvsamme, som jeg har forkyndt eder. Vi skal intet gøre; vi skal blot tro; men tro, det skal vi ogsaa!« og det sidste ledsagede han med et mægtigt Slag i Bordet. Fra det samme Møde meddeles, at den gamle Laust Smedegaard skal have

[1]) »Luthersk Missionsforening, et Mindeskrift« S. 126 o. flg.

sagt: »Jeg troede ikke, jeg skulde have oplevet at høre Guds Ord saa klart forkyndt.«

Af Mennesker, som straks sluttede sig til Møller, nævnes *Jeppe Bank* i Hanning (siden i Skjern) og *Jens Chr. Poller* i Skjern, og der var naturligvis flere; men den store Tilslutning kom først, da Provst Gudme begyndte at angribe Bevægelsen.

ET SØRGELIGT HUNDREDAARSJUBILÆUM.

Foreløbig havde Møllers Modtagelse jo været god. Baade Provst og Samfundsleder havde sagt god for Forkyndelsen; men Freden varede kun kort. Da han Aaret efter kom igen og sammen med en Missionær Andersen holdt Møde, vistnok i Smedegaard, traadte *Provst Gudme* frem og kritiserede Talerne, særlig Møller, og han fremholdt navnlig Nødvendigheden af Guds Gerning i Daaben; men da han blev modsagt, tabte han Selvbeherskelsen og gik bort i Vrede, og fra da af ivrede han stærkt imod Luthersk Mission, hvis Folk han fra Prædikestolen kaldte den frie Naades Forkyndere. Kort efter Sammenstødet i Smedegaard afholdtes i Præstegaarden et Møde med *Anders Stubkjær* som Taler. Denne angreb her Luthersk Missionsforening, idet han gik ud fra Ordet i 2. Thim. 4_{14}: »Smeden Alexander har gjort mig meget ondt«, og anvendte dette paa Smed Christen Møller. Han slog drabeligt løs, indtil en af Tilhørerne, *Jens Peder Vejle*, — forøvrigt Anders's Soldaterkammerat — raabte: »Kan vi ikke blive fri for den Slags!« — Anders blev dog ved, som om intet var hændt; men Provsten sagde stilfærdigt: »Ja, de, der ikke kan taale at høre det, bliver jo nødt til at gaa«, og dette Ord blev Signalet til almindeligt Opbrud. *Jens Chr. Poller* og *Jens Peder Vejle* rejste sig straks og gik, og ca. Halvdelen af Forsamlingen fulgte dem. — At dog ikke alle, som gik, havde den rigtige Forstaaelse af Situationen, kan skønnes af, hvad én sagde til sin Sidemand, idet de gik

ud: »Ja, a tøt osse, te de var ve æ Ti o kom hjem o four!« — Men fra da af var Splittelsen i Samfundet en fuldbyrdet Kendsgerning.

Aarsagerne til Splittelsen er ikke vanskelige at faa Øje paa; for den var i Virkeligheden begyndt, før Møller kom, begyndt med, at en Del af Samfundet stod mistænksomme over for Præsten, og nu kom her en Mand, hvis Forkyndelse man glædede sig over, og ham kritiserede Præsten, og næsten viste hans Venner bort fra Mødet i Præstegaarden. — I den østre Del af Sognet blev de fleste ved Kirken og Præsten; *Ebbe Christensen,* Albæk Mølle, var vel næsten den eneste, som gik med Møller, og han klagede over, at ingen vilde følge ham; men i den øvrige Del af Sognet sluttede næsten alle sig til Luthersk Mission, og Aarsagerne til denne store Tilslutning var vel flere.

Som den første nævnes *Provst Gudmes Fremfusenhed* og Mangel paa Selvbeherskelse, der kom til Udbrud endog over for Skolebørnene ved de aarlige Eksamener; kunde de ikke svare, blev han saa ophidset, at han stampede i Gulvet og skældte ud, saa Børnene gav sig til at græde. Og hans Konfirmander fortæller, hvorledes han i Konfirmandstuen var paa Nakken af Børn fra Luthersk Missionsforenings Hjem, f. Eks. nu afdøde Anton Poller, Søn af Jens Chr. Poller, og senere Missionær i Luthersk Mission.

Saa var vel *Christen Møllers Stilling til Præsterne* ogsaa medvirkende. Selv om han igen var traadt ind i Folkekirken, havde han dog i nogen Maade Trandbergs Syn paa dens Præster som Lejesvende, fra hvem intet godt kunde ventes. Denne Anskuelse kunde godt noget falde sammen med Skjernboernes; de havde jo i Samfundet gennem mange Aar været vant til at klare sig uden præstelig Hjælp, og Indre Mission stod en Del af dem, som før sagt, noget mistænksomme overfor. Paa Præsterne saa denne ogsaa ganske anderledes. Den saa godt de mange ligegyldige og saa dem med Sorg; men den

saa ogsaa, at der begyndte at komme Liv i dem her og der, og Vilhelm Becks Kongstanke om Samarbejde mellem Lægfolket og de levende Præster beherskede allerede ved den Tid Indre Mission.

Det forstod vel ogsaa enkelte i Skjern som det rette. *Beck* og *Johs. Clausen* havde allerede i 1865 foretaget deres første store Missionsrejse i Jylland og ved den Lejlighed været i Ringkjøbing,[1]) hvor sikkert ogsaa Folk fra Skjern havde hørt dem. Maaske har de ogsaa følt sig tiltalt af de to Præster; men nu fik de her selv én, som de havde stillet store Forventninger til, men som ikke vandt ved nærmere Bekendtskab; derfor forlod de mange ham, da Christen Møller kom med en Forkyndelse og en Optræden, som de syntes bedre om, og Provst Gudmes Efterfølger Pastor *H. P. Jørgensen* skulde ikke drage nogen tilbage igen. (Provst Gudme forflyttedes 1875.)

Nogle vil sige, at den vigtigste Aarsag var den ældste *Indre Missions stærke Lovpræg,* og at det var paa Baggrund heraf, at Møllers Fremhæven af den frie, uforskyldte Naade virkede saa stærkt. — Under Henblik paa Indre Missions Samarbejde med Christiansfelderne (S. 86) synes Beskyldningen for Lovtrældom noget mærkelig; men sikkert nok er det, at her gik en Del Mennesker, som trængte til at høre den Tone, Møller brugte saa stærkt og saa ofte, Tonen »Det gjorde Gud«. — »Før den Tid gik de hellige her i Skjern og arbejdede og sled med sig selv med at angre og aflægge Synden«, siger én. »Naar de gik fra Møder, sagde de til hverandre: »Vi skal bedre til det!« Men de følte, at det blev aldrig nok.« Da Møller havde holdt sine første Møder her, sagde en Kone: »Nu er det nok; nu slaar det til!« »Det var, som vi aldrig havde hørt Evangelium før«, sagde en Datter af Ole Albæk, da hun kom hjem fra et af Møderne. De

[1]) »Kateketen Gudme var vor gode Ven og havde ordnet alt for os«. Vilh. Becks Erindringer S. 75.

vakte følte sig som befriede fra et tungt Aag; nu kendte de Evangeliets frie Naade.

Hvad var det da i *Møllers Forkyndelse*, som virkede saa stor en Forandring?

Det var, hvad han havde lært af *Rosenius*, at det faldne Menneske er saa fordærvet, saa det ikke af sig selv kan forsage og tro, og derfor er disse Ting ingen Betingelse for Naaden. Men Naaden kræver heller ingen Betingelser, den er fri, alle Mennesker har Guds Naade – de gør blot ikke alle Brug af den. Saa var det ogsaa den stærke Fremhævelse af Forsoningen i Kristus. – Det var den stærke Tone hos Rosenius og ogsaa hos hans Disciple her i Landet, maaske ikke mindst i den første Tid. Men hermed genoplivede de egentlig Brødremenighedens Forkyndelse (se S. 22), og da Menigheden i Skjern jo var af herrnhutisk Rod, saa ligger her maaske den dybeste Grund til den store Tilslutning til Luthersk Mission. Man hørte gennem Luthersk Missionsforening halvforglemte, men i Barndomstiden kendte og elskede Klange, og frembaarne, som de var, med Dygtighed og Kraft, virket ved Helligaanden, fulgte man dem uvilkaarligt.

Men tilbage stod de, der var glade ved Provst Gudmes Forkyndelse, de, der ikke vilde have Brorsons og Kingos Salmer forkastede som falsk Lære, hvad Møller beskyldte nogle af dem for at være, og ikke kunde nøjes med den løse Sakramentopfattelse, som Luthersk Mission syntes dem at have.

Paa hvilken Side man end staar, maa man dybt beklage denne Splittelse blandt de troende. I Hundrede Aar havde der nu staaet en levende Menighed i Skjern, der havde følt sig som eet. I Fællesskab havde man frydet sig ved Guds Ord, i Fællesskab havde man sørget og bedet, naar Ligegyldighed og Kulde lukkede de manges Hjerter. Sammen havde man glædet sig, naar Guds Aands Vejr gik over Sognet, og Sjæle vaktes op og fandt Frelse og Fred ved Jesu Kristi Kors, og sammen havde man lidt og taalt Forfølgelse for Or-

dets Skyld. Fra nu af blev det anderledes. Bitre Ord veksledes mellem Brødre, idet de gensidigt forkætrede hinanden, og der dannedes en Kløft, som endnu tildels adskiller Mennesker, der tager det alvorligt med deres Gudsforhold og stiler imod den samme Himmel. Kløften er vel nu langtfra saa dyb som før, men den er der dog. Det var i Sandhed en sørgelig Maade at fejre Hundredaarsjubilæum paa for Troslivets Gennembrud i Sognet. — Saa meget større Grund maa der vel da ogsaa være til at takke Herren, naar det ses, at han — trods Menneskers Synd og Skrøbelighed — ikke tog sin Aand tilbage, men bevarede et levende Samfund i de adspredte Lejre og stadig lagde Sjæle til, som lod sig frelse.

SAMLET OG DELT.

Luthersk Missionsforening bragte *en virkelig levende Forkyndelse*, som baade her og i Nabosognene førte mange Sjæle til Frelse. Dens Venner brugte Guds Ord flittigt, og mange af de gamle, nu hensovede havde et indgaaende Kendskab til deres Bibel og stræbte alvorligt at leve efter dens Anvisning. Følgende Eksempler, som er meddelt mig om den gamle *Jeppe Bank*, kunde sikkert suppleres med adskillige om andre af de gamle Kæmper fra hine Dage.

Jep Bank var vred paa Mælkekusken. Vejen var daarlig, og Manden kørte derfor ind paa Agrene. »Her legger han o kjør mi Mark op uden saa møj som o gi mæ en Uer for ett!« — Men en Dag, Manden kommer kørende, og Jeppe staar og ser paa Ødelæggelsen, siger han: »Ja, Jep, det er gal; men do foer o bær øvver med mæ. Do sier jo nok, hvordan æ Vej er!« — »Ok«, siger Jep Bank og smiler over hele Ansigtet, »do maa kyer lieg øvver aall!« Men bagefter staar han og falder i Tanker, og Oplevelsen bliver for ham et Billede paa, hvorledes Gud modtager en Synder. »Kære Herre«, siger han halvhøjt, »er et saadn, do vil, en ska kom

te dæ? – Ja, a ved, de æ saadn!« – Jeppe Bank handlede en Del. En Dag havde han været paa Handelen »opad æ naer Sownn«. Han havde købt en Hest og gjort en god Handel, og velfornøjet tog han paa Hjemvejen ind til sin Ven *Søren Astrup*. Deres Samtale faldt paa Hesten. »Tøvs do ett, a haar gjor en gue Handel, Søren?« siger Jeppe. – »Jov«, siger Søren stille, »a tøvs en er for gue«. »For gue o for gue«, svarer Jeppe, og nu er han gnaven, »æ Mænd fæk de, han forlangt. Faaval!« og saa rejser Jeppe Bank af Gaarde. Men en halv Times Tid efter er han der igen, og da sveder baade Hest og Mand. »Nu skal æ Dæwel ett kyer længer med mæ i Dav, Søren«, siger han. Og saa blev den gode Handel ikke slet saa god; men Jeppe Bank fik en god Samvittighed at tage hjem med.

I 1876 byggede Luthersk Missionsforening et Missionshus i Skjern (nu Trikotagefabrikken ved Viadukten); det rummede ca. 1000 Mennesker og kunde ved de store Møder, hvor Folk samledes langvejs fra, fyldes til sidste Plads. I Begyndelsen af Firserne udgik herfra en velsignet *Vækkelse*, hvor mange unge fandt igennem til Tro, ikke ved store ydre Midler, men ved det jævne Vidnesbyrd Mand og Mand imellem. Her blev blandt andre de nu afdøde Missionærer *Anton Poller* og *Jens Nielsen* omvendte.

Omkring 1890 delte Missionsforeningen sig i to, idet en stor Del traadte ud og dannede »Evangelisk luthersk Missionsforening«. De udtraadte mente, at Christen Møller og flere af Luthersk Missionsforenings Talere førte en ny Helliggørelseslære, der let kunde lede Mennesker til Egenretfærdighed. Møller mentes ogsaa for stærkt at fremhæve Bibelens Lære om Helbredelse ved Bøn og Haandspaalæggelse.[1]) Maaske spillede ogsaa en Del personlige Motiver med ind. Man syntes ikke med Frugt at kunne arbejde sammen mere, og Adskillelsen fuldbyrdedes til Sorg paa begge Sider. *Luthersk*

[1]) »Luthersk Missionsforening« S. 133.

Missionsforening valgte for denne Egn *Ebbe Christensen*, Albæk Mølle til Formand og antog 1891 *Axel Nielsen* som Missionær.

Da der i 1897 var Vækkelse inden for Indre Mission og ogsaa lidt i Luthersk Missionsforening, talte flere om, at man burde søge Sammenslutning mellem de to. »L. M. har ingen Berettigelse og ingen Fremtid«, sagde de. Man syntes imidlertid, at der fra Indre Mission mærkedes for lidt Imødekommenhed, og Forslaget blev da ogsaa forkastet inden for Foreningen; men Ebbe Christensen, Axel Nielsen og en Del flere traadte over til Indre Mission.[1]) Axel Nielsen blev kort efter antaget af Indre Mission som Missionær.

1908 byggedes det nye Missionshus i Nørregade.

Luthersk Missionsforening støtter siden 1911 Brødremenighedens Hedningemission (se S. 45).

Evangelisk luthersk Missionsforening byggede efter Delingen Missionshus ved Stauningvej; men da Grunden her blev exproprieret af Statsbanerne, opførtes 1919 et smukt og rummeligt Hus i Nørre Alle.

Den støtter med sine Gaver en svensk Mission (»Fosterlandsstiftelsens«) i Østafrika.

Dens Venner vil hævde, at de staar nærmere ved Rosenius's Opfattelse end Luthersk Missionsforening, og heri bliver de vist ikke modsagt.

[1]) »Luthersk Missionsforening« S. 137.

VI. INDRE MISSION

Det var kun en lille Flok af den levende Menighed, der blev tilbage hos Provst Gudme, da Luthersk Mission i Halvfjerdserne begyndte sin Virksomhed her i Sognet, stort mere end en halv Snes Familier og Enkeltpersoner har det næppe været, og Provstens Forkyndelse synes ikke at have sat Spor i Retning af ny Vækkelse hos den aandeligt døde Del af Sognets Befolkning.

Han var ellers en baade begavet og virksom Præst; men det synes, som al hans Kraft blev sat ind paa Bekæmpelsen af Luthersk Mission, og da han ikke her havde Held med sig, tabte han Taalmodigheden og søgte herfra allerede 1875 til stor Sorg for de faa hellige, som var blevet ved Kirken, og som satte stor Pris paa ham. »Det var »Bornholmerne«, som jog ham bort«, sagde de.

Der fulgte nu en meget tør Tid for dem. Gudmes Efterfølger *Pastor Jørgensens* Forkyndelse var ikke egnet til hverken at vække eller vedligeholde Liv, og det er vist ingen Overdrivelse at sige, at naar Folk kom til Kirke, saa interesserede Oplysningerne ved »Kirkestævne« o. lign. dem betydeligt mere end Præstens Prædiken. Det var i Pastor Jørgensens Tid Skik, at Sogneraadet efter Gudstjenesten ofte lod afholde Auktion over forskelligt Ragelse, holdt Licitation over Levering af Tørv til Fattiggaard og Skoler eller havde noget andet interessant for. Præstens Prædiken var kort, saa der kunde godt blive Tid til slige Sager, uden at Maden derhjemme blev kold, eller Søndagsmiddagssøvnen blev afkortet af den Grund; men at Søndagen brugtes til den Slags, fortæller jo noget om *den aandelige Død*, som raadede i Sognet.

De hellige søgte som hidtil deres Opbyggelse ved Sam-

menkomster i private Hjem om *Luthers Prædikener og Brorsons Salmebog.* De fik ogsaa af og til Besøg af *Indre Missions Udsendinge* og fik da Lov til at holde Møde i Hovedskolen, skønt gamle Møller (Degnen) ikke syntes om det. Men vilde de i Kirke, søgte de udensogns til de grundtvigske Præster *Olrik* i Ølgod og *Gottlieb* i Bølling. Da den sidste 1882 afløstes af Pastor *Scheel,* blev de endnu mere glade for at komme der; men i Skjern tog Kirkebesøget mere og mere af, og der var næppe mange, der savnede Pastor Jørgensen, da han 1885 flyttede herfra.

»HVAD VIL MOE DER?«

Saaledes spurgte Vilhelm Beck i stor Overraskelse, da han hørte, at Præsten i Ærøskøbing, *O. F. Moe* 1885 var kaldet til Sognepræst i Skjern.[1]) — Pastor Moe var blevet omvendt faa Aar før; det laa ham paa Sinde at faa Mennesker frelste; hans Gerning i Ærøskøbing havde allerede begyndt at bære Frugt, og nu rejste han bort fra det hele — *til Skjern,* det Sted, som Indre Mission havde sørget saa meget over og til sidst næsten opgivet.[2]) Der var maaske flere end Vilh. Beck, der ikke forstod det. Men Gud forstod det, og det gjorde de faa hellige Missionsfolk i Skjern ogsaa, og de takkede Gud; thi det var for dem hans Svar paa 10 Aars vedholdende Bøn. Da Pastor Jørgensen først paa Aaret søgte Forflyttelse, var deres Bøn for Skjern blevet endnu inderligere end før, og saa slog de op i deres Bibel og læste Esajas $29_{17\text{-}19}$: »Er der ikke endnu en saare liden Tid, saa skal Libanon blive til en frugtbar Mark, og en frugtbar Mark skal agtes som en Skov? Og paa den Dag skal de døve høre Bogens Ord og de blindes Øjne se ud fra Dunkelhed og Mørke. Og de sagtmodige skal ydermere faa Glæde i Herren og de fattige

[1]) Se O. F. Moe: En Indre Missions Vækkelse. »Ebenezer« S. 64 o. flg.
[2]) Vilh. Beck havde holdt Møde her 1871 under mægtig Tilslutning; men kort Tid efter kom den store Overgang til Luthersk Mission.

blandt Menneskene fryde sig i Israels Hellige.« Det var dem allerede et Svar. Nu vidste de, at deres Bøn var hørt.

Saa begyndte da Moe sin Præstegerning i Skjern, og hans Vidnesbyrd var som en Johannes Døber-Røst i Ørkenen: »Omvender eder; thi Himmeriget er kommet nær!« — Ja, Ørken var her i aandelig Forstand. »Da jeg kom til Sognet, fandt jeg kun et Par gamle Koner og et Par ældre Piger, som var blevet Missionen tro«, skriver Pastor Moe i førnævnte Artikkel i »Ebenezer«. De, der tænkes paa, var *Dorrit Marie*, en Datter af Laust Smedegaard, *Inger Mari Leer* og »Aanum Piger«, som de almindeligt kaldtes, de to Søstre *Ane Kathrine* og *Sine Jepsen*. Dorrit Marie var en ejendommelig og meget selvstændig Kvinde. I sin Ungdom havde hun tjent Peder Larsen Skræppenborg; men Grundtvigianer var hun ikke blevet, og da siden næsten alle hendes Naboer sluttede sig til Luthersk Mission, gik hun dem ofte stærkt imod og var ikke nem at vise af. — Hun skrev Digte; og Ligvers af hende over kære afdøde hænger i mange Hjem i Skjern.

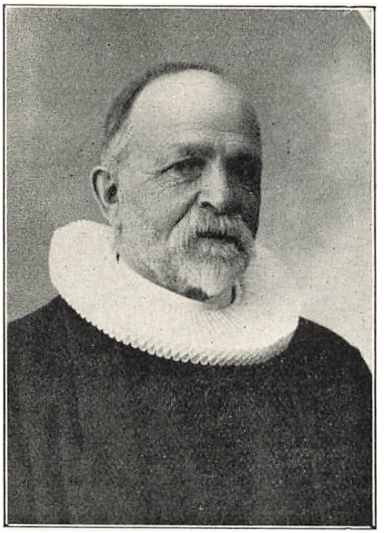

PASTOR O. MOE

— Foruden disse fire Kvinder var der endnu tre Personer, som sluttede sig til Indre Mission, saa dens Venner her i Sognet udgjorde syv, og da dette jo er et helligt Tal, og tillige fordi disse syv stod fast over for Luthersk Mission, kaldte Moe dem »Domkirken«. Det var kun en lille Venneflok, og i Modsætning til den stod saa den store aandeligt

ligegyldige Del af Sognet, hvor megen Vankundighed herskede. – Kort efter sin Ankomst besøgte Pastor Moe en ældre Mand, som vilde tages til Alters, men som viste sig ganske uden Forstaaelse af, hvad det drejede sig om; og da Præsten under Samtalen sagde til ham, at han jo var vantro, blev han baade forskrækket og vred. – »Vantrow«! sagde han, »er a vantrow? Di kinner mæ ett, de æ næm o hør. Nej, Provsten i Borris, han kinner mæ. Han ved, a haar en gue Trow.« – »Ja, men hvad tror De da«? spurgte Moe. – »Trower«, svarede Manden, »a haar aall Dav hat den Trow, te a var bejer end anner Folk.« – – Ja, dødt var her; men snart mærkedes det, at der var ved at ske Forandring. Moe skriver:[1]) »Allerede ved min Tiltrædelsesprædiken var der Mennesker, som blev vakt, og som har Livet til denne Dag. Med Kirkebesøget var det dog kun smaat til at begynde med – – – men lidt efter lidt fyldtes Kirken mere og mere, og efter et Par Aars Forløb var den fuldt besat Søndag efter Søndag. Folk kom rundt om fra, Sønder fra: fra Grindsted, Sdr. Bork, Ølgod, Strelluf, Varde, Nord fra: fra Holmsland, Ringkjøbing, Dejbjerg, og Øst fra: fra Assing, Kibæk, Borris, Bølling og flere andre Steder. Hvert Aar var der Vækkelse i Sognet, navnlig blandt Ungdommen – –.«

1888 byggedes Missionshuset, som er blevet udvidet flere Gange siden, og 1892 valgtes et Samfundsraad. Det bestod af 7 Medlemmer, nemlig: Møller *Jens Petersen*, Snedker *Andr. Jensen*, Tømrer *Troels Christensen*, Karetmager *Kr. Siersbæk*, Gartner *Th. Oldager*, Gdm. *Kr. Kjær* og Portør *Christensen*. De sidste tre er nu gaaet hjem til Gud, og andre af Samfundet har indtaget deres Pladser.

Moe sørgede for at faa gode fremmede Talere hertil, som kunde hjælpe til at raabe Sognet op. Endnu huskes af adskillige *Vilh. Becks* Møde paa Gustav Johnsens Toft d. $^{2}/_{8}$

[1]) »Ebenezer« S. 64.

1891, hvor en mægtig Skare Mennesker var samlet fra en vid Omegn. – Det var ved denne Lejlighed, at Anton Poller og Anton Rebslager ved Mødets Begyndelse stod i en Udkant af Forsamlingen og takserede de fremmødte, blandt hvilke de mente at finde Folk af alle Samfundsklasser. – »Om det saa skal være en Kromand, saa er han her«, siger den ene af dem og nikker i Retning af Talerstolen, i hvis Nærhed der stod en bredskuldret, fyldig Mand med et kraftigt Skæg i et rødmosset, friskt Ansigt. – Jo, det var de godt enige om. Stor blev derfor deres Overraskelse, da »Kromanden« et Øjeblik efter traadte frem og begyndte Mødet. Det var Vilh. Beck, Indre Missions Høvding.

– Ogsaa andre af Indre Missions gode Kræfter huskes for deres kraftige Vidnesbyrd under de Besøg, de aflagde i Sognet. Men det var nok, hvad man let skønner af Folks Udtalelser, »vor ejen Præst«, som de store Virkninger skyldtes. Han virkede ved Missionshusets Søndageftermiddagsmøder, hvor han gerne selv talte, ofte over en af Davids Salmer, og hvor han fik Folk sat i Gang med at synge. Han virkede ved sin daglige Færd, hvor han vidnede for, hvem han traf paa. Det var ikke alle, der holdt af at træffe sammen med Præsten; men skete det for dem, at de ikke kunde undgaa ham, og de derfor rustede sig til kraftig Modstand, om han skulde prøve paa at ville omvende dem, da hændte det for baade den ene og den anden, at hans jævne Tale og Væsen ganske afvæbnede dem. Mest virkede han ved den levende, kraftige Forkyndelse i Guds Hus Søndag efter Søndag. – Ikke saa underligt, at den var levende! Moe har engang selv sagt, at han samlede sine Prædikener paa Landevejen mellem Skjern og Tarm, begyndte Mandag og var færdig Fredag. Her gav han sig i Samtale med, hvem han mødte; ofte var det farende Svende; men den Slags forstod han sig netop særlig godt paa; han havde jo selv været Skibstømrer i sine unge Dage. Tit viste han Gæstfrihed mod

dem, og det var ikke saa sjældent at se ham komme trækkende med et Par til Søndagsgudstjenesten. At den Slags Folk ikke altid regner sig blandt de ringeste, er følgende Historie et Vidnesbyrd om. — Moe traf engang ude ved Broerne en Haandværkssvend og kom i Samtale med denne om Guds Ord. — »Ja, det tror jeg ikke en Døjt af«, siger Svenden; »det passer jo ikke«. — »Saah«, siger Præsten, »kan De da nævne mig noget af Bibelen, som ikke passer?« — Ja, det kunde han da: »Staar der ikke om Moses, eller hvem det nu var, at han slog med en Stok i Vandet, og saa skiltes det ad? Tror De, Vandet her vilde skilles ad, dersom jeg gjorde saadan?« — »Nej«, svarede Moe, »det vilde det vel ikke; men De er jo da heller ikke Moses.« — »Tak skal De ha'«! sagde Svenden krænket, »jeg holder mig for lissaa go' Karl som Moses!« —

Ofte anvendte Moe Oplevelser af den Art i sine Prædikener, og det blev de jo ikke kedeligere af; men Trækkene behøvedes forøvrigt ikke til at modvirke Kedelighed; for den fandtes ikke, hvor Moes Røst lød, dertil var Forkyndelsen altfor aktuel. Den tog Tilhørerne, hvor de var, og som de var, og afmalede dem, saa de saa sig som i et Spejl. —

En Mand, som ikke vilde gaa efter »den tossede Præst«, men omsider havde ladet sig overtale til dog blot en enkelt Gang at høre ham, sad under Prædikenen og spekulerede paa, hvor vel Moe kendte ham fra; for det var da tydeligt, at det var hans Indre, Præsten nu stod og beskrev for hele Forsamlingen, og jo længere Prædikenen skred frem, des mere rasende blev Manden; men trods sin Vrede kom han dog igen Søndagen efter. — »Naa«, spurgte man ham saa, »hvad synes du egentlig om vor Præst?« — »Det skal jeg lige sige jer«, svarede Manden, »nu gaar jeg i Kirke næste Søndag igen, og hvis han da prædiker ligesom de to Gange, jeg *har* hørt ham, saa rejser jeg mig op og spytter ad ham og tager min Hat og gaar.« Det gjorde han nu ikke; for

under den tredie Prædiken sank han sammen i Angst for sin Synd. Guds Ord havde ramt Samvittigheden. Nu ønskede han snarere at spytte ad sig selv end ad Præsten, og der kom en svær Sjælekamp for ham, inden han fandt Fred og Hvile ved Jesu Kors som en benaadet Synder.

Han fik ikke gjort Alvor af at demonstrere i Kirken; men der var dem, som gjorde det. — Moes første Præsteaar i Skjern faldt i »Provisorietiden« med de urolige politiske Forhold. Ogsaa i Skjern sang Ungdommen paa Gaden:

»— — Op med Estrup, Schawenius og Ravn;
men det skal være paa en Lygtepæl;
for de gør ingen Gavn —«

og ogsaa her fandtes »Skattenægtere«, som mente Staten uberettiget til at opkræve Skatter, naar disse ikke havde Hjemmel i en lovligt vedtaget Finanslov. Men Pastor Moe var *Højremand*, og det lagde han ikke Skjul paa, heller ikke paa Prædikestolen, hvor han allerede i Slutningsbønnen efter sin Tiltrædelsesprædiken bad: »Lamslaa de djævelske Kræfter, som oprører Folket og gør det onde imod Kongen!« hvad der straks bragte en Del til at spidse Øren; da han imidlertid ikke nøjedes hermed, men senere flere Gange i sine Prædikener angreb Skattenægterne, vakte det en Del Forbitrelse, og en Søndag, da Teksten var »Om at give Kejseren Skat«, og Moe formodentlig har »holdt sig til Teksten«, blev det en af dem for meget, hvorfor han midt under Prædikenen rejste sig op, forlangte højrøstet sin Hat inde fra Knagerækken ved Muren og gik derefter med rank Ryg og faste Skridt ud af Kirken; det voldte jo en Del Rabalder, da der ingen Løber var paa Gulvet, og Manden havde Træsko, ja, nogle siger Træskostøvler, paa. Moe gik dog ikke fra Koncepterne af den Grund; tværtimod skal han have givet Manden følgende Slutningssalut med: »Ja, gaa du bare ud af Kirken; men din Skat skal du betale!« — Dette er dog maaske Overdrivelse. Men stærke Udtryk brugte Moe

jo, og baade Aviser og Bøger, Venstremænd og Socialdemokrater, Grundtvigianere og Bornholmere fik det glatte Lag. De stærke Udtryk fra Prædikestol og ogsaa paa Kirkegaard affødte en lang Række Angreb paa Pastor Moe gennem Aviserne og førte ham til sidst en Proces paa Halsen, som han tabte ved Underretten, men appellerede og vandt ved Overretten. –

De stærke Ord kunde for Resten støde selv Pastor Moes varmeste Tilhængere. En af disse passede ofte Præsten op lige efter Gudstjenesten og gik i Rette med ham om det, og han kunde da sige: »Sagde jeg virkelig det. Nej, saadan noget maa jeg sandelig ikke sige.« Men »Naturen gik stadig over Optugtelsen«, og Udtrykkene blev ikke mindre stærke. Ved en Missionsuge i Skjern for nogle Aar siden tog Pastor Moe selv denne Sag op, idet han bagefter sin egentlige Tale bl. a. sagde: »Jeg var kun 40 Aar, da jeg kom til Skjern. Det er jo næsten Drengealderen, og jeg bar mig ogsaa i visse Henseender drengeagtigt ad; men jeg blev ogsaa behandlet uforskammet. – Til Trods for min Fremgangsmaade brugte Gud mig dog dengang. Nu da jeg er blevet mere besindig, synes Gud at bruge mig mindre. Dog vil jeg ikke anbefale andre at gaa lignende Veje.«

Nu maa man dog ikke tro, at det var de stærke Ord i al Almindelighed, der fremkaldte Modstanden mod Pastor Moe og tændte et stærkt Had til ham hos mange. Nej, det, der egentlig vakte Hadet, var hans frygtløse Fremstilling af Menneskers Stilling til Synden og hans brændende Nidkærhed for deres Frelse. »Jeg troede, derfor talede jeg« (Ps. 116, 10), det Ord var og er Pastor Moes Motto. Hans levende, virksomme Tro og egen Erfaring af Guds Naade mod en angrende Synder, det var Bevæggrunden til hans Tale – ogsaa til de stærke Udtryk. Hans Hjerte brændte efter at hjælpe andre til den samme Erfaring om Guds uendelige Naade i Jesus, som var blevet ham selv til Del. Og hvor kunde hans

Øjne straale, naar han afmalede den blodige Frelser, der bar det alt sammen, Spot og Slag og Miskendelse »for min Skyld og for din Skyld«, saa der nu er aaben Adgang til Guds Faderfavn for hver en angrende og træt Sjæl! – Man behøver ikke at have siddet i Aarevis under Pastor Moes Prædikestol for at kunne erkende, at han var »Prædikant af Guds Naade«; for det var let at høre. Og det samme, som skaffede ham Verdens Had, det skaffede ham ogsaa Guds Børns inderlige Kærlighed, og den har han endnu; der sidder mange i Skjern og Omegn, der takker Gud for Pastor Otto Moe.

Mindet om *Pastor Bering*, han, der var Herrens Redskab til at vække Mennesker i Skjern op af Vantroens Søvn i Slutningen af det attende Aarhundrede (S. 24), det lever endnu. *Pastor Moe* var Redskabet til det samme ved Slutningen af det nittende Aarhundrede. – Der foreligger for lidt Materiale om den første til, at der kan foretages en Sammenligning mellem de to nidkære Herrens Vidner; det kunde ellers have været fristende. Men saa meget kan dog siges, at som de ligner hinanden i Nidkærhed for Sjæles Frelse og i, at de fik Lov at se Frugt af deres Gerning, saaledes vil de sikkert ogsaa komme til at ligne hinanden deri, at deres Minde vil leve i taknemmelige Hjerter, saa længe der paa denne Egn findes levende Kristentro. – Maatte den aldrig dø!

ET AANDENS VEJR.

1897, det Aar har en forunderlig Klang i mange Skjernboers Øren, og det hænder ret jævnligt, naar man taler med et troende Menneske om Livet i Gud og spørger, naar det begyndte for vedkommende, at man da faar Svaret: »Det var i 97.« Men at skildre det Aandens Vejr, der da gik hen over vort Sogn, skildre det saadan, som det oplevedes af den enkelte med Samvittighedsuro og Skyldfølelse over for den levende Gud, med en famlende, begyndende Tro, med en Strøm af Tak og Jubel over Erfaringen om Guds Naade i

Jesus Kristus — eller maaske med brudte Løfter og en aldrig stillet Sjæletørst, — skildre det, saa de, der levede med deri, kan sige: »Ja, saadan var det!« det er en vanskelig Sag. Men Skjern Sogns Historie kan nu ikke skrives, uden at 97 maa med, og saa maa vi da i Lag med det.

Begyndelsen, det skal siges med det samme, den hedder *12 Aars forudgaaende Præstegerning ved Pastor Moe.* I den Tid blev Sognet »raabt op« til at høre, ja, mere end det: De tolv Aar var en stadig Vækkelsestid, hvor ikke faa Mennesker blev vakt op af Syndesøvnen og omvendt til Gud, og maaske endnu flere var der, som foreløbig kun var naaet til det første Stade. Som Helhed var der naaet det, at man »sov« ikke trygt mere i Skjern; der var vakt Uro om Salighedsspørgsmaalet, saa da nogle af Indre Missions Venner sidst paa Aaret 1896 talte med Pastor Moe om at faa en Missionsuge, da kunde de anføre som Grund: »Vi har en Følelse af, at der gaar mange her i Sognet, som blot behøver et lille Stød for at falde sammen i deres Egenretfærdighed og Selvsikkerhed og søge Frelse«, og det viste sig siden at passe paa en Prik. — Men Moe vilde ingen Missionsuge have. »Der prædikes nok i Skjern«, sagde han; »det er ikke mere Prædiken, der trænges til.« Da kom Fru Moe de hellige til Hjælp. »Der er du for en Gangs Skyld enig med Djævelen, Otto«, sagde hun; »for han vil heller ingen Missionsuge have!« — Det var nok; det Kompagniskab vilde Moe ikke i, og saa blev der bestemt Missionsuge.

At der som Aarsag til Vækkelsen kan peges paa inderlig og vedholdende *Bøn* om en saadan, siger Vennerne nej til. Tværtimod talte de forud ofte om, at de havde saa ringe Kærlighed; men der var alligevel en Del *Forventning* over Guds Børn, og naar de drøftede sammen, hvad der nylig var sket af forunderlige Ting i Esbjerg, og hvad der i Januar skete i Dejbjerg, saa kom det Suk uvilkaarligt frem fra deres Hjerter: »Maatte der blot ske noget lignende hos os!«

SKJERN KIRKES INDRE

Søndag d. 24. Jan. ventedes Pastor *Mygind* og Jødemissionær *Bauer* hertil for at holde Møde. I Ugen forud var et Par unge Mænd blevet vakt ved en Sammenkomst hos Portør Christensens (S. 105), og en stærk Forventning om, at Herren snart vilde lade dem se store Ting, var ved denne Lejlighed over alle de tilstedeværende. Om Vækkelsens Begyndelse berettes i følgende Brev fra denne bevægede Tid, skrevet af en Skjernbo:

»Skjern d. 27. Jan. 1897.

— — — »Herren har gjort store Ting imod os, derfor er vi glade.« Med disse Ord af David vil jeg begynde, da jeg tror, at det kan siges med Sandhed.

Vækkelsen fra Dejbjerg og Hanning kastede ligesom en lille Smule Røre hen over Skjern, og et Par unge Mennesker blev sikkert nok omvendt i Slutningen af forrige Uge. Saa kom Søndag og, som du ved, Pastor Mygind og Jødemissionær Bauer. Mygind prædikede i Kirken om Form., og Kl. 4 var der Møde af dem begge i Missionshuset, som var godt fyldt; nogle stod op. De fleste havde vist allerede da Følelsen af, at Herren var særlig nær, og at der vilde ske noget stort; saa blev der bekendtgjort Møde igen til Kl. 8, og Missionshuset var da igen omtrent fyldt. Der var saa Prædiken af dem begge, som sluttede omtr. Kl. 10, men med den Bemærkning, at der bagefter vilde blive sunget og talt med hvem, som havde Lyst dertil. Bauer gik ind i Samtaleværelset, hvor *der snart kom saa mange, at han vanskeligt kunde overkomme at tale med flere den Aften.* Resten, som blev, samledes saa i den store Sal til Bønnemøde. Der blev spurgt, om der var nogen, som ønskede Forbøn, og flere meldte sig, baade Guds Børn og Mennesker, som ønskede at blive det, *og mange blev frelst.* Det var en underlig Nat (da for mig). Hvor stod jeg den første Tid med Vantro og Tvivl i min Sjæl; *det var en saa fremmed Maade,* som blev brugt. Jeg maatte bede, at der dog ogsaa maatte blive en Velsignelse

til mig, og mit Hjerte blev ogsaa stille, saa jeg kunde glæde mig over, hvad der skete. *Mange Mennesker fik Fred med Gud,* hvor mange kan jeg ikke sige, da jeg jo ikke er Hjertekender — — — skulde jeg nævne et Tal, kan jeg skrive ca. 20, mange vil vist sige flere; men hvor meget der saa er Hvede, og hvor meget Avner, kender kun han, som har Kasteskovlen i sin Haand. Dog sikkert er det, en stor og velsignet Gerning blev gjort af Herren, underlig for vore Øjne.«

Pastor *Moe* skriver om dette Møde,[1]) at han var selv i Varde for at prædike; men han havde overladt de tilrejsende Talere Kirke og Missionshus, og da han kom hjem igen, fandt han Sognet i stærk Bevægelse. Der var ved Mødet blevet arbejdet til Kl. 3 om Morgenen. »Nogle var blevet omvendt, og de troende stod tvivlende overfor Bevægelsen. Der var *Toner i Forkyndelsen, som var dem fremmede.*« — Moes og Brevskriverens Udsagn stemmer her overens, og naar Vækkelsen holdtes i et sundt Spor, mener Moe, at dette navnlig skyldtes »det Samfundsraad, der nogle Aar forinden var dannet, og som var vel funderet i Guds Ord og den lutherske Dogmatik.« — At det er vanskeligt at nævne Tal, naar det drejer sig om den Slags, fremgaar af, hvor forskelligt Virkningen af ovennævnte Møde bedømtes. Moe siger, *nogle* var blevet omvendt, Brevskriveren 20; en af dem, der har meddelt om 97, anslaar Tallet til 50, og jeg har endog hørt nævnt 80. Bedst er det maaske at lade være at tælle og nøjes med at sige, at der var gjort en god Begyndelse. Adskillige i Skjern føler sig fra den Dag i Taknemmelighedsgæld til Pastor Mygind og Missionær Bauer. De, som meddeler om denne Tid, siger: »Da Mødet om Eftm. begyndte i Missionshuset med Salmen: »Hvo vil med til Himmerige« var det, som der gik en elektrisk Strøm igennem den store Forsamling, en underlig Stemning greb alle, det var Følelsen af at være under Guds Aands Magt. Mange havde gaaet og

[1]) »Ebenezer« S. 65.

været vakt i længere Tid uden at kunne faa gjort Alvor af at overgive sig helt til Herren. De følte i særlig Grad, at nu havde han Bud efter *dem*, og en Mængde af dem fulgte Indbydelsen, da den siden gennem Ordets Forkyndelse lød til dem: Du maa komme til Jesus, som du er. Her kræves ikke langvarigt Arbejde paa Selvforbedring først, ikke *saa* mange Taarer eller *saa* megen Syndserkendelse. Føler du blot din Synd som en Byrde, føler du Hjertet tomt og fattigt, længes du efter Frelse og Fred, saa se paa Jesus, og kom til Jesus! Han kan stille din Sjæls Trang. Men du maa komme nu og komme, som du er.«

Efter denne Begyndelse fortsattes der nok saa stilfærdigt i Tiden til Missionsugen; men Røre var der stadig, hvad følgende Brevuddrag viser:

»Skjern d. 1. Febr. 1897.

— — — I Aftes (Søndag) var der Kl. 8 Møde i Missionshuset. Der var ingen Taler, heller ikke, hvad man kalder for Samtalemøde; der blev nok baade begyndt og sluttet med Bøn samt læst en Del Guds Ord; men ellers var det fuldstændig frit; vi gik omkring og talte sammen, talte og bad med nogle af de Mennesker, som sagde, at de vilde høre Herren til. *Ogsaa den Aften var forunderlig skøn, — — vi tør tro, at flere fandt Fred med Gud, rensede i Christi Blod.*«

Mødet, her er Tale om, er altsaa holdt Søndagen efter Vækkelsens Begyndelse.

Et andet Brevuddrag viser os lidt af Stillingen hos de unge Mænd:

»Skjern d. 5. Febr. 1897.

— — — I Aftes var jeg til Ynglingemøde; vi har vist aldrig før været saa mange en Aften. Samtaleværelset var helt fuldt, naar der da ingen skulde staa op. Vi havde det ogsaa rigtig godt. Guds gode Aand var iblandt os, og Samtalen om Vejen hjemad til Faderhuset gik meget livligt.«

Ogsaa Sønd. den 7. Febr. var der ekstra Møde. En af

Meddelerne fortæller, at der ved det sædvanlige Møde om Eftermiddagen var blevet sagt, at der vilde være Lys og Varme i Missionshuset om Aftenen, dersom nogen vilde gøre Brug deraf. Han havde dog ikke dengang tænkt særligt derover, men var om Aftenen gaaet om paa Missionshjemmet. Man kunde vel ikke saadan samle Folk uden Talere! Stor var derfor Overraskelsen og Glæden, da der Kl. godt 8 kom Bud, at man skulde komme om i Missionshuset; det var fuldt af Folk. Saa skiftede igen Bøn og Sang, Læsning af Guds Ord og korte Vidnesbyrd; ogsaa den Aften blev der Syndere frelste, og jo nærmere man kom Missionsugen, des stærkere blev Forventningen om, at der vilde ske endnu større Ting.

Den skulde begynde Sønd. d. 14. Febr. I nedenstaaende Brevuddrag er det ydre Program fremsat, og det indre er ogsaa antydet:

»Skjern, Lørdag Aften[1])

— — — vi faar nu — om Gud vil — Møde hver Aften. — Følgende skal tale, om vor Fader giver dem Naade dertil:

Søndag	Pastor Pedersen, Sdr. Onsild Kl. 10 i Kirken, Kl. 4 i Missionshuset		
Mandag	Aften	Kl. 7	Anders Chr. Jensen, Bøvling
Tirsdag	»	»	Laust Brun, Harboøre
Onsdag	»	»	Ravens
Torsdag	»	»	Pastor Boeck
Fredag	»	»	Pastor Norup
Lørdag	»	»	Ravens
Søndag	Kl. 10 i Kirken Gam, Herning.		

Ravens bliver her desuden vistnok det meste af Ugen. Christen Jakobsen, Esbjerg har ogsaa lovet at komme, da i det mindste den sidste Søndag, Clausen fra Varde maaske ogsaa. Lars Ulrik ventes at komme til Stede lidt; men derom haves dog vist ikke noget bestemt Løfte. — Det var nu Ta-

[1]) Er nok Lørdag d. $^{13}/_{2}$.

lerne, men hvad Tilhørerne? Hvem og hvor mange mon der vil komme af dem? Men fremfor alt er det jo Guds Aand, Guds Velsignelse, det kommer an paa.«

– Og Guds Aand kom og Guds Velsignelse med den. Det mærkedes allerede ved Gudstjenesten i Kirken Søndag Form.; men især mærkedes det ved Eftermiddagsmødet i Missionshuset. Fra flere Sider i den store Forsamling hørtes undertrykt Graad, og mange aandeligt ligegyldige Mennesker blev ved dette første Møde revet ud af deres Ligegyldighed og begyndte at søge Herren.

Pastor *Moe* skriver herom[1]):

»– – saa kom Missionsugen – –, og da brød der et Aandens Vejr løs, som jeg aldrig havde tænkt mig at skulle opleve. Om Søndagen ved Mødet om Aftenen i Missionshuset mærkedes Vejret som et stille Aandens Sus, en herlig Indledning til det stedse mægtigere Vejr. Jeg kan ikke sige, at de Taler, som holdtes, udmærkede sig ved særlig Dygtighed og Kraft, nogle var endog ret tarvelige og ingen i mindste Maade at ligne ved Simon Peters Pinseprædiken; men Virkningen var mægtig, og man kom uvilkaarligt til at tænke paa Pinsefesten i Jerusalem. Salighedsspørgsmaalet stod saa at sige malet paa alles Ansigter, Folk lyttede med Begærlighed efter at faa Besked, villige til at gøre efter Ordet. Aften efter Aften fyldtes Huset, ja, de sidste Dage af Ugen ogsaa hver Formiddag. Saa kraftig var Bevægelsen, at gamle Folk og syge, som laa hjemme i Sengene, ogsaa omvendte sig; endog Børneverdenen var med i Bevægelsen og fulgte levende med ved Møderne i Missionshuset.« – Saa vidt Pastor Moe. – Her kan tilføjes om Børnene, at ligesom de voksne jo kun kunde tale om Vækkelsen, hvor de mødtes i denne Tid, saaledes var det ogsaa med Børnene; i Frikvartererne i Skolen sang de Vækkelsessange og drøftede, hvem der nu sidst var blevet omvendt. Ved Eftermøderne i Mis-

[1]) »Ebenezer« S. 65.

sionshuset havde de deres egen Krog oppe paa Loftet, hvor de af dem, som vilde tjene Jesus, vidnede for og bad med dem af deres Kammerater og Veninder, som var bedrøvede, og ogsaa blandt Børnene var der dem, som i denne Tid fik et aandeligt Gennembrud til personlig Tro paa deres Frelser. Nogle vil vel kalde det usundt Sværmeri; men det er en Kendsgerning, at det for adskillige af dem har holdt til denne Dag.

Om Missionsugens Forløb taler ogsaa følgende Brevuddrag:

»Skjern d. 18. Febr. 1897.

— — — Hidtil har Gud paa en forunderlig stor Maade velsignet os, *mange, mange Mennesker finder Fred med Gud, og andre vækkes til Bevidstheden om, at de gaar paa den brede Vej.* Det er en underlig Tid; for en hel Dels Vedkommende er det, som de slet ikke kan staa imod længere, men maa give Jesus deres Hjerter; andre slaar det naturligvis ogsaa fra sig, nogle i Vrede, andre med Spot og Grin. Men trods det er jeg vis paa, at flere bliver omvendt hver Aften. — — Mandag Aften var her foruden A. Chr. Jensen — Jødemissionær Bauer, og de sidste to Aftener har — foruden de, jeg skrev sidst — Peder Pedersen fra Fyn været her. — Vi plejer at holde Møde til over Midnat.« —

— Da Missionsugen sluttede, fortsattes endnu en Uge med hjemlige Kræfter og hvad Hjælp, man ellers kunde faa; stadig fyldtes Missionshuset, og stadig bredte Røret sig. — Følgende Brevuddrag mangler Datoangivelse, men er sikkert skrevet Onsd. d. $^{24}/_{2}$, altsaa i Ugen efter den egentlige Missionsuge:

»— — Mødet[1]) varede til mellem halvtre og tre, det seneste jeg nogen Sinde har været til Møde i Missionshuset. — — En gammel Mand — — blev straalende glad, saa det lyste ham ud af Øjnene. Paa Spørgsmaalet, om han nu troede,

[1]) Formodentlig Mandag d. $^{22}/_{2}$.

at Jesus slog til for ham, svarede han: »Ja, nu troer a et.« En ældre Kone — — blev ogsaa jublende glad. Hun græd af Glæde. Ogsaa mange yngre og helt unge fandt Fred. H. S. blev der ogsaa talt med og bedet for. Da han forlangte det, var han saaledes, at han rystede og græd som et Barn, den gamle hvidhaarede Mand. Det lykkedes dog ikke for ham ret at komme til at hvile i Naaden. Gid det snart maatte ske! — Sidst i Aftes var jeg omme hos R.s. Omtrent Kl. 12 kom deres Pige fra Pigemøde og fortalte, at to maaske tre fik Fred der. — Atter da blev Kl. 3, inden jeg kom hjem.« —

Det var en forunderlig Tid! saadan lyder Omkvædet bestandig, naar Samtalen mellem troende Mennesker drejer ind paa hine Uger i Vinteren 97. Det var en Sangens Tid, siger de ogsaa. Ved Dag og ved Nat klang Sangene ud fra Missionshuset og ud fra Hjemmene. Det var de gamle Kærnesalmer i Salmebogen, det var Sange af Harboøre-Sangbogen, »æ swot Bog«, som den kaldtes, det var fremfor nogen anden »Kildesangen«:

»Kom hid, hver tørstig Sjæl
og drik af Livets Vand;
:,: du længe nok har drukket der,
hvor Tørsten ej slukkes kan. :,:
Kor: Kom nu til Kilden,
kom nu til Kilden god,
kom og drik af Livets Flod,
saa faar du Kraft og Mod!

Saa mangen Vandringsmand
har drukket af den før;
:,: o salig Tanke for min Sjæl:
den Kilde bli'r aldrig tør. :,:

Blot drik igen, min Sjæl,
des større Kraft du faar
:,: at svinge Aandens skarpe Sværd,
naar du i Striden gaar. :,:

Naar saa din Strid er endt,
og Kampen kæmpet ud,
:,: skal du faa drikke Livets Vand
i Paradis hos Gud. :,:
Kor: Kom nu til Kilden,
kom nu til Kilden god,
kom og drik af Livets Flod,
saa faar du Kraft og Mod!«

Ja, og saa sang man jo:

»Kimer Himmelklokker,
der er Fryd i Dag;
thi en Sjæl kom hjem fra Sult og Nød — — —«

og den var der ofte Grund til at synge; for de var mange, som fra Sult og Nød i Verden vendte hjem til Faderhuset. Det var der udprægede Verdensmennesker, der gjorde, og det var der Grundtvigianere, der gjorde, og det gjorde en Del, som hidtil havde gaaet med i de lutherske Missionsforeninger uden at være virkelig omvendte Mennesker, især en Del unge, og fra nu af fik de deres Plads i den Indre Mission. — Bevægelsen var saa stærk, at flere af de ældre i Luthersk Missionsforening tænkte paa en Sammenslutning med Indre Mission (S. 101), og som, da en saadan ikke kunde gaa i Lave, forlod deres hidtidige aandelige Hjem og sluttede sig til Indre Missions Samfund. »Dette her er for godt at gaa fra«, sagde de.

Ja, det var en forunderlig Tid! — Kroen stod tom, og Forretningerne stod tomme. Folk havde andet at bestille end at drikke og handle, og kom der endelig en Kunde, saa hændte det, at Forretningsmanden ikke var i Stand til at handle med ham. — Saaledes kom en Dag en Mand fra Landet ind i en af Byens større Forretninger og vilde afslutte en ret betydelig Handel; men Købmanden sad ved sit Skrivebord og græd. Han var ellers ikke af dem, der gik af Vejen

for en god Forretning, men den Dag — nej. »A kan ett handl i Daw«, sagde han.

— Saa var denne Tid ogsaa en *Vidnetrangens og Vidnemodets Tid*, som Guds Børn fra hine Dage ofte med et Suk sammenligner med Nutiden. — Det var ikke blot i Missionshuset, at de troende kunde aflægge Vidnesbyrd om deres Frelser; men det var paa Gader, paa Stationen, i Hjemmene, ja, overalt, hvor de mødte uomvendte Mennesker. Ofte gik de ud til Hjemmene et Par Stykker sammen og vidnede for de vantro, og det var ikke vanskeligt at komme i Gang; man vidste, hvorfor de kom. Nu afdøde Gartner Oldager (S. 105) kom en Formiddag sammen med en anden af Vennerne ind til en ældre Mand i Byen. De traf ikke ham selv. — Han var ikke til Stede, hed det. — Ja, de kunde jo da vente lidt, mente de og satte sig. Der var stille en Tid, saa aabnedes Døren til Soveværelset forsigtigt, og Manden stak Hovedet frem; det gav et lille Sæt i ham, da han saa, at de fremmede ikke var gaaet; fortabt lod han sig falde ned paa en Stol inden for Døren. »Ja, saa kan I godt begynde«, sagde han, »en ved jo, hvad I vil«. Og de begyndte, og han slog fra sig, saa godt han kunde; han var haard, da han kom sig af sin første Befippelse. Til sidst gik han sin Vej i Vrede og flakkede en stor Del af Dagen om ude paa Markerne, Gud og Djævelen kæmpede om hans Sjæl. Om Aftenen kom han dog i Missionshuset, og her sejrede Gud, saa den gamle kunde gaa hjem som et glad Guds Barn.

— Der gik i Omegnen de sælsomste Rygter om, hvad der skete i Skjern. I Skjern Missionshus uddeltes Syndsforladelse for Penge, hed det. Det hele Sogn var nok ved at blive forrykt. Men vilde vantro Verdensmennesker have deres Nysgerrighed stillet — og derfor ringede en af deres hidtidige Venner i Skjern op i Telefonen for at spørge til Befindendet og beklage Staklen, som maatte leve midt i alt det »Helligskab«, — da kunde det hænde, at vedkommende be-

fandt sig særdeles vel deri, fordi han netop lige selv var blevet et helligt Menneske, lykkelig og glad i sin Frelser, og da fik Spørgeren sin Nysgerrighed stillet paa en for ham uventet Maade, og Hørerøret blev hængt paa i en Fart. — Uha, der havde man lige været ved at faa Hovedet midt ind i Hvepsereden!

Verdensmennesker i Skjern var den første Tid ligesom bundne og kunde ingen samlet Modstand gøre; det var dem for vældigt, hvad de saa: Drankere slog deres Brændevinsflaske i Stykker, Kæltringer blev til ærlige Folk, og almindelige skikkelige Medborgere følte sig pludselig som store Syndere, der grædende bad Gud om Naade og Forbarmelse — ja, saadan saas de den ene Dag, og den næste Dag maaske saas de samme med straalende Ansigter, vidnende for andre, at »salig er den, hvis Overtrædelse er forladt, og hvis Synd er skjult«. — Her var nok at forundres over og at blive stille overfor, og der var da næppe heller et eneste voksent Menneske i Skjern Sogn, hvis Samvittighed var uberørt af det, der skete. Men nogle valgte jo saa det ulykkelige Standpunkt at gøre sig haarde, og disse fandt snart hverandre til samlet Optræden. De oprettede Spille- og Danseklubber, og de afholdt Møder imod »Missionen«. Ved et saadant Møde udtalte en af det nyvakte Livs bitreste Modstandere sig omtrent saaledes:

»Det er jo noget af et Aandens Vejr, der er gaaet hen over Sognet; men lad os være forsigtige med at give os sligt i Vold. Det vil sikkert vise sig at være som Skumsprøjt ved Havet en Stormvejrsdag. Saadan noget Skum kan jo nok se ud til at være en Del; men efter kort Tids Forløb er det svundet ind til ingenting; saadan vil det nok ogsaa gaa med det, der nu her har sat Sindene saa stærkt i Bevægelse.«

Ja, saaledes tænkte og ønskede de. — Den gamle Herrens Tjener, Indre Missions Ven, Biskop V. Gøtzsche i Ribe ønskede bedre, da han Efteraaret 1897 afholdt Visitats her.

Det hedder i Visitatsprotokollen:

»1897 d. 11. Novbr. visiterede jeg i Skjern Kirke, hvor en meget talrig Forsamling var til Stede, og hvor Sognepræst Moe prædikede over Mat. 5_{13-16} om Herrens troende som Jordens Salt og Verdens Lys. Den konfirmerede Ungdom var talrigt mødt og var vel oplyst og fulgte Katekisationen med god Forstaaelse. — Herren, som har ladet saa kraftigt et Christenliv fremvokse her, opholde det i Naade og give det Fremgang!« —

PASTOR WESTERGAARD

TREDIVE AAR EFTER.

Der er nu henrundet 30 Aar siden hin forunderlige Tid. — Hvordan er det saa gaaet? Var det i 97 vakte Liv som Havets Skum en Stormvejrsdag?

Nej, Gud ske Lov! — Det havde mere Bestandighed, end dets Fjender spaaede.

Vel var der dem, som syntes at være kommet med i de frelstes Skare, men som siden faldt fra. »Demas forlod mig, fordi han fik Kærlighed til den nærværende Verden«, klager Paulus i 2. Thim. 4_{10}. — Vennerne i Skjern klager ogsaa over en og anden »Demas«, som forlod Herren af Kærlighed til Pengene eller Nydelsessygen eller Æren blandt Mennesker. Og skulde disse Blade falde i Hænderne paa en saadan »Demas«, da skal de sige til ham, at »Kilden bliver aldrig tør«, saa hans Sjæletørst kan stilles endnu. Gud kalder endnu ad ham. »Om vi er utro, da forbliver han dog tro« (2. Thim. 2_{13}). Men hans Kalden vil

engang høre op, og fulgte man den saa ikke, mens Tid var, da stilles Sjæletørsten aldrig.

Der var ogsaa i hine bevægede Dage Mennesker, som gjorde Tilløb til at komme ind i Guds Rige, som gav Herren Løfter, at nu skulde det være, nu vilde de; men de glemte at opfylde deres Løfter, og deres Ungdomsvenner, som gjorde Alvor af at overgive sig helt til Gud, de klager over dem som Paulus over Galaterne: »I var godt paa Vej; hvem har hindret eder i at adlyde Sandheden?« (Gal. 5_7). — Ja, hvem og hvad det end var — Sjælens Tørst har det ikke stillet! Naar nu disse Blade falder i Hænderne paa dig med de ubetalte Løfter og rører ved et Ungdomsminde, da vil de sige til dig: Er du ikke selv klar over nu, at

»du længe nok har drukket der,
hvor Tørsten ej slukkes kan?
— Kom dog til Kilden!«

Gør Alvor af det nu! Det kan let blive for sent. — Tænk engang efter, hvor mange der allerede er gaaet bort af dine jævnaldrende, som du oplevede disse Tider sammen med! Hvis det var dig, hvor vilde du saa have været nu? — »Betal den Højeste dine Løfter!« Ps. 50_{14}.

— Men som Helhed maa det siges, at hvad der skete med Mennesker i 97, det har holdt til i Dag, saa den Paastand har heller ikke passet, at det Liv, der var vakt, vilde svinde med den Præst, som havde været Redskab til det. Pastor Moe forflyttedes 1901 til Sdr. Bjært og efterfulgtes her af Pastor *Westergaard*, og denne er siden afløst af den nuværende Sognepræst *S. Andersen* fra 1908. Men Indre Missions Trosliv i Skjern er stadig friskt. — Nu skal det ogsaa siges, og Vennerne siger det med Tak til Gud, at vel skiftede Personerne i Præsteembedet; men den Aand, som drev Præsterne, forblev den samme. Var her kommet ligegyldige Præster, er det ikke saa godt at sige, hvordan det var gaaet (sammenlign hermed S. 28 og 81), selv om vi vel ved, at Gud ogsaa

da havde været mægtig til at bevare dem, der *vilde* bevares i hans Samfund. — Men Paastanden om Livet som Menneskeværk har altsaa vist sig ikke at holde Stik lige saa lidt som den førstnævnte.

Derimod blev det under Vækkelsen flere Gange stærkt betonet af Ordførerne i Kirke og Missionshus, at de, som i en saadan Tid gjorde sig haarde overfor Herrens Kald, vilde faa meget vanskeligt ved siden at tage imod hans Naadestilbud, og den Paastand er i sørgelig Grad slaaet til. Det er ikke mange af de bitre Modstandere fra 1897, der siden er gaaet ind i Guds Rige. — Hvad skal der mon til for at knuse deres haarde Hjerter?

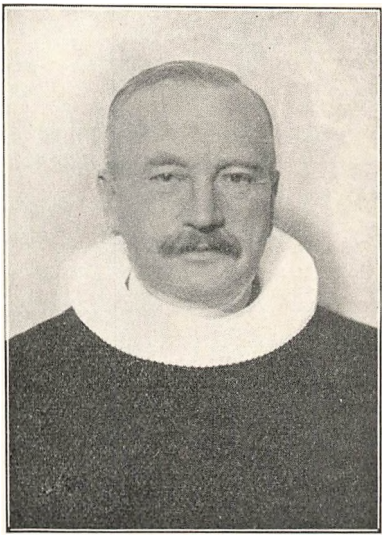

PROVST S. ANDERSEN

— Frelseren bad for sine Fjender, fordi de ikke vidste, hvad de gjorde, da de stod ham imod. Ogsaa sine Modstandere i Skjern beder han for, at deres haarde Sind dog maatte bøjes, saa de kunde faa Del i den Frelse, som han har købt ogsaa til dem med sit Blod.

»Men kan hans Blod og Taarer og al hans Kærlighed
dig ikke overtale, da intet Raad jeg ved — —.«

— — — —

Troslivet i Skjern har, som vi før har set, gaaet stærkt i Bølgegang gennem Tiderne. — Det ligger da nær at spørge, om det Liv, der nu er, vil holde sig, naar det Slægtled, der i sin Ungdom i Slutningen af forrige Aarhundrede grebes saa stærkt deraf, engang gaar i Graven. Der kan være Grund

til at spørge saadan, og nogle gør det med en vis Mistrøstighed, idet de benytter Lejligheden til at synge den bekendte Vise om »de gode gamle Dage.« — Nu, vi vil ikke vise den Tone ganske af. Vi ønsker, at vi havde mere af det *Vidnemod* og den *indbyrdes Kærlighed*, som saa øjensynligt besjælede Guds Børn i hin Tid. — Men vi vil ikke blive kritiksure Klynkepotter. — Vi vil pege paa noget, som lover godt for Fremtiden, og det skal ikke i første Række være den stærke *Organisation* af Arbejdet indenfor Samfundet: Søndagsskole, F. D. F., K. F. U. M. og K. F. U. K., Samtalemøder, Israelsmissionskreds, Sudankreds, de 16 Kredse under Dansk Missionsselskab, Blaa-Kors-Forening, Sygebesøg, Møder for gamle og hvad andet, der er i Gang af lignende Art. Sligt har sin store Betydning; men vi ved, at det slaar ikke til. Nej, vi vil nævne som noget, der lover godt, det, at *Livet gennem de henrundne tredive Aar stadig har fornyet sig*, dels ved, at saa én og saa en anden har fundet Fred med Gud og har faaet sin Plads i Samfundet, og dels ved betydelige *Vækkelser* i Vinteren 1906—07 i Pastor Westergaards Tid og i 1918 i den nuværende Sognepræsts Tid. Men medens Vækkelsen i 97 omfattede alle Aldre, har de sidste to især været *Ungdomsvækkelser*, og der staar nu en Ungdom inden for K. F. U. M. og K., som lover godt, — ikke fordi den omfatter de og de Mennesker, som er saa og saa solide, men fordi der er en stor Del af dem, som helt og afgjort bygger deres Liv paa Klippen Jesus Kristus, og det er hans egne Ord, at hvad der bygges der, det skal staa trods alle Storme (Matt. 7, 25).

Vi vil derfor ikke falde hen i Mistrøstighed; men vi vil love og prise Herren, »vor Bolig fra Slægt til Slægt.«

I to Hundrede Aar har han opholdt en levende Menighed i vort Sogn.

Medens Livet andre Steder pletvis levede op en kort Tid, men atter forsvandt næsten sporløst, stod Herrens Menighed

her fast trods Forfølgelser baade fra Gejstlighed og Politi. Trods store Svingninger op og ned bevaredes stadig her en bedende Flok, der kunde opløfte hellige Hænder for Skjern.

Medens Rationalismens kolde Vinter sænkede sig over omliggende Egne, blomstrede hans Rige her.

Og endnu blomstrer Livet saa rigt som nogen Sinde.

Vi vil takke Herren for hans Gerning gennem de Bevægelser, som bar hans Rige til os: Pietismen med dens stærke Fremhævelse af Omvendelsens Nødvendighed og Brødremenigheden med dens inderlige Hengivelse i Jesu Forsoningsværk, Forsamlingsfolkene, der saa djærvt frembar Vidnesbyrdet trods Spot og Forfølgelse, Luthersk Mission med Budskabet: Det gjorde Gud! og Indre Mission med den fuldtonende Forkyndelse om Synd og Naade, om Guds Gerning ved Daab og Nadver, om Retfærdiggørelse ved Tro og om Troens Frugt: et helligt Liv.

Lovet være Herren for hans Naade imod Skjern Sogn!

Han beviste sin Trofasthed gennem de forgangne Tider, og han bliver den samme, mens Slægter skifter (Ps. 102, 28).

Det lover godt for Fremtiden.

X. AANDELIG VEKSELVIRKNING MED NABOSOGNE

»En Stad, som ligger paa et Bjerg, kan ikke skjules« (Matt. 5, 14). Vort Sogn ligger ikke højt i bogstavelig Forstand, men vel nok i nogen Grad, naar det tages paa aandelig Vis. Derfor har Skjern ogsaa været kendt blandt troende Mennesker over store Dele af vort Land gennem lange Tider.

I Brødremenighedens Tid var Sognet et aandeligt Knudepunkt for hele Jylland, og det var flere Gange Tilfældet, at Mennesker andre Steder fra rejste til Skjern, naar de kom i Syndenød og ikke kunde finde Fred i deres Sjæle.[1]) Det samme har forøvrigt adskillige gjort ogsaa i nyere Tid.

Det er ogsaa et betydeligt Antal af Guds Ords Tjenere, der gennem Tiderne har haft Bopæl i Skjern og herfra er draget ud med Vidnesbyrdet om Frelsen i Kristus. Det var Brødremenighedens Diasporaarbejdere i ældre Tid, og senere har det været Udsendinge fra de lutherske Missionsforeninger og fra Indre Mission. Nævnes skal da ogsaa det ret betydelige Antal Skjernboer, der som frivillige Arbejdere for Guds Rige giver en Del af den Tid, de kan faa tilovers fra deres daglige Gerning, til Guds Ords Forkyndelse i Nabosognene, naar Vennerne *der* ønsker deres Hjælp. – Saaledes virkede Laust og Peder Smedegaard (S. 89) i ældre Tid, og saaledes virker adskillige nu. Men har Skjern givet til Omegnen, saa har det ogsaa modtaget, ja, endog selve Troslivets Begyndelse har det modtaget fra et Nabosogn.

Det er ikke Meningen her at skrive Nabosognenes aandelige Historie, hvad der vilde falde uden for Bogens Rammer;

[1]) Se f. Eks. J. Gøtzsche: En jysk Vækkelses Historie S. 17.

men her skal peges paa *den aandelige Vekselvirkning*, som har fundet Sted Sognene imellem til Velsignelse for begge Parter.

STAVNING.

Det Sogn, som har haft størst Betydning for Skjern, er Nabosognet mod Vest, Stavning. Her blomstrede gennem ca. 100 Aar et rigt Kristenliv, vakt ved den pietistiske Præst Peder Nissen Wedel, der kaldedes til Sognepræst i Stavning i Slutningen af Aaret 1722. Ved sin Tiltrædelse af Embedet fandt han kun aandelig Død og Ligegyldighed i Sognet; men ved Forkyndelsen i Kirken, ved Husbesøg og ved gudelige Forsamlinger, han lod afholde, vaktes der snart Liv i det døde Sogn, ja, ud over Sognets Grænser. Hans Præstebrødre led ham ikke; især var Provst Allerup i Lem fortørnet paa ham, fordi han gjorde Forsøg paa baade med Mund og Pen at faa den gamle ortodokse Provst omvendt. Lange Aktstykker i Arkivet i Viborg fortæller herom. Til sidst fik han for den Uros Skyld, der var om hans Person, Ordre til at lade sig høre for Kong Kristian d. Sjette. Han bævede for det, og hans Modstandere triumferede; men det var de for tidligt paa Veje med; thi faa Uger efter Besøget hos Kongen kaldedes Wedel til hans Hofpræst paa Frederiksborg 1738.

To Aar efter var Brødremenighedens Udsending Gert Hansen i Stavning, og han beretter herfra om Menigheden, »der længe har været kendt over hele Jylland«, at den bestaar af 102 vakte; deraf var de 44 »kære Sjæle«, og de 58 »hørte gerne.« Ved Menighedsplejen var der 4 »Brødre« som Hjælpere.[1]) — Dette var altsaa Frugten af Wedels Virksomhed, og Livet i Skjern (S. 10) skyldtes jo ogsaa ham. Gennem Breve vedblev han efter sin Forflyttelse at holde Forbindelsen vedlige med Vennerne i Sognet. — Et Udtog af

[1]) Storgaard Pedersen: Brødremenighedens Virks. i Hardsyssel. Hardsyssels Aarbog 1910 S. 112.

et af disse Breve aftrykkes her, da det giver et Billede af den Mand, som vor Egn skylder saa meget. Afskrifter af det findes baade i Stavning og Skjern:

»– – Inden vi skriver 1743, tør vi vente, at der vil gives Tegn til sær forunderlige Tider. Derfor mine elskelige Venner! lader os med Flid opløfte vore Hoveder og agte paa Tiden og bruge den lovligen, saa længe vi skal være i Tidernes foranderlige Løb.

Udi 15 Aar og 5 Maaneder var jeg hos eder. Gud ske evig Ære og Ros alene for den Naade, han os beviste tilsammen, formedelst hvilken jeg og inderlig ydmyger mig for vor Frelser og afbeder adskilligt, som dels maatte afskaffes, dels rettes og dels forbedres,

Gud give os mere og mere enfoldig at kende os selv og blive bestandige indtil Enden. Salige ere I, naar I lærer at blive i eder selv arme, usle Syndere, blinde og nøgne uden Jesum. Her bliver ingen i Guds Rige antagne til Undersaatter, uden den er udgaaet ej alene fra Verden, men fornemmelig fra sig selv, har bortkastet al sin Egenretfærdighed, al sin egen Bemøjelse, og hvad indvortes og udvortes et Menneske i nogen mindste Maade kan stole paa. Salige ere de, som søger ej anden Retfærdighed og Fred end den, som den retfærdige Gud af sin uendelige og forbarmende Kærlighed haver oprettet og skænket arme fattige Hjerter i Jesu Død og Blod; thi de kende da baade Faderen og Sønnen, og formedelst Sønnen ere de af Guds Naade antagne elskelige Børn, velbehagelige Sønner og Døtre, som ere Guds Arvinger og Kristi Medarvinger til det evige Liv. – Hvor er det en jammerlig Ting, naar den elendige Sjæl forsøger at hjælpe sig selv, en fordømmelig Vantro, Gud en høj Vederstyggelighed, at Mennesker vil blive Gud velbehagelige og leve gudeligt uden Jesum. – Lad os se bort fra os selv, hen paa Kristum. Der er dem, som over deres egne Virkninger og eget Arbejde lettelig forarger sig paa hinanden; – de finder enten paa det ene eller det andet, som de til det værste kan tænke og mene om andre, især, kæreste Venner, hvor dybt sidder egen Behag og egen Værdighed udi Menneskers fordærvede Hjerter. Ak! hvilken Skade gør slige Ondskaber i Guds Kirke. Gid de maatte kendes, afskaffes og fordømmes, Kærlighed, Enighed, Fred, Taalmodighed, Mildhed og Sand-

hed igen forbinde arme Menneskers Hjerter, saa bliver Kristus Lys og Sol alene, og da skal de med ham tjene hverandre, opbygge til Himmerige paa Sandheds Sti, opmuntre, gavne og befordre.

Mine kære Venner! Jeg skriver eder dette til, dels at erindre eder om vort gamle Kærligheds Samfund i Sandheds Ord, dels at vi endnu maa takke Gud for hans uforskyldte Naade, dels at vi ydmyger os hjerteligen itide under hans vældige Haand og lader os i Kristi Blod afto fra al Skidenhed, og hvad uordentligt er og Gud mishageligt — dels ogsaa derfor fornemmelig, at vi lader Kristus være Kristus og ikke i nogen Maade hjælper ham, men *tage Hjælp* af ham.

Ellers, kjære Venner! Hvem vil, hvo kan tage sig jer an og forsyne eder med fornødne Ting uden Jesum — Johs. 6, 5—14. —

Nu, velan da! I bliver hos ham, nemlig Jesum, I vil lide med Jesum, I vil dø med Jesum, I vil evig høre Jesum til og leve med ham i Himmeriges Rige, Amen. — Jeg ogsaa med, Amen. Dertil give os vor Frelsermand daglig i det nye Aar[1]) ny Aand og Mod og Kraft og Styrke saa at udtømmes for os selv og for den hele vide Verden, at Jesum alene i os maa leve og over os regere, at vi maa evigt regere med ham.

Alle, alle, alle i Stavning Sogn hilses hierteligt fra mig. Hvad jeg vil ønske, vil jeg daglig i Bønnen frembære og lægge ned for Jesu Fødder. Jeg vil og bede, at I ej forglemmer den, som eder vil vel, og som sørger for eder i Herren, at I maatte høre Herren til.

Vore Bedetimer glæder jeg mig ved endnu, og jeg hører om eder, at I holder eder endnu kærlig tilhobe. Tager mig med i eders Forsamling, og udelukker ingen, som vil ind. — Tiden nærmer sig, at vi kan komme tilsammen og der aldrig mere skilles fra hverandre, og efterdi Tiden er knap, da lader os ile, løbe, være beredte at tage imod Brudgommen og gaa ind med ham til Bryllupet. Herrens Velsignelse være rigeligt over eder, gamle og unge, store og smaa. Monsr. Lakjær er en herlig Kristen. Han kom til mig Juleaften, og jeg blev saa glad, som hele Stavning Sogn kom til mig.

Hilser fra os den kjære *Hr. Balslev* (Wedels Efterfølger

[1]) Brevet er skrevet paa Wedels Fødselsdag, vistnok 1742.

i Stavning) med sit ganske Hus, Mikkel Knude og hans Hus, Ole Frandsen (Folk fra Skjern; se S. 11), Christen Rytter, Mads Skræder i Husby, fornemmelig Hr. Milter i Ringkjøbing[1]) og Jomfru Joh. Ehlers, som jeg begge hjerteligen elsker. Gud være Tak! – Hr. Milter kom til Ringkjøbing; det kan Hee Sogn nyde godt af.

I Jesu Navn er jeg alles oprigtige Broder

Peder Wedel.

Vi har her Billedet af en nidkær Herrens Tjener, der trods sin nye og større Virkekreds ikke glemmer sine gamle Venner i det fattige og fjerne Vestjylland, men gerne fremdeles vil være dem til nogen Hjælp. Vi tør ogsaa af Brevet formode, at han har været en ydmyg Mand, og at han har været glad ved at komme i de helliges Kreds, har været ret en Samfundsmand.

Hans Efterfølger i Stavning *Andreas Balslev* blev kaldet efter Henstilling af Regeringen (sikkert har Pastor Wedel haft en Haand med deri), »paa det at Menigheden, som alt havde faaet Smag paa denne Lærdom (Pietismen), skulde derudi stedse fremture.«[2]) Pastor Balslev faar 1752 følgende Skudsmaal af Biskop Brorson:

»Hr. Andreas Balslef, Sognepræst for Stafning Menighed – – er en retsindig og velbegavet Lærere og kunde ved Guds Naade forestaa større Meenighed i Kiøbstad eller paa Landet.«

Han kaldes af Brødremenighedens Udsendinge for »Ven«, men har vistnok været betydeligt mere stilfærdig end Formanden.

I næsten 40 Aar var han Menigheden en nidkær Præst, og i 1787 sørgede han for at faa en god Afløser, idet han søgte om at faa Lars Graversen Brøllund til Efterfølger. Det ansøgte bevilgedes, Brøllund blev Sognepræst i Stavning, og kort efter døde Balslev.

[1]) Milter Andersen, Sognekapellan i Ringkjøbing fra 1739.
[2]) Storgaard Pedersen: Brms. Virks. i Hardsys. Hardsys. Aarb. 1910 S. 106.

Pastor Brøllund var Brødremenighedens gode Ven. Missionærerne kaldte ham »Broder«. I sin Ungdom havde han i flere Aar været i Huset hos Pastor Saxtorph i Kjøbenhavn (S. 43), og Livet i dette gode herrnhutiske Præstehjem havde betydelig Indflydelse paa ham. Han var en enfoldigt troende Kristen, ubesmittet af den rationalistiske Aandsretning, som ellers paa dette Tidspunkt havde begyndt at brede sig stærkt blandt Landets Præster.

En Embedsbroder giver ham følgende Vidnesbyrd:[1])

»Han samlede i en lang Aarrække en elsket Menighed om sig, var inderligt elsket af de fleste, især af dem, som han ved Daab og Konfirmation havde indviet og indledet i Herrens Menighed. De taler endnu med Agtelse og Bevægelse om deres Fader Hr. Brøllund, og naar man taler nærmere med dem om hans Børneundervisning og præstelige Liv, staar Taarerne dem i Øjnene.«

Ogsaa udenfor Sognet virkede han; han var f. Eks. flere Gange Taler ved Brødremenighedens Forsamlinger i Skjern (S. 27).

Paa Listen over Brødremenighedens Tilhængere i Jylland 1801[2]) nævnes fra Stavning:

Pastor Brøllunds
Enken Balslev
Peder Andersens
Niels Sand
Niels Andersens
og desuden 8, ialt 15 Personer.

En af disse nævnes i Franz Lunds Beretning fra 1831:

»I Februar døde den værdige Olding Niels Andersen i Stavning i sit 89. Aar. Han var blevet vakt i sit 20. Aar og havde været til stor Velsignelse.«

1815 flyttede Pastor Brøllund til Stadil, og Præsten der,

[1]) H. Graversen: Lars Graversen Brøllund S. 27.
[2]) Ark. Christiansfeld.

Pastor Skaarup flyttede til Stavning; men fra da af sygnede Livet hen i dette Sogn. Længst holdt det sig i Haelby, hvor Niels Andersen havde boet. De ældste nulevende mindes her *Kr. Krænsen*, som samledes med enkelte andre om Guds Ord og Bøn. Han kom altid med sin »*Johan Arndt*« (»Sande Kristendom«) under Armen; for han kunde bedst læse i sin egen Bog. Fra en lidt senere Tid nævnes *Bodil Kloster* som et uforfærdet Trosvidne, og i 1865 blev Jens Kirkegaard, Ø. Toft vakt ved Vækkelsen fra Skjern (S. 85) og ligesaa vistnok Jesper Tolder, der kort efter drog til »æ Feldt» (Christiansfeld), fordi han troede, at han der lettere kunde leve et helligt Liv. Han kom dog snart tilbage igen; han havde gjort den Opdagelse, at sin syndige Natur kan man ikke løbe fra; den var ogsaa fulgt med til Christiansfeld. Han holdt Forsamlinger i sit Hjem i Mejlby.

I Halvfjerdserne holdt *Provst Gudme*, Skjern, Møde i Sand i Stavning, og Luthersk Mission arbejdede ogsaa i Sognet, men uden større Tilslutning.

Endelig vaktes der igen noget Liv, da *Pastor Moe* 1885 kom til Skjern; en Del Stavninger tog herhen for at høre ham Søndag efter Søndag, og Vækkelsen 1897 satte ogsaa Spor i Stavning.

1898 byggede de Missionshus, og herudfra og fra de helliges Hjem gøres nu Arbejdet med at samle Børnene, de unge og de ældre om Guds Ord.

Vi vil slutte med Pastor Brøllunds Farvel i hans Afskedsprædiken i Stavning Kirke 1815;[1])

»— — Nu Farvel dette Guds Tempel, hvori jeg har faaet saa mange opvækkende og gudhengivne Følelser. O Gud, lad din sande Saligheds Lære stedse her blive prædiket! — — Tak til enhver for denne lange Tid. — Ja, hvem vil jeg ikke ønske Naade og Lykke — *O, Stavning Ungdom*, hvor levende staar du for mig som Børn, der omringer en kær

[1]) H. Graversen: Lars Graversen Brøllund S. 39.

Fader! Hvor rørende har vore Samtaler været til sine Tider baade for os selv og andre. Gid du bevares i Uskyldighed! Voks og tiltag i Jesu Kristi Kundskab, og glem ikke mine Formaninger!«

DEJBJERG OG HANNING.

I *Dejbjerg* havde Brødremenigheden ikke megen Tilslutning. Listen over Tilhængere i 1801 nævner fra Dejbjerg kun Madam Ramsing med Døtre paa Dejbjerglund og Mads Vollesens, ialt 6 Personer. Fra 1851—64 virkede en troende Præst, Provst Jungersen i Sognene; men noget aandeligt Liv synes der ikke vakt. Fra Tiden omkring 1870 meddeles, at enkelte Hjem var fra ældre Tid paavirkede af Brødremenigheden og de gudelige Forsamlingers Folk, og at *Indre Mission* begyndte at komme der i Sognet ved den Tid, og f. Eks. *Dahlstrøm* fik Lov at holde Møder i disse Hjem; men da *Luthersk Mission* kom til Egnen, gik det ved den ældste Indre Mission vakte Liv over til den.

Af troende Mennesker fra den Tid, som gik over til Luthersk Mission, nævnes *Mads Toft* og *Morten Hedegaard*. — Mads Toft (S. 82) var blevet vakt og omvendt i sin Ungdom i Skjern, og han og Morten tog tit en Dyst med Pastor *Wiberg* (1871—80), fordi denne angreb Bornholmerne.

Indre Missions Trosliv i Dejbjerg skyldes i Hovedsagen *Pastor Norup*, der kaldedes til Sognepræst for Dejbjerg-Hanning 1892. Da han var kaldet, hed det i Sognene: »Vi skal ha' en Præst, der er saa lille bitte, men saa gal, saa gal!« Med det sidste Udtryk mentes, at han var af Pastor Moes Slags. Før hans Komme havde en Del taget til Skjern for at høre *Pastor Moe;* om nogen var blevet vakt derved, vides ikke; men ved Norups Forkyndelse begyndte der snart at ske Forandring i Pastoratet. — »Han taler saa meget om Vished«, sagde Folk til hverandre, »og han synes selv at have den.« Det gik efterhaanden op for en Del, at denne

Vished var nødvendig, at »hvis man ikke var vis paa sin Salighed, saa var man ikke salig«, for at bruge en Vending af Pastor Norup. Mennesker kom i Nød med sig selv. De fik deres Synd at se; men en Del var der ogsaa, som fik Naaden i Jesus at se og vandt Visheden; dette skete allerede de første Aar med enkelte; men især skete det for mange i den uforglemmelige Januar Maaned 1897, og Bevægelsen forplantede sig jo, som vi allerede har hørt, til Skjern (S. 111). Ogsaa Livet i Lem skylder Pastor Norup meget. – Pastor Norup døde allerede 1900; han sled sig op i sin Gerning, opfyldt af Iver for Sjæles Frelse og præget af helligt Tjenersind, som han var. Endnu paa Dødslejet optog hans Gerning ham. »For Sandhedens Skyld, lad mig dog komme op!« kunde han raabe i Febervildelse.

Der findes et smukt lille Minde om ham i et Brev, han i 1898 skrev til en af Vennerne i Samfundet angaaende Fastelavnsmødet for unge, hvorom der havde staaet lidt Strid. Det hedder her:

»Husk paa, at de unge er nogle af vore allerbedste Venner, netop fordi de er unge og glade i Herren; derfor kan vi ikke let gøre for meget for dem! Og husk paa een Ting til: Hvor det gælder Herrens store Sag og at glæde Guds Folk, der maa *Penge* og *Ulejlighed* være Biting, saa vidt man formaar.«

Pastor Søbye, som virkede i Dejbjerg-Hanning fra 1900 til 1911, fik ogsaa Naade til at gøre en god Gerning i Sognene, og ogsaa i hans Tid var der Vækkelse.

Hvad der er sagt om Dejbjerg, gælder ogsaa i nogen Maade Hanning og Finderup, at Tilslutningen til Brødremenigheden kun var ringe, og at der først begyndte at komme Liv ved den ældste Indre Mission, altsaa i Tresserne. Af Folk, som da blev vakt, nævnes *Jeppe Bank* (S. 95), *Jakob Degn* (S. 82), *Kr. Nørgaard, Peder Hansen Lærkenborg, Anders Pindvig* og *Jens Lassen*. Og ogsaa her tog *Luthersk Mis-*

sion næsten alt, hvad der var af Liv, da den kom til Egnen. I Finderup byggedes 1876 et stort Missionshus af Luthersk Missionsforening, og herudfra er der gjort et betydeligt Arbejde i Sognene; men Livet inden for *Indre Mission* kom først ret frem igen med Pastor Norup, især i 1897, og baade her og i Dejbjerg gik flere Bornholmere over til Indre Mission.

Indre Missions Samfund byggede Missionshus i Dejbjerg 1898, i Hanning lidt senere, og ud fra disse Huse øves der en betydelig Gerning for Guds Rige.

BØLLING.

Ogsaa her begynder vor Viden om det aandelige Liv med *Brødremenigheden.* Omfanget er ikke stort. Listen over Tilhængere 1801 nævner i Bølling kun Laurids Marups (S. 28), og de er formodentlig kommet *fra Marup i Skjern.* Efterhaanden bliver der lidt flere;[1]) men det ser ogsaa ud til at være Marupfolk. Paa ovennævnte Liste findes for Skjerns Vedkommende (S. 28) *Jens Møkjær* (Marup). Denne Mand havde tre Børn: Kresten Jensen, Peder Jensen og Karen Jensdatter, hvoraf de to første tog Ophold i Bølling. Kresten var Købmand, og hos ham samledes de andre ofte sammen med enkelte flere til Bøn og Sang og Guds Ords Betragtning. *Kresten Jensen* var noget af en Taler, og han mindes ofte ved Møderne at have benyttet Verset: »Lyset er i Verden kommet, ved du ogsaa, at du tror — —« (Nr. 472 i Salmebogen). Karen besad en Afskrift af Pastor Vilh. Birkedals Afskedsprædiken i Sdr. Omme, som de læste sammen. Hun gik stundom over for at høre Provst Jungersen i Dejbjerg. Forøvrigt havde de vist selv ved den Tid en god Præst i Bølling Pastor *N. P. Hansen;* men han døde som en forholdsvis ung Mand i 1856 efter kun fem Aars Virksomhed i Sognet.

[1]) »Bølling afgav en Tid de fleste vakte«, hedder det i J. Lundbyes »Herrnhutismen i Danmark« S. 156.

Siden svandt Livet bort. De ældste nulevende husker ingen hellige Mennesker i Sognet fra Tiden omkring 1870. I de følgende Aar derefter blev der vakt enkelte ved *Luthersk Mission*, men derudover ingen. Sognet havde ellers ikke udue-lige Præster. Baade *Kall* (1865–69), *Olrik* (1869–76) og *Gottlieb* (1876–82) søgtes af de hellige i Skjern (S. 103); men Liv vaktes der ikke ved deres Virksomhed, og Kirke-besøget af indensogns Folk var ringe. Fra 1882–85 var Pastor *Scheel* Sognepræst i Bølling, og ved hans Forkyndelse synes enkelte at være blevet urolige for deres Sjæle.

Under Vakancen efter Scheels Forflyttelse betjentes Em-bedet af *Pastor Moe*, og nu blev der flere urolige Sjæle, ja, selveste den nye Præst, som Bølling fik 1886, Pastor *J. P. Agger* blev bange for sin Sjæls Tilstand, da Pastor Moe vid-nede for ham; han kom ind i en alvorlig Sjælekamp og blev et omvendt Menneske, og saa kan det nok være, der blev taget fat baade i Bølling og i Sædding, Annexsognet. Søn-dag efter Søndag lød nu fra Prædikestolen en klar Forkyn-delse om Synd og Naade. Søgende Sjæle fandt igennem til Fred og ligegyldige blev vakte og omvendte Mennesker.

Men 1890 forflyttedes Pastor Agger. Han skriver i Em-bedsbogen:

»Den 26./7. blev jeg kaldet til Sognepræst for Hygom-Houe i Ribe Stift. Med Taksigelse rejser jeg herfra, fordi vor Herre Jesus Christus rigeligen, ja, over al Forventning har velsignet min Gerning, og fordi vi har tilbragt fire saare lykkelige Aar paa dette Sted.«

Saa søgte Vennerne udensogns til Kirke, for det meste til Skjern, og Pastor Moe har haft stor Betydning for Livet i Bølling.

I 1891 byggedes Missionshus. Sidst i Halvfemserne fik Samfundet en lille Tilvækst af nyomvendte, og 1901 begynd-tes en *Indre Missions Friskole* for Vennernes Børn i Mis-

sionshusets lille Sal, hvad der menes at have haft stor Betydning for Troslivet i Bølling.

Baade i 1913 og i 1921 har der været betydelige Ungdomsvækkelser; men de synes ikke at have haft paaviselig Forbindelse med Skjern og skal derfor ikke omtales her.

LØNBORG-EGVAD.

Den aandelige Vekselvirkning mellem Skjern og Egnene Syd for Aaen hæmmedes i ældre Tid meget ved de daarlige Færdselsforhold over Tarmkjær; dog plejedes der nok i Brødremenighedens Tid en Del Forbindelse med Sogne som Hemmet, N. Nebel og flere (S. 34); men med Lønborg-Egvad vides der ikke at have været aandelig Berøring før i den nyeste Tid.

Brødremenigheden havde, saa vidt vides, ingen Tilhængere i de to Sogne, og den ældste Vækkelse, som kendes der, stammer fra Provst *Jørgen Victor Blochs* Tid. Han var Sognepræst i Lønborg-Egvad fra 1839 til 1855 og en god Ven af de hellige (S. 59). Ved hans Forkyndelse blev nogle opvakte, f. Eks. Møllerfolkene i Foersom; men Vækkelsen synes ikke at være blevet helt afklaret og holdt sig kun kort. Provst Blochs Forkyndelse var ellers baade klar og afgjort, hvad ogsaa kendes i en Prædikensamling, han udgav; den taler klart saavel om Synd som om Naade; men de efterfølgende Præster var ingen Støtte for de vakte, og Livet var ikke stærkt nok til at staa paa egne Ben.

Da *Luthersk Mission* kom til Egnen, fik den en Del Indgang i Sognene, og adskillige blev vakt op til levende Tro. Samtidig eller lidt senere besøgte den ildfulde Vækkelsesprædikant Pastor *Trandberg* Sognene (S. 92), og ogsaa i Skjern holdt han Møder og gjorde et stærkt Indtryk paa mange. Blandt dem, som i *Lønborg* ved ham førtes til Hvile i Troen, var Sypigen *Marie Jensen*. Hun havde været vakt lige fra sin Konfirmationsdag (1872), da de Ord slog ned i

hendes Hjerte: »Lyset er i Verden kommet, ved du ogsaa, at du tror«. Stadig blev disse Salmelinier ved at klinge for hendes Øren og gjorde hendes Sjæl urolig. Hun granskede paa egen Haand i Guds Ord; men først da hun hørte Trandberg prædike, brød Lyset fra det høje klart igennem i hendes Hjerte, og hun fyldtes af en stor Glæde. Som et Vidnesbyrd om den Tids Vankundighed kan nævnes, at hendes Fader gik op og ned i Kostalden og græd over sit Barn, saadan som hun nu var blevet. Han tiggede og bad hende om at blive som før; men hun maatte jo sige nej til hans Bønner; hun kunde ikke vende tilbage; den Vished, hun nu ejede i sit Hjerte, at hun hørte sin Frelser til, den kunde hun ikke slippe. Intet Under, at Pastor Trandberg stod for hende som »en Guds Engel«. Da han var rejst til Amerika, skrev hun til ham og takkede ham for, hvad han havde været for hende. Som Svar modtog hun et Brev fuldt af Glæde og Tak for, at Gud havde brugt ham som Redskab til hendes Frelse. Det var tit saa svært at prædike uden at vide, om det frugtede, skrev han. »De hører nu til Jesu hvidklædte Brudeskare, købt ved hans Blod, døbt til hans Navn, genvundet og genfundet ved hans store guddommelige Kærlighed. — O, Jesus, bevar du nu denne Sjæl blandt dine himmelklare, himmelsksindede Brudejomfruer indtil det sidste! Det er min Bøn for Dem, kære Jesu Ven.«

Blandt andre, der var vakt ved Trandberg, var *Hans Jensen* og hans første Hustru (senere blev han gift med ovennævnte Marie Jensen). Men det var dog først ved at tage til Skjern og sidde under *Pastor Moes* Prædikestol, at han kom igennem til fuld Fred. En Søndag sagde Moe: »Du skulde kaste dig ned paa dine Knæ for Gud; det kan Skjern Præst gøre, saa er du vel heller ikke for god til det.« Det ramte Hans Jensen; han gik hjem og gjorde efter det og fik sin Sag med Gud i Orden. Han og hans Hustru begyndte nu at samle Folk i deres Hjem om Guds Ord, især de unge.

Marie Jensen havde ligeledes begyndt smaa Sammenkomster i sin lille Stue. I Førstningen var de kun en 3–4 Mennesker; men Herren var midt iblandt dem, og Besøget blev snart større. Om Søndagen søgte de regelmæssigt til Skjern til Kirke, og flere blev nu helt omvendt til Herren; nogle af dem er allerede hjemme hos ham; dette gælder ogsaa Hans Jensen og hans første Hustru, de, som var med til at bryde Vej for Livet. Sognets Præst *Pastor Storch* kunde ikke med det nye Livsrøre; men de troende siger nu, at der ogsaa tit blev taget ufornuftigt paa ham. – Han blev for øvrigt senere omvendt. Hans Hustru sluttede sig allerede i Lønborg til de hellige.

I Egvad (Tarm) var Stillingen noget lignende som i Lønborg. Hvad der fandtes af gammelt Trosliv, gik op i *Luthersk Mission*, som har gjort en god Gerning, der især bar Frugt ved Vækkelse i Firserne; da fik den ogsaa Missionshus i Tarm. *Indre Missions Gerning* begyndte først ret, efter at *Pastor Moe* var kommet til Skjern, idet mange da tog over for at høre ham og blev omvendt ved hans Forkyndelse. En af dem fortæller, hvorledes han en Søndag Morgen var gaaet ud at fiske, men paa Landevejen mødte Pastor Moe. »Ved De ikke, at der staar: Kom Hviledagen ihu, at du holder den hellig!« raabte Præsten til ham, og saa fulgte et kraftigt Vidnesbyrd. Manden fik nok ikke fanget ret mange Fisk den Dag. Ordet havde ramt og blev det første Stød til hans Omvendelse. – Nogle af de ved Moe vakte havde i Begyndelsen nogen Tilbøjelighed til at »trække i Moes Klæder«; de passede imidlertid ikke rigtig for dem, og der kom noget unaturligt over deres Optræden; men senere faldt dette helt bort. – Indre Mission fik snart Missionshus baade i Lønborg og Tarm, hvor saa vel Børn som unge og ældre stadig samles om Guds Ord.

En stor Forandring skete for Sognene, da de 1896 fik *Provst O. Boeck* til Sognepræst. Som ung Præst var han

blevet omvendt oppe i Vendsyssel, havde sluttet sig til de hellige og været til megen Velsignelse. De troende i Lønborg-Egvad glædede sig, da han var kaldet, og deres Forventninger blev ikke skuffet; ved sin varme, levende og vækkende Forkyndelse og sin hjertelige, milde Personlighed blev han snart de helliges gode Ven, og adskillige, der før havde været berørt af Ordet, kom ved ham igennem til fuld Omvendelse. — Pastor Moe glædede sig meget derover. En Søndag holdt han i Skjern Kirke »Afskedsprædiken« for Folkene fra Lønborg-Egvad og sagde, at nu kunde de godt blive hjemme ved deres egne Kirker.

I 1897 naaede den store Vækkelses Bølger ogsaa til disse Sogne, og ikke faa Mennesker blev ført til Herren. Siden da er Udviklingen gaaet mere stille; men Livet har stadig holdt sig friskt og kraftigt. Endnu virker Provst Boeck, skønt over de Halvfjerds, med utrættelig Kærlighed i Guds Riges Arbejde; men han ønsker nu snart at trække sig tilbage fra Embedet. Et stort Savn var det for ham og ogsaa for Menighedsarbejdet, da hans Hustru *Fru Boeck* for faa Aar siden saa pludseligt døde. Hun gjorde en god Gerning baade ved Børnegudstjenesten, ved de unges Møder og ved Kvindemøderne, og baade hun og Provsten vil bevares længe i Mindet hos de troende som deres gode Venner og trofaste Herrens Vidner.

BORRIS-FASTER.

Ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede hørte i *Borris* 6 Personer til *Brødremenigheden*, deraf er kun navngivet een Familie: *Morten Madsens*;[1]) men andet vides ikke om aandeligt Liv før noget over Aarhundredets Midte. Ved den Tid boede i *Debelmose* en Mand, som hed *Kresten Kastbjerg*; han hørte til de vakte, og hos ham samledes nogle faa Mennesker til »*Maanedsmøder*«, bl. a. Folk fra *Aanum* og *Albæk*

[1]) Tilhængerlisten 1801.

i Skjern. Her holdt ogsaa *Indre Missions* første Udsendinge deres Møder, f. Eks. Riisbjerg og Kristoffer Hansen, Lars Hansen fra Vildbjerg o. fl., og *Provst Vilstrup* (Sognepræst i Borris-Faster fra 1872—1908) deltog af og til i Møderne, men dog kun i de første Par Aar efter sin Tiltrædelse af Embedet. Da Kresten Kastbjerg gik over til *Luthersk Mission*, trak Provsten sig tilbage og holdt sig ogsaa paa Afstand, da der omkring 1890 atter begyndte at komme noget Liv i Sognet i Tilknytning til *Indre Mission*. Dog kan man ikke sige, at han var ligegyldig. Engang holdt han et Møde i Borris-Krog, hvor der i ældre Tid var Kro og stundom førtes et vildt Liv, og her udtalte Provsten bl. a.: »Jeg vilde ønske, at Folk maatte gaa ud herfra lige saa fulde af Helligaanden, som de før er tumlet ud fulde af Brændevin!«

Begyndelsen til Indre Missions Samfund i Borris i nyere Tid skal have været en hellig Biskolelærer og en hellig Smed. Smeden kom fra Øst og Læreren fra Vest. Smedens Historie skal ikke skrives endnu, men Læreren var den unge *Jens Jessen Jensen* fra Sortekrog i Borris. Han havde i flere Aar opholdt sig *i Skjern* og var blevet omvendt der ved Pastor Moes Forkyndelse. Han skildres som »en elskelig ung Mand, der med sit milde Væsen og kærlige Blik tog de uomvendte unge om Hjertet«.[1]) Han og Smeden begyndte nu Forsamlinger om Guds Ord; snart kom en Slagter med og enkelte andre. Imidlertid drog Jensen bort for at søge videre Uddannelse paa Nørre Nissum Seminarium. Han blev derefter Soldat i Kjøbenhavn, og her blev han syg og døde. Han gik hjem til sin Frelser, men hans Venner savnede ham; de syntes, at der kunde have været saa stærk Brug for den unge, trosvarme Kristen. Endnu er der Mennesker baade i Skjern og Borris og maaske ogsaa andre Steder, der mindes ham med Tak til Gud.

Samfundet i Borris voksede under betydelig Modstand en

[1]) »Skjern K. F. U. M. gennem 35 Aar« S. 15.

stille Vækst. Det gik saa vidt med Forfølgelsen, at man truede med at sulte de hellige ud; men de fortrøstede sig til, hvad en af dem sagde: »Vi har en rig Fa'r; det tænker Verden ikke paa!« Og de blev ikke beskæmmet i deres Tro. Heller ikke fik man dem tvunget til at lade Verden passe sig selv. Nej, der var baade Vidnesbyrd og Sang, hvorfor man ogsaa spottende kaldte Smeden for »Præsten« og Slagteren for »Degnen«; men de lod Folk spotte, og naar saa Søndagen kom, saa vandrede de, ofte i Følge med Folk fra *Sdr. Felding*, til Gudstjeneste i *Skjern Kirke*.

Det vakte en Del Forundring i Byen, da *Stationsforstanderen* blev omvendt; man begyndte at se med lidt andre Øjne paa Missionsfolkene.

1895 byggedes *Missionshus*, og herfra var det, at *Vækkelsen i 1897* gik ud; denne tog især Fart efter et Møde af Pastor *Norup;* en kort Tid saa det ud, som om den skulde mægte at gribe største Delen af Sognet; men det blev desværre alligevel ikke Tilfældet, dog fik Samfundet en betydelig Tilvækst derigennem.

— I *Faster* Sogn boede i Fyrrerne i forrige Aarhundrede Kristen Pedersen Idom,[1]) der var Taler ved gudelige Forsamlinger (S. 63). Han vides dog ikke at have sat Spor i Sognet, og det første aandelige Liv, man nu ved Besked om, træffer vi i Astrupgaarde, hvor f. Eks. Kr. Jakobsen holdt Møder, mens han var Lærer i Herborg, og endnu mindes nogle den gamle Jens Madsen Astrup som en gudfrygtig Mand, der gerne vidnede for andre om Livet i Gud.

Luthersk Mission kom til Sognet først i Halvfjerdserne; de faa hellige Mennesker, som fandtes, sluttede sig alle til den; den vandt ogsaa en Del ligegyldige Verdensmennesker for Guds Rige og gør endnu en betydelig Gerning i Sognet. Gamle Søren Astrup (S. 100) betød meget for Livet, og hans Søn, nu afdøde Kr. Vestergaard, som var Missionær i For-

[1]) Johs. Gøtzsche: Livsrørelser S. 39.

eningen, var en Mand, som baade med Mund og Liv var en Anbefaling for Guds Rige.

Omkring 1890 var der i Sognet kun en enkelt troende Mand udenfor Luth. Mission, nemlig *Kr. Sørensen, Ejstrup.* Men ved den Tid flyttede et Par unge troende Folk ind i et Hjem Nabo til ham, *Jens Chr. Christensen* (Hemmet) og Hustru. Jens Chr. Hemmet var blevet omvendt ved *Pastor Moes* Forkyndelse, mens han tjente i *Skjern* sidst i Firserne. Han begyndte nu at skaffe Talere af Indre Mission til *Ejstrup* at holde Møder. Den første var *Ole Dalgaard* fra Ørre, der holdt Møde i Skolen. Siden kom *Johannes Malle* fra Outrup; ogsaa han skulde holde Møde i Skolen; men samme Dag, det skulde afholdes, kom der Bud fra *Provst Vilstrup,* at Skolen maatte ikke bruges til Møder, og man samledes saa hos Gdm. Kr. Andersen.

Kort Tid efter havde man faaet Løfte om et Møde af *Lærer Lind,* Handbjerg. Det var bestemt til d. 1. Aug. (vistnok 1893), og der blev talt med Provsten om at faa Skolen overladt; men Tilladelsen nægtedes, selv om man lovede grundig Rengøring bagefter. Den gamle Provst blev ved sit. »Der bliver saa megen Spytten«, sagde han, og med den Besked maatte man gaa. Mødet blev saa afholdt hos Jens Chr. Hemmet. Han og hans Hustru var noget bange for Tilslutningen; det var jo i Høstens Tid; men de talte med Gud om det, og saa gik Manden ud for at indbyde Folk til at komme, og de kom, og »Huset blev fuldt af Gæster«; men Guds Aand kom ogsaa, og det var det vigtigste. — »Ild er jeg kommet at kaste paa Jorden« (Luk. 12_{49}) var Lærer Linds Tekst, og »Ilden« begyndte allerede under Talen saa smaat at »fænge i Ejstrup Hede«, idet enkelte blev vakt op af deres Syndesøvn og begyndte at spørge efter Frelse.

Fra nu af holdtes Møderne næsten altid hos Jens Chr. Hemmet eller hos Kr. Sørensen. Ved den Tid begyndte man at holde Samtalemøder. Det var efter Tilskyndelse af gamle

Hans Kusk i Fiskbæk. »Det er det, der skal holde jer friske«, sagde han; de prøvede og erfarede, at det passede. Megen Velsignelse er hentet fra disse smaa Sammenkomster om et Kapitel i *Bibelen* og *Brorsons* Salmebog. Nye Kræfter, som var tilført det lille Samfund, begyndte en Søndagsskole, og en Tid holdtes der ogsaa Møder for unge Piger.

Møderne ved fremmede Talere fortsattes; men efter at Forsamlingshuset i Astrup var blevet bygget i Midten af Halvfemserne, afholdtes de nu ofte der.

1897 var for Astrup og Ejstrup et forunderligt Naadens Aar fra Herren, hvor mellem 30 og 40 unge blev vakte og omvendte Mennesker. Vennerne mener, at Bevægelsen kom fra Skjern; men nogen egentlig Forbindelse kan dog ikke paavises.

Der stiftedes snart efter baade Ynglinge- og Pigeforeninger, og gennem disse og de ældres Forsamlinger er Livet næret og nyt Liv vokset frem.

1908 fik Sognene i Provst Helms en Præst, der sluttede sig til de hellige, og dette gjaldt i endnu højere Grad hans Efterfølger Pastor Lauridsen (fra 1917). Denne skriver i Embedsbogen:

»Sidst i Februar 1918 blev der holdt Missionsuge i Borris. Da gav Gud os den Naade at se et Pinsevejr bryde frem, en Aandens Vækkelse, hvor særlig en hel Del unge kom til Omvendelse og Tro — dog ogsaa enkelte ældre. Det var en dejlig Tid, hvori vi saa Herrens Herlighed iblandt os.

Først i Marts blev der holdt Missionsuge i Astrup Forsamlingshus. Dér blev enkelte unge Piger omvendte og troende Mennesker. — Saadanne Tider er Vederkvægelsens Tider for Herrens Aasyn (Ap. G. 3, 19).« Og han føjer til efter at have nævnet de forskellige Grene af Guds Riges Arbejde, som nu er i Gang i Pastoratet:

»Herren give selv sin Aand over disse Virksomheder, at det ikke skal være tomme Rammer; men at der maa være

Indhold i dem til Velsignelse for mange Mennesker her i Sognene!«

Pastor Lauridsens Røst er forstummet her paa Jorden; hans Arbejdsdag i Borris-Faster var travl, men blev kun kort, idet han døde allerede 1920. Saa lad da dette hans Slutningsønske tale med desto større Kraft til Samfundene i Borris og Faster, ja, til hele vor Egn: Rammerne er ikke nok; men maatte Herren fylde dem med sin Aand!

NAVNELISTE

Aanum 142
— Jakob 36
— Simon (se Simon Mathiasen)
Agger, Præst 138
Albæk 142
— Mølle 96
— Ole 97
Allerup, Chr. Christensen 10, 15, 16, 129
Anchersen, Matthias, Biskop 15
Andersdatter, Birthe 11
Andersen, Milter, Præst 132
— Missionær 95
— Niels, Stavning 133
— Peder, Skjern 77
— Peder, Stavning 133
— Søren, Provst, 124, 125
Assing 57, 105
Astrup 144
— Jens Madsen 144
— Søren 100, 144

Balslev, Præst 131, 133
Bank, Jeppe 95, 99, 136
Bauer, Missionær 113, 114, 118
Beck, Vilh. 97, 103, 105, 106
Beiter, A. 87, 89
Bering, Jens, Præst 19, 24, 25, 27, 28, 37, 44, 46, 75, 110
Bertelsdorf 22
Bertelsen, Jens 52
Birkedal, V. 57, 59, 63, 64, 137
Birk, Lars, Missionær 83
Bjerregaard, Jens Jørgensen 70
Bloch, V., Provst 56, 57, 59, 70, 139
Boeck, Provst 116, 141
Boll, Povel, Degn 12
Bording, Degn 28
Bork 34, 58, 105
Borris 105, 142 o. flg.
Borriskrog 143
Brorson, H. A. 20, 51, 132
Brun, Laust 116
Brylle 66
Brøllund, L. G., Præst 27, 132, 133, 134
Bølling 34, 103, 105, 137 o. flg.

Christensdatter, Dorothea 44
— Ellen Cathrine 43
— Kirsten, Kloster 11
— Kirsten, V. Ganer 11
Christens, Karen 32
Christensen, Boyle 39
— Christen 11
— Christen 77
— Ebbe 85, 96, 101
— Hans Chr. 77
— Jens Ager 77
— J. Chr. (Hemmet) 145
— Peder 93
— Portør 105, 113
— Thomas 13
— Thomas, Birkedommer 43
— Troels 105
Christiansfeld 23, 26, 27, 28, 31, 32, 40, 42, 59, 69, 134
Clausen, Frans 11
— Johs., Præst 97
— Missionær, Varde 116
Cortsen, Jens 48, 49, 50, 64

Dahlstrøm, J. 83, 93, 94, 135
Dalgaard, Ole 145
Danielsen, Christen 77
— Peder 78
Debelmose 142
Degn, Jakob 82, 94, 136
— Mette 36
Dejbjerg 58, 105, 111, 113, 135 o. flg.
Dons 66, 68

Egvad 57, 139 o. flg.

Ejstrup 145
Elbrønd, Kr. 46
Engom 34
Erichsen, Morten 11
Esbjerg 111
Ewald, Enevold 9

Fabjerg 34
Faster 63, 94, 142 o. flg.
Finderup 136, 137
Fiskbæk, Jakob 52, 63, 64, 77
Fjallerslev 50
Foersom 139
Fovsing 34, 63
Franche, Professor 9
Frandsen, Ole 11, 18, 132
— Peder 77
Frederiksborg 18, 129
Frørup 30
Fulnek 21, 22
Fyrstenborg, Morten 94

Gad, J. T. 56, 57, 58, 61
Gadegaard, N. K., Sevel 47
Gam, Præst 116
Ganer 11, 18
— Ende Marie 44
— Hans 77
— Jens 82, 85, 94
Gimsing 34
Giødesen, Jens 77
Gjellerup 50
Gottlieb, Præst 103, 138
Graversen, H. 133, 134
Green, Jesper 52, 63, 68, 77, 82
— Kathrine Marie 83
— Søren, Nr. 1: 28, 36, 84
— Søren, » 2: 52, 77, 85
Grindsted 105
Grundtvig 46, 58
Grunnet 93
Grønfeld, Missionær 84
Gudme, Provst 87, 94, 95, 96, 97, 98, 102, 134
Gøtzsche, J. 50, 89, 128, 144
— V. 122

Haelby 134
Halle 9
Halskov 36
Hammerich, Præst 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 24
Handbjerg 50, 63, 145
Hanning 58, 94, 113, 135 o. flg.
Hansen, Anders C. 77
— Gert 18, 19, 23, 129
— H. P., Præst 137
— Kristoffer, Missionær 83, 86, 143
— Lars, Missionær 89, 143
— Niels 77
— S. K. 87
Harboøre 116
Harpøth, Søren 47, 64
Hassenfeldt, Præst 56, 57
Hauge, Anders Nielsen 69, 71
Hedegaard, Morten 135
Hedensted 34
Hee 57, 58, 132
Heide, Præst 27
Hejls 40
Hellige Jeppe, Sinding 46
Helms, Provst 146
Helveg, Præst 79, 92
Hemmet 34, 39, 58, 139
Herborg 144
Herrnhut 22, 32
Hertz, Herredsfoged 35, 67
Hjerm 34, 63
Hjorth, Thomas 28
Ho 57
Holm, Kr., Missionær 85
Holmsland 34, 56, 57, 105
Holstebro 34
Houen 57
Houer 58
Humlum 63
Hunderup 66
Hus, Johan 21
Hutbjerget 22
Hværmose, Peder 46, 94
Høy, F. C. 26

Idom, Christen Pedersen 63, 144
Iversen, Jeppe 77

Jacobsen, Niels, Hjerm 63
Jakobsen, Jens 77
— Jens, Missionær 25, 27, 28, 32
— Jens, Sahl 46

Jakobsen, Kr., Missionær 83, 116, 144
Jansen, Herredsfoged 40, 48, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 72, 75, 77, 81
Jensdatter, Karen 137
Jensen, Anders Chr. (Anneberg) 116, 118
— Andreas, Snedker 105
— Elle 8
— Hans 140
— Jens Jessen 143
— Kresten, Bølling 137
— Mads 77
— Marie 139, 140
— Niels 77
— Peder 77
— Peder, Albæk 28
— Peder, Bølling 137
— Præst, Ho=Oksby 57
Jeppesen, Niels 77
Jepsen, Ane Kathrine 104
— Jakob 68
— Sine 104
Jespersen, Søren (se Søren Green)
Jessen, Niels 85
Johnsen, Gustav 105
Jordan, Præst 35, 37, 59, 61, 62, 76, 78, 83
Jungersen, Provst 135, 137
Jørgensen, H. P., Præst 97, 102, 103

Kall, Præst 138
Kamp, M., Gæstgiver 57
Kastbjerg, Kr. 142
Kibæk 105
Kiergaard, Peder 37
Kingo 19, 51
Kirkeby 34
Kirkegaard, J., Ø. Toft 85, 134
Kjær, Kr. 105
— Kresten Pedersen 77
— Provst 83, 84, 87, 89
Kloster, Bodil 134
Kolbye, Herredsfoged 36
Kolding 34
Korsgaard, Christen 28
— Mads (Mads Jensen) 50, 52, 77
— Peder 82
Kousgaard, Anders 28, 37
— Christen 77
Kragsig 11
— Niels 28
Kramer, J. C. 26
Krænsen, Kr., Haelby 134
Krøjgaard, Kirsten Marie 50
Kunwald 21
Kusk, Hans 146

Ladekjær 67, 68, 82
— Jens Mikkelsen (se Jens Mikkelsen)
— Mette 82
Larsen, N. J., Vejen 69
Lassen, Jens 136
Lauridsdatter, Dorrit Marie 104
Lauridsen, Christian 78
— Laurids (se Laust Smedegaard)
— Laurids, L. Nørgaard 28, 45, 69
— Præst 146, 147
Laustdatter, Mette Kirstine 63
Leer, Inger Marie 104
Lem 10, 58, 94, 129, 136
Lille Nørgaard 45
Lind, Lærer 145
Lodal, Peder 94
Lucasen, Peder 52, 77
Lund, Franz 28, 29, 30, 33, 38, 39, 40, 47, 52, 53, 59, 64, 67, 78, 81
Lundbye 23, 35, 137
Luther 17, 19, 21, 66, 93
Læborg 58
Lærkenborg, Peder Hansen 136
Løbner 21
Lønborg 56, 139 o. flg.

Maarbjerg, Jens (J. Christensen, Sahl) 46, 48, 50, 93, 94
Madsen, Chr., Bregnør 66
— Chr., Præst (Kr. Korsgaard) 45, 81, 82, 84
— Christen 85
— Morten, Borris 142
— Thomas, Møller 77
— Thyge 77
— Villads 77
Malle, Johs. 145
Markussen, Peder 28
Marup 85, 137
— Laurids 137

Marup, Simon 28
Mathiasen, Simon 68, 77, 82, 85
Mathsen, Christen 11
Matsen, Christen 11
— Jens 11
Mejlby 134
Mikkelsen, Hans 77
— Jens 11
— Jens, Ladekjær 67, 68, 75, 77, 82
— Jeppe 82
— Niels (Niels Skræder) 49, 52, 53, 77, 82, 83
— Peder 77
Miltersen, Milter 77
Moe, Otto, Præst 103, 104, 134, 135, 138, 139, 145
Moesgaard, Villads 28
Müller, Tage 42, 62
Mygind, Præst 113, 114
— N., Præst, Stepping 30
Møborg 34
Møkjær, Jens 28, 137
Møller, Chr., Smed 88, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 100
— Lærer 103

Naur 34
Neuwied 32, 45
Nielsdatter, Anna 45
— Karen 11
Nielsen, Axel, Missionær 101
— Jens, Missionær 100
— Jesper (se Jesper Green)
— Michel, Knude, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 50, 132
— Mikkel, Ganer 48, 78, 82, 83
— Peder, Kiergaard 13
Nissen, Anna 45
Norup, Præst 116, 135, 144
Nyborg 27
Nørgaard, »Broder« 45
— Christen 85
— Kr., Hanning 136
— Niels Terkildsen 26, 28, 35, 45
— Peder Lauridsen 68, 69, 78, 82
Nørrebølling 29
Nørre Felding 34
Nørre Nebel 34, 139
— Nissum 34
— Vilstrup 34
— Vium 58

Oksby 57
Olander, Missionær 83
Old, Jens Jensen 77
— Peder Jensen 77
Oldager, Thomas 105, 121
Olesdatter, Karen, V. Ganer 11
— Karen, Vraa Vejle 11,
Olesen, Niels 11
Olrik, Præst 103, 138
Opsund, Lars 84
Outrup 145

Pedersdatter, Edel 13
Pedersen, Andreas 77
— Jakob 28
— Jens 11
— Jens 77
— Jens, Ganer 77
— Laust 77
— Lucas 77
— Mads 77
— Peder, Missionær 118
— Peder Skaarup (se Peder Smedegaard)
— Præst, S. Onsild 116
— Storgaard 9, 18, 23, 42, 64, 129, 132
Petersen, Jens, Møller 105
Petersminde 55
Pindvig, Anders 136
Poller, Anton 96, 100, 106
— Christen 71
— Jens 77
— Jens Chr. 45, 82, 95

Raarup 69
Rahbæk 11
Ramsing 135
Ravens, Missionær 116
Resen 34
Riisbjerg, Missionær 83, 143
Ringkjøbing 34, 58, 59, 105
Rosenius 92, 93, 98

Sahl 50
Sand 134

Sand, Niels 133
Saxtorph, Præst 43, 133
Scheel, Præst 103, 138
Schrøder, Ludv. 27, 67
Schulin, Amtmand 41, 62, 78
Siersbæk, Kr. 105
Skaarup, Præst 134
— Christen 52, 77
— D. 77
— Peder 77
Skanderup 34
Skjærup 34
Skræppenborg, Peder Larsen 66, 67, 69, 86, 104
Smed, J. Chr., Sahl (J. C. Sørensen) 46, 48, 49, 50
Smedegaard 11, 94, 95
— Christen 78
— Henrik 28
— Jens 85
— Laust 50, 52, 63, 68, 77, 79, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 94, 104, 128
— Mikkel 71, 72, 74, 78
— Peder 52, 68, 77, 79, 82, 83, 88, 128
Sortekrog, Borris 143
Spener, Præst 9
Stadil 58
Stavning 9, 14, 18, 24, 27, 34, 58, 85, 129 o. flg.
Stepping 23, 30, 44
Storch, Præst 141
Store Nørgaard 11, 26, 75
Stouby 34
Strelluf 105
Struensee 23
Stubkjær 49, 50, 86, 95
Svensen, Søren 78
Sædding 94
Søbye, Præst 136
Sønder Felding 57, 144
— Omme 57, 59, 137
— Onsild 116
— Vium 58
Sørensdatter, Ingeborg 63
Sørensen, Chr., Haasum 46
— Christen, Humlum 63, 64
— Hans 77
— Jakob (se Jakob Fiskbæk)
Sørensen, Kr., Ejstrup 145
— Peder 77

Tang, Peder 42
— Præst 57
Tarm 89
Tarmkjær 139
Terkildsen, Niels (se Niels Nørgaard)
Termansen, N. J. 58
Thomesen, Jens 78
Thomsen, Jacob 77
— Mourids 77
Thomæsen, Christen, Ganer 44
Thorsted 58
Thygesen, Provst 28, 34, 35
Tim 58
Toft, Mads 82, 135
— Mariane 32, 34, 38
Toftum, Hemmet 39
Tolder, Jesper, Mejlby 134
Trandberg, Præst 92, 139
Trivers, Peder 85
Tyrstrupgaard 23, 69
Tørring 34

Ulfborg 34
Ulrik, Lars, Missionær 116

Varde 105
Vedersø 58
Veile, Jens Peder 95
Vejen 69
Vejle 34
Vejrum 34
Velling 34, 57
Vestergaard, Kr. 144
Vildbjerg 143
Vilstrup, Provst 143, 145
Viuftrup, Iver Pedersen 46, 50, 63, 64, 93
Vorgod 58
Vraa 11
Vraa, Edle 36
Vraa Vejle 11

Wedel, Peder Nissen, Præst 9, 18, 129
Weile, Jens 77
Wester, Mads Hansen 77
Westergaard, Præst 123, 124, 126
Wiberg, Præst 135

Willadsen, Hans 77
— Niels Chr. 77
Wollesen, Mads 135

Zimmermann, Niels 25, 26, 27, 28, 44
Zinzendorf 22, 23

Ølby 69
Ølgod 103, 105
Ølstrup 58
Ørre 145
Østergaard, Præst 57

BILLEDER

Side

Franz Lund, Missionær i Skjern 37
Skjern Kirke efter Udvidelsen 1915 65
Peder Smedegaard 88
Laust Smedegaard 90
Pastor O. Moe 104
Skjern Kirkes Indre 112
Pastor Westergaard 123
Provst S. Andersen 125

Omslagstegningen viser Skjern Kirke set gennem Kirkegaardsporten ved Aanumvej og er tegnet af Arkitekt P. Ingolf Christensen, Skjern.

INDHOLDSFORTEGNELSE

		Side
	INDLEDNING	7
I.	FRA PIETISMENS DAGE	9
	Provsteretten	12
	En »Redegørelse« fra Provsten	15
	For Stiftsøvrigheden og videre frem	16
II.	BRØDREMENIGHEDENS VIRKSOMHED I SKJERN	21
	Fra Pastor Berings Tid	23
	Brødresocietetet i Skjern	26
	Franz Lunds Levnedsløb	29
	Af Lunds Beretninger	34
	Brødresocietetet i Skjern nedlægges	39
III.	DE GUDELIGE FORSAMLINGER	46
	De gamle Nordboer	46
	Forfølgelsen begynder	48
	Jansen kontra Provstiets Præster	55
	Pastor Jordans Erklæring	59
	1843 endnu engang	62
	Peder Larsen Skræppenborg i Skjern	66
	Jansen forbyder Forsamlingerne hos Lunds	73
IV.	DEN ÆLDSTE INDRE MISSION	81
	Vækkelsen i Tresserne	83
	En vanskelig Tid	86
V.	LUTHERSK MISSION	92
	Et sørgeligt Hundredaarsjubilæum	95
	Samlet og delt	99
VI.	INDRE MISSION	102
	»Hvad vil Moe der?«	103
	Et Aandens Vejr	110
	Tredive Aar efter	123
VII.	AANDELIG VEKSELVIRKNING M/ NABOSOGNE	128
	Stavning	129
	Dejbjerg=Hanning	135
	Bølling	137
	Lønborg=Egvad	139
	Borris=Faster	142
	NAVNELISTE	149

KIRKELIG FORENING FOR DEN INDRE MISSION I DANMARK